

**ЗАЛИТАЙ
ЗАЛУУ ҮЕТЭН
ЖЭГҮҮРТЭ ХҮЛЭГЬЕ
УРГАЛАГ ЛЭ!**

8 Н.

**ЭСЭГЭ ЭХЫН
АША ХАРЮУЛХА
ЁНО ОРШОБО**

23 Н.

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад Үнэн

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

Бүгэдэ арадай сонин

2013 оной декабриин 12 Четверг

№ 49 (21948) (863)

Гарагай 5
www.burunen.ru

ЭДИРХЭН УНШАГШАДАА, ЭРХИМ, ТҮРҮҮ ЗОНОО ХАНИ ХАЛУУНААР АМАРШАЛАЯ!

“ОДОН” гэнэн хүүгэдэймнай журналай 15 жэлэй ойн баярай, “БУРЯАДАЙ ТҮРҮҮ ХҮНҮҮД-2013” гэнэн конкурсын лауреадуудта зорюулагдаһан үдэшэһөө тэмдэглэлнүүд

12-13 Н.

**Уважаемые читатели!
Завершается подписка на I полугодие 2014 года. Спешите подписаться на наши издания!**

Наименование издания	Периодичность	Условия	Подписная цена		Газета	Средство массовой информации	Доставка	Цена (руб.)	Цена (руб.)
			На 6 мес.	На 1 мес.					
Газета «Бурятия» Индекс – 50908	вт., ср., чт., пт	а) Через почту	824,64 руб.	137,44 руб.	«Спорт - Тамио» Индекс – 31113	среда	а) Через почту	226,5 руб.	37,75 руб.
		б) с получением в редакции	400,00 руб.	66,70 руб.			б) с получением в редакции	220,00 руб.	36,70 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	450,00 руб.	75 руб.			в) с доставкой в организацию (по городу)	250,00 руб.	41,70 руб.
Газета «Буряад үнэн» Индекс - 50901	четверг	а) Через почту	386,22 руб.	64,37 руб.	Журнал для детей «Одон» Индекс – 73879	ежемесячно	а) Через почту	271,92 руб.	45,32 руб.
		б) с получением в редакции	265,00 руб.	44,20 руб.			б) с получением в редакции	270,00 руб.	45 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	275,00 руб.	45,90 руб.			в) с доставкой в организацию (по городу)	270,00 руб.	45 руб.
Журнал «Байкал» Индекс - 78408 Журнал «Байгал» Индекс - 78407	1 раз в 2 месяца	а) Через почту	503,61 руб.	167,87 руб.	Газета «Спорт - Тамио» Индекс – 31113	среда	а) Через почту	226,5 руб.	37,75 руб.
		б) с получением в редакции	420,00 руб.	140 руб.			б) с получением в редакции	220,00 руб.	36,70 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	420,00 руб.	140 руб.			в) с доставкой в организацию (по городу)	250,00 руб.	41,70 руб.

РОССИИН ФЕДЕРАЦИИН КОНСТИТУЦИИН ҮДЭРӨӨР АМАРШАЛГАНУУД

ХҮНДЭТЭ НЮТАГААРХИН! ЭРХИМ ХҮНДЭТЭ АРАД ЗОН!

Россиин Федерациин Конституциин үдэрөөр Буряад Республикын Правительствын болон өөрынгөө зүгһөө та бүгдэниие амаршалнаб!

Тэгшэ хорин жэлэй саана, 1993 ондо Россиин эрхэтэд хуулига гүрэнэй демократическа общество байгуулхын түлөө дуугаа үгэһэн байна. Россиин Федерациин Конституци байгуулагдаад, хоёр палатна парламент - Россиин Федерациин Федеральна Суглаан хунгагдаһан юм. Энэ үдэр манай гүрэнэй шэнэ түүхын шухала тэмдэг боложо үгөө. Конституци хадаа түүхээр байгуулагдаһан гүрэнэй нэгэдэл, нэгэ адли эрхэ сүлөө, арадуудай бээ мэдэрэл хамгаалга аршалга үүргэтэй юм. Тэрээнэй үндэһэн ганса гүрэнэй Федеральна байгуулалта харуулна бэшэ, мүн хүнэй эрхэ сүлөө, эрхэтэдэй эб найрамдал, эб нэгэдэл бэхжүүлнэ. Гол хуули гүрэнэй, муниципальна ба үмсын зөөри нэгэ эрхэтэй болгоно, идеологиин элдэб хараа бодолнууды, олон зэргэлээ партинууды шэлэхэ арга олгоно.

Бидэ мүнөө ниитэ общество бэхжүүлхэ, бүхэдэлхэйн хэмжээндэ гүрэнэйнгөө нэрэ түрээ өөдөн үргэхэ гол зорилготойбди. Энэ хэрэгтэ политическэ шэн зориг, эрид шиидхэбэри хэрэгтэй. Бидэнһээ бэшэ ондоо хэншье Росси гүрэнэй шамбай шадалтай, эрхэ сүлөөтэй, халбаран хүгжэнги засаг түрээ болгожо шадахагүй. Энээн тухай ханажа байха хэрэгтэй. Россиин гүрэнэй экономика хүгжэлтэдэ Буряад Республика өөрынгөө хубитаяа оруулдаг. Бидэ мүнөө өөһэдэн хүтэлбэриин реформо ашаглалтада бэлдэжэ байнабди. Бүхы хэмжээнэй засагай зургаанууд регионоингоо ажабайдалай, экономикын ба финансова батажанги байдал хангаха, ажаһуугшадай байдал найжаруулха ажал ябуулна.

Буряад оронойнгоо Россиин Федерациин бүридэлэй гол хубинь болгожо, хүндэтэй байхын түлөө ажаһуугшаднай ерээдүйдөө найдан ябахыень хүсэнэб!

Һайхан хэрэгүүдтэ, шэнэ эхилэлтэнүүдтэ амжалтанууды, элүүр энхы, урматай, согтой этигэлтэй байхыетнай хүсэнэб!

**Буряад Республикын Толгойлогшо –
Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшэ
В.В.НАГОВИЦЫН**

БУРЯАД ОРОНОЙ ЭРХИМ ХҮНДЭТЭ АРАД ЗОН!

Буряад Республикын Арадай Хуралай зүгһөө Та бүгдэниие гүрэнэй һайндэрөөр - Россиин Федерациин Конституциин үдэрөөр амаршалнаб!

Энэ жэл манай гүрэнэй шухала хуулиин баталагдаһаар 20 жэл гүйсэбэ. 1993 ондо абтаһан Россиин Федерациин Конституци үнгэрһэн жэлнүүдэй һайн дүй дүршэл абажа, гүрэнэй саашанхи хүгжэлтын хараа бодол тодорюулаа. Эрхэтэдтэ хүгжэлтэ олгуулһан, байдалыень найжаруулһан социальна гүрэн гэжэ Росси гүрэн нэрлэгдэнхэй. Баталагдаһан Конституци демократическа Россиин шэнэ байгуулалтын гол хараа боложо үгэдэг.

Россиин Федерациин Конституци хадаа регионуудта өөһэдэн хуули баталха арга олгуулаа. Энэ үүргэ манай дэбисхэр дээрэ дүүргэдэг Арадай Хурал республикын экономикын урагшаа шэглэлтэй халбаринууды хүгжөөлгын, шухала социальна асуудалнууды шиидхэлгын, арад зоной ажаһуудал найжаруулгын ажал ябуулдаг. Эрхэтэдэй эрхэ сүлөө Конституциин ёһоор Арадай Хурал хамгаалжа байха гэжэ найдуулнаб.

Олон үндэһэ яһатанай ажаһуудаг Буряад Республикын арад зониие энэ һайндэрөөр амаршалаад, энхэ элүүрые, гэр бүлын амгалан байдал, Агуухэ Росси гүрэнэй ба амгалан тэнюун Буряад ороной саашанхи хүгжэлтэдэ амжалта хүсэнэб!

**Буряад Республикын
Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ
М. М. ГЕРШЕВИЧ**

ХҮНДЭТЭ НЮТАГААРХИД!

Байгша оной декабриин 12-то Россиин Федерациин Конституциин 20 жэлэй ойн баяр тэмдэглэгдэнэ. Энэ манай гүрэнэй онсо шухала һайндэр. Бүгэдэ арадай нэгэ дуугаар абтаһан Конституци гүрэнэй гол хуули болон баталагдажа, хүгжэлтын бата бэхи үндэһэн болонхой. Энэ хуулига данса хадаа гүрэн доторхи политическэ, экономическа ба газар дайдымнай бүрин байдал хангадаг.

20 жэлэй саана хэгдэһэн түүхэтэ шэлэлгэ шэнэ Росси гүрэнэй байгуулалтада эхи табяа. Зохёон байгуулгын шанараараа Россиин эдэ жэлнүүдтэ даһан зам урдахы олон арбаад жэлнүүдтэй жэшэмээр.

Конституциин шэглэлнүүд, конституционно байдалай үндэһэн, эрхэтэдэй эрхэ сүлөө, хуулиин ёһоор олгогдоһон адли эрхэ нүхэсэл, хуулиин үнэн зарлал - эдэ бүгэдэ эрхэтэдые засаг түрэдэ найдуулна.

Һүүлэй жэлнүүдтэ конституциин ёһо журам ниитэ ажабайдалда, гүрэнэй байгуулалтада батаар бэхжээ. Россиин Конституциин тунхаглаһан үнэ сэнтэй зүйлнүүдые гамнаха - манай бултанай гол зорилго.

Та бүгдэниие энэ шухала удхатай үдэрөөр амаршалаад, Конституциин ёһоор үгтэһэн эрхэ сүлөө бээлүүлхэ хэрэгтэ шэн зорилготой, хүсэ шадалтай байхыетнай хүсэнэб!

Элүүр энхэ, эб найрамдал, эб нэгэн ханал, амгалан байдал, найдамтай үглөөдэрые хүсэнэб!

**Россиин Федерациин Федеральна
Суглаанай Федерациин
Соведэй гэшүүн
А.Г.ВАРФОЛОМЕЕВ.**

«ШЭНЭ УНААТАЙ БОЛОҢОНДОО УГАА БАЯРТАЙБДИ»

Хажуудахи бага хурунуудһаа, гүүртэнүүдһээ малшадай үхибүүдые суглуулаад, хургуулидань абаашахын тула унаа хэрэгтэй болодог. Гүрэн түрээ саг үргэлжэ хургуулиин автобус шэнэлнэ. Энэ удаа үшөө 15 автобус республикын аймагууд руу эльгээгдэбэ.

Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Владимир Матханов болоод хуралсалай болон эрдэм ухаанай министрэй орлогшо Николай Мошкин хүр жабхаланта оршондо хургуулинуудай түлөөлэгшэдтэ шэнэ автобусой түлжюур барюулба.

Һутайн хургуулиин директор Ханда Цыренгармаева:
- Манай хургуулиин жолоошон Жаргал Гылыков аяар 130 модо үдэр бүри шахуу өөрынгөө машинаар гатална. Дээдэ-һутайһаа, мүн малшадай гүүртэнүүдһээ 12 үхибүү асарна. Автобус угаа хэрэгтэй байгаа. Шэнэ унаатай болоһондоо угаа баяртайбди!

Баргажанай аймагай Баянголой дунда хургуулиин директор Екатерина Дондупова:

- Шэнэ һайхан автобус абһандаа ехэ баяртайбди. Үржэл, Соёл, Харасун гэхэн бага хурунуудһаа 50-яад үхибүү зөөнэбди. Жолоошомнай 2 зүгөөр ябана, бүхыдөө 26 модо гатална. 2001 ондо абтаһан автобуснай голуулагдаа – шалгалта гараагүй. Тиймэһээ саг соогоо шэнэ унаатай болообди.

Бэшүүрэй аймагай Шэбэртын дунда хургуулиин директор Юлия Шоймполова:

-Хамтын байрагүй хадаа үдэр бүхэн үхибүүдые гэрһээн зөөнэбди. Гутай, Амгаланта, Дабаата, Нарин гэхэн хурунуудһаа 50 гаран үхибүүн ябажа номоо үзэнэ. Нэгэ автобустайбди, УАЗ түхэлэй машинаманай 10 жэлһээ үлүү болоо.

Сарюуна ЭРДЫНЕЕВА.

“СОЧИ – 2014” ГЭҢЭН ЖЭЛЭЙ ТАМИРАЙ МҮРЫСӨӨН

Декабрь нарын эхиндэ Дзаншалта ёһоор Буряад орон дотор тамирай үбэлэй хаһа эхилдэг. Санаар ба конькигаар холжордог тамирад үбэлэй хүйтэ хүлээн байдаг юм. Удаарһан дулаан намарай уларил саг соонь санын харгы ба елүүр хүргэжэ үрдюулээгүй. Мүнөөл хаяшаг үбэлэй хүйтэн саг эхилбэ.

Декабриин 7-до Дээдэ Онгостойдо оршодог хүүгэдэй элүүржүүлгын “Зорька” гэхэн лагерийн дэбисхэр дээрэ мүнөө жэлэй түрүүшын санын харгы табигдаба. Эндэхи оршон тойронхи талмай һайндэртэ зориулагдан, гоёор шэмэглэгдэһэн байна.

Улаан-Үдын Железнодорожно аймагай захиргаанай тамир болон физическэ культурын хүтэлбэриин консультант Дашидоржо Биликтүев иигэжэ хөөрөһэн байна:

- Долоон хоногой туршдаа инструкторнууд тус лагерь мурьсөөндэ бэлдэһэн байна. Хотын ажахын комбинат техникэ үгэжэ, талмайнууд саһанһаа сэбэрлэгдээ.

Үдэ багаар олон зон сугларжа, хотын мэр Александр Голков тамирай һайндэрөөр амаршалба. Республикын тамирай Агентствын хүтэлбэрилэгшэ Владислав Бумбошкин энэ жэлэй хаһа онсо удхатай гэжэ тэмдэглээ.

- Ушар юуб гэхэдэ, ерэхэ жэлэй февраль нара соо Сочи хотодо Олимпиин ба Паролимпиин нааданууд эхилхэнь, - гэжэ тэрэ хэлэһэн байна.

Эгээл түрүүн эстафетэдэ гараһан республикын хүтэлбэрилэгшэд соһоо Правительствын Түрүүлэгшын

орлогшо Александр Чепик түрүүлээ. Удаань һурагшад, оюутад ба алишье наһанай һайн дуранай тамирад элдэб шатын эстафетэнүүдтэ мурьсөө.

МУЛЬЭН ДЭЭРЭ МҮРЫСӨӨ

Энэл үдэр республикын гол стадион дээрэ бүмбэгэ болон шайбаар наададаг хоккей болон фигурна халтиралгын мурьсөөн үнгэрөө. Зэргэлээд байһан Буряадай гүрэнэй университетэй стадион соо түлбэриггүйгөөр конькигаар хүн зон халтирһан байха юм. Энэ жэлэй тамирай мурьсөөнүүд “Сочи-2014” гэхэн уласхоорондын хэмжээндэ зориулагдаа гэжэ үшөө дахин тэмдэглээ.

**Валерий СЫДЕЕВ.
Цырегма САМПИЛОВА
оршуулба.**

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЭЭЛЖЭЭТЭ СЕССИНЭЭ ТЭМДЭГЛЭЛНҮҮД

Арадай Хуралай декабрь харын сессийн зүблөөнэй хараада табигдаһан асуудалнуудай эгээл ехэ арсалдаа гаргаһан асуудал хадаа "Эрдэм нуралсал тухай" гэнэн хуулийн проект, тобшолбол, "Хэлэн тухай" 11-дэхи статья болоно.

"Хэлэн тухай" гэнэн хуби олонийтын анхарал татаһаар үнинэй. Буряад хэлэ үзэхэ гү, үзөө наа, ямар түхэл, аргаар үзэгдэхэб, хэды шэнээн хэмжээндэ гэжэ мэтэ асуудалнууд хаа-хаанагүй зүбшэгдөө. Хэлэн тухай хуулийн проектээр бүхы нургуулинуудта буряад хэлэ заабол үзэхэ гэжэ табигдаһан байгаа. Тээд Конституцийн ба хэлэн тухай хуулийн ёһоор гүрэнэй хэлэ үзэлгэ хайн дуранай байха ёһотой. Хуулийн проект ашаглагшад эхин шатын классуудта буряад хэлэ заабол үзөөд, саашадаа хайн дуранай үзэлгэ тухай проект бэлдэһэн байгаа. Зүгөөр Эрдэм нуралсалай министрствын шийдхэбэрээр нургуулида хэлэ үзэлгэ хайн дуранай болгохые дурадхагдаа. Энэ шийдхэбэри юрын ажаһуугшадай шүүмжэлгэдэ ороо, мүн Олонийтын палата нургуулинуудта буряад хэлэн заабол үзэгдэхэ тухай баримталаа.

ХЭЛЭН ТУХАЙ СТАТЪЯ ХУУЛИНАА АБТАГДАА

Илангаяа олонийтын энэ асуудалда ханаата боложо, хэлсээндэ хам оролсоһониинь онсо тэмдэглэлтэй. Зүгөөр "Эрдэм нуралсал" гэнэн хуулийн проект тухай элидхэһэн Буряад Республикын нуралсалай болон эрдэм ухаанай министр Алдар Дамдинов "Хэлэн тухай" статья хуулийн проектнээ абтагдаад, мүнөөдэрэй хараада табигдахагүй гэжэ мэдээсэбэ.

- Хэлэн тухай асуудал нэгэ бага номгон байдалда шийдхэгдэхэ хэрэгтэй. Тиймэнэ эрдэм нуралсал тухай хуули мүнөө баталаад, ерэхэ февраль харын удаадахи сессидэ 11-дэхи статья зүбшэгдэхэ, - гэжэ Алдар Дамдинов мэдүүлбэ.

ХЭЛЭН ТУХАЙ АСУУДАЛ 2014 ОНДО ДАХИН ЗУБШЭГДЭХЭ

Энэ ханамжа хадаа "Единая Россия" гэнэн фракцийн зүблөөн дээрэ урда үдэрын хэлсэгдэжэ шийдхэгдэхэ гэжэ депутат Бато Семенов тайлбарилла. Гэхэтэй хамта Бато Цырендондокович буряад хэлэнэй шахардуу байдал онсо тэмдэглээ.

- Тиймэл хадань энэ ханамжа дурадханабди. Буряад хэлэ хамгаалха тухай асуудал бидэнэй ханаа зобоно. Энээн тухай Толгойлогшотой хэлсэбди. Энэ асуудалаар хэдэн програмнууд абтаха, шийдхэгдэхэ зэргэтэй. Мүнгэнэй номололго хэрэгтэй, багша бүхэндэ анхарал табижа, яагаад буряад хэлэ шуудалалгыё һонин болгожо, анхарал татаха тухай зүбшэгдэхэ. 1993 ондо абтагдаһан хэлэн тухай хуули энэ асуудал бүрин баталуулхагүй байна. Гүрэнэй хэлэн тухай хуули, буряад хэлэ дэмжэлгын программа

зохёогдохо. Тиймэнэ яарангүй шийдхэбэл дээрэ. Нэгэдэһэн ойлгосо байна, харин политикин, экономикын талаар зүб шийдхэлгэ хэрэгтэй, - гэжэ Бато Семенов тэмдэглээ.

Энэ ханамжа "Единая Россия" фракцийн депутатууд болон социальна асуудалаар Арадай Хуралай комитет дэмжэбэ. Депутат Аркадий Цыбиков үндэһэн арадай түрэлхи хэлэ үзэлгэдэ гүрэнэй хараа бодол хэрэгтэй гээд, Российн Федерацийн Конституционно Сүүдэй шийдхэбэрээр гүрэнэй хэлэн бүрин эрхэтэй хадаа заабол үзэгдэхэ ба Российн Федерацийн бүхы дэбисхэр дээрэ бээлүүлэгдэхэ тухай тэмдэглээ.

- Эрдэм нуралсалай министерство удаан сагай болзорто энэ хуулийн проект бэлдэбэшье, томо хада хулганые түрэн мэтэ ханангана. Агын ба Усть-Ордын округуудта автономитат статус үгы хэгдэһэнэй удаа, манай Буряад Республика гансаараал буряад хэлэн тухай асуудал шийдхэхэ аргатай болоно гэжэ бидэ ойлгохо ёһотойбди. халажа, үгы хэгдэжэ байһан хэлэнэй амин шухала асуудалда гүрэнэй дэмжэлтэ шухала. Зүб шийдхэбэри абаад, тэрэнэ бээлүүлхын горитой ажал ябуулагдаха. Үндэһэн 8 республикануудта түрэлхи хэлэниинь заабол үзэгдэнэ, гурбан республикануудта ганса үндэһэн арадта хабаатай. Бусад республиканууд энэ асуудал баһал шийдхэжэ байна. Харин бидэ баһал хойнтохоёо байнабди. Буряад хэлэндэ туһа хэрэгтэй болоод байна. Депутатууд бээ абаад байнгүй, харюусалга өөр дээрэ даажа абаха болон гүрэнэй дэмжэлтэ тон хэрэгтэй саг ерээд байна, - гэжэ депутат онсолбо.

БУРЯАД ХЭЛЭН ГҮРЭНЭЙ ДЭМЖЭЛТЭ АБААГҮЙ ЮМ

Буряадай гүрэнэй университетэй ректор Степан Калмыков буряад хэлэн тухай ехэ ханаата болоод, өөрын онсо тухай хүгжэлтын хараа бодолнуудтай. Степан Владимирович өөрөө буряад хэлэ хайнаар мэддэг гээшэ. Энэнь ехэ хайшаалтай.

- Арад зоной ханаата болоһон юмэн гэхэдэ, хэдэн жэлэй туршада гүрэнэй талаар буряад хэлэн дэмжэлтэ абаагүй. Энэ талаар халта алхам хэгдээд туршаашье наа, найдамтай ажал ябуулагдаагүй. 1993 ондо хэлэн тухай хуули баталалгада би элидхэл бэлдэхэм. Мүнөө сагта буряад хэлэнэй байдал бэхижүүлхэ шухала. Тэрэ үедэ буряад хэлэн тухай хуулийн баталагдахадань, тэрэ дары Верховно Советэй дэргэдэ буряад хэлэ шудалалгын курсууд эмхидхэгдэхэ нэн. Нэн түрүүн депутатууд буряад хэлэ булта шудалһан юм. Юүндэ мүнөө энэ хуули бээлүүлэгдэнэгүйб? Мүн хараад үзэхэдэ, эрдэм нуралсал тухай хуули хэлэгүйгөөр абтаха юм гү? Энэ хуули бодо малда зорюулагдан абтана гү? - гэжэ Степан Владимирович энгэлбэ.

ТООСОЛДОХО ЮМЭН УГЫ. ГҮРЭНЭЙ ХОЁР ХЭЛЭН БИИ ХА ЮМ

Депутатуудай ханамжа хоёр тээшэ хубаараа. Эрдэм нуралсал тухай хуули дутуу хэлсэгдэнхэй гэжэ депутат Екатерина Цыренова тэмдэглээд, олон дутуу дундануудынь баримталаад, буряад хэлэн тухай өөрынгөө хараа бодол мэдүүлбэ:

- Бидэ мүнөө юүндэ хэлэн тухай тоосолдожол байнабди? Буряад Республика дотор хоёр гүрэнэй хэлэн бии ха юм?

Сергей Мезенин эрдэм нуралсал тухай хуулийн ондоо асуудалнуудта бусад депутатуудай анхарал татаа.

- Юүндэ ганса буряад хэлэн тухай тоосолдоо юм та. Мүн энэ хуулийн проект соо ондоо хэдэн ханаа зобомо асуудалнууд бии ха юм, - гэжэ тэмдэглэбэшье, буряад хэлэнэй багшанарай дуталдадаг байһые тэмдэглээ, - буряад хэлэ үзэхэ хэрэгтэй. Ямар аргаар, ямар хэмжээндэ гэнэн асуудалнуудыё шийдхэхэ хэрэгтэй. Бүхы ажаһуугшадые заабол үзүүлхэ гээшэ хайшаа юм? Тэдэнэр хэлэ мэдэхэ, ойлгохо ёһотой, харин бэшэжэ, уншажа шадаха гээшэнь нэгэ бага үлүү ха, - гэжэ тэрэ ханамжалба.

БУРЯАД АРАДАЙ ҮНДЭНЭН ХЭЛЭ МЭДЭНЭБ ГЭЖЭ ОМОГОРХОХО ЁНОТОЙ

Депутат Игорь Марковец буряад хэлэ заабол үзэхэ тухай тэмдэглээд, зүгөөр эрдэм нуралсалай хуули мүнөө сессийн үедэ баталха тухай ханамжата мэдүүлбэ.

- Би ородби, бүхэли наһаараа Буряад орондо ажаһуунаб. Буряад хэлэ заабол үзэлгэ дэмжэнэб. Хүгжөөхэ, зүб мүрөөр бодомжолон шийдхэхэ хэрэгтэй. Манай республикын ухибүүд, ямаршыё яһатан илгаагүй, буряад хэлэ үзэбэл, дээрэ. Хари газарта ябаад, ажаһуудаг нотагайнгаа үндэһэн хэлэ мэдэнэб гэжэ омогорхол байха ёһотой, - гэжэ тэрэ тэмдэглээ.

"ЗЕМСКИЙ УЧИТЕЛЬ" ГЭНЭН ПРОГРАММА ХЭРЭГТЭЙ

Олонийтын палатын түрүүлэгшэ Владимир Прокопьевой зууршалгаар, палатын гэшүүн, профессор Валерий Архинчев иитэ арад зоной ханамжа мэдүүлээ. Буряад хэлэ хамгаалха тухай асуудалаар республика дотор эмхидхэгдэһэн суглаа хуралдаануудай табиһан шийдхэбэри хадаа хэлэ үзэлгын хэрэгтэ гүрэнэй хараа бодол байха ёһотой, ород ба буряад хоёр гүрэнэй хэлэнүүд нэгэ жэгдээр шудалагдаха ёһотой.

Мүн эрдэмтын ханамжаар, Буряад Республика дотор "Земский учитель" гэнэн программа бээлүүлжэ, хүдөө нургуули руу залуу багшанарыё шэглүүлхэ тухай дурадхагдаба.

БУРЯАД ХЭЛЭ ХАШАЛТА 1951 ОННОО ЭХИЛЭЭ

Удын хойно үргэлжэлһэн сессидээр депутат Борис Базаров буряад хэлэнэй хэсүү байдалда ороһон түүхэтэ зам тухай элидхэ. Тэрэнэй тэмдэглэлээр, энэ асуудал үсэгдээр бии болоогүй, аяар 1951 онһоо буряад хэлэнэй хашалта эхилһэн байна.

- Марксизмын хараа бодолой хүгжэлтын үедэ буряад хэлэнэй хосоролго эхилээ. Буряад Респу-

блика дотор ганса ород хэлэн хүндэлэгдэн, буряад хэлэнэй байдал хэдэн арбаад жэлэй туршада доошолжо эхилээ. 1974 ондо буряад хэлэ үзэлгэ хоригдоо. 90-ээд онуудта хэлэн тухай идеологийн уряалнууд бии болобошыё, бодото дээрээ эрид шийдхэбэринүүд абтаагүй, бага мүнгэн номололгоһоной ашаар буряад хэлэн хүгжөөгүй. Буряад хэлэнэй хуби заяа шийдхэлгэдэ анхарал табижа, дүнгэбэл, иимэ шахардуу байдал тохёолдохогүй нэн. 2010 оной тоо бүридхэлэй статистикийн мэдээгээр, бүхы буряадай 43,6 проценты буряад хэлэ мэдэнэ. ЮНЕСКО-гэй баталһан 50 процентын шугам алхажа, үгы хэгдэжэ байһан хэлэнүүдэй тоодо оронхой, - гэжэ Борис Базаров мэдээсэбэ.

Эрдэмтын хэлэнээр, 60 жэл дарагдаһан хэлэ хүгжөөлгэ 5 жэлэй туршада үнгэргэгдэхэ бэшэ. Хэдэн жэлэй туршалга, дабшалта хэрэгтэй.

- Мүнөөдэрэй байдалда буряад хэлэ үзэлгэ шүүмжэлхэ, шоо үзэхэ бэшэ, харин дэмжэхэ, туһалха, анхарха, хамгаалха хэрэгтэй, - гэжэ эрдэмтэн онсолбо.

ХЭЛЭН ТУХАЙ СТАТЪЯГҮЙГӨӨР ХУУЛИ БАТАЛАГДАБА

Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын сессийн хуралдаанда оролсожо, буряад хэлэн бүхы нургуулинуудта заабол үзэгдэхэ ёһотой гэжэ тэмдэглээ.

- Үндэһэн хэлэ, заншал, соёл хамгаалха ёһотойбди. Хэлээ гээбэл, үндэһэн яһатан арадаа гээхэбди, - гэжэ өөрынгөө ханамжа мэдүүлээ.

Гэхэтэй хамта заабол үзэлгэ нэбтэрүүлхыё хуули зүбшөөнгүй, тиймэнэ Буряад Республикын Конституци ба хэлэн тухай хуулида хубилалтануудыё оруулха тухай ханамжалба.

- Тон таарама тайлбари, гаршаг зохёохо, бэдэрхэбди. Хуули Конституцие хандаргаха бэшэ ха юм. Тухай комисси байгуулаад, депутатууд, юристүүд ба олонийтэ арад зон тэрэндэ оролсохо. Энэ асуудал политиканство болгонгүй, зүб мүрөөр бодомжолон, ухаатайгаар хэлсэжэ, шийдхэхэ ёһотойбди, - гэжэ Вячеслав Наговицын мэдээсэбэ.

Тийгэжэ Арадай Хуралай энэ үнгэрһэн сессийн шийдхэбэрээр, "Эрдэм нуралсал" тухай хуули "Хэлэн тухай" гэнэн 11-дэхи статьягүйгөөр баталагдаба. Арадай Хуралай ээлжээтэ сессидээр "Хэлэн тухай" хуули харагдаха. Ээлжээтэ сессид ерэхэ 2014 оной февраль нара соо үнгэргэгдэхэ юм.

Цырегма САМПИЛОВА, Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2013 оной декабриин 9-13

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН УЯЛГАНУУДЫЕ САГ ЗУУРА ДҮҮРГЭГШЭ Б.Ц.СЕМЕНОВОЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН
09.12 11.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД
09.12 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАТ АРАДАЙ ХУРАЛАЙ БЮДЖЕДЭЙ, НАЛОГУУДАЙ БОЛОН САН ЖАСЫН ТАЛААР ХОРООН (ТҮРҮҮЛЭГШЭН Ц.Э.ДОРЖИЕВ)
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ гурбадахи сессидэ абтаһан дансануудые бүридхэн бэшлэгэ Долоон хоногой туршада

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй Байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (Түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)
"Буряад Республикада хуули түлэблэгын ажал ябуулга тухай" Буряад Республикын Хуули бэелүүлгын ябаса тухай" асуудалаар Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай
10.12 14.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэгын дэлгүүрэй талаар хороон (Түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Буряад Республикада үрэнэ үйлэдбэрлэгын шийдхэгдээгүй асуудалнууд болон хүгжөөлгын хараа болонжонууд тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээгэй" зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай
11.12 10.00 каб.119
"Хүдөө ажыхын газарнуудай эрьсэ тухай" федеральна хуулийн 191 статьяда хубилалта оруулха тухай" федеральна хуулийн түлэбье Россиин Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмын хэлсэлгэдэ оруулха тухай Рязанска можын Дүүмын үүсхэл тухай" Рязанска можын Дүүмын 2013 оной октябриин 30-най 429-V РОД дугаарай тогтоол тухай
13.12 09.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатанай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, олонийтын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон (Түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

"Хороон ба олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүд: ашаг үрэтэйгөөр харилсан хүдэлмэрлэгын аргуудые бэдэрлэг" асуудалаар "дүхэриг шэрээ" үнэгэрлэгэдэ бэлдэлгэ тухай
09.12 14.00 каб.212
"Буряад Республикада түүхэтэ дансануудые хадагалха хэрэг тухай" Буряад Республикын Хуулида хуби-

лалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
13.12 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (Түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай гурбадахи сессийн дүнгүүд тухай
09.12 9.00 каб.218
1. "Буряад Республикада шангууд болон стипендинүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
2. "Россиин Федерацида үхибүүнэй эрхэнүүдэй юрэнхы найдүүлганууд тухай" федеральна хуулийн 14-дэхи статьяда хубилалта оруулха тухай" 361751-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай
09.12 14.30, 15.00 каб.218
Гэртэхинэй хүүгэдэйнгээ эрхэнүүдые эбдэлгэтэй холбоотой хуули буса ябадалнуудай түлөө хэнээлтые шангадхаха үүсхэл тухай Буряад Республикын Толгойлогшын дэргэдэхи Эхэнэрнүүдэй зүбшэлгын зүблэлэй зууршалганууд тухай
12.12 10.00 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаагийн нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хороон (Түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн: Зайн гал хэрэглэгшэдэй олонийтын зүблэл тогтоохо тухай асуудал

10.12 13.00 "Улан-Удэ Энерго" МУП "Захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
11.12 10.00 каб.209
Буряад Республикын Правительствын болон "Разрез Тугнуйский" ОАО-гой хоорондо баталагдаһан инвестиционно хэлсээ болуулха тухай
12.12 10.00 каб.211

III. АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ДЭРГЭДЭХИ НЮТАГАЙ ӨӨНЭДЭЙН ХҮТЭЛБЭРИЙН ТҮЛӨӨЛЭЛГЭТЭ ЗУРГААНУУДАЙ ЗҮБЛЭЛЭЙ ЗҮБЛӨӨН

1. 2012 оной майн 18-да Буряад Республикын бүхы шатануудай депутудуудай III хуралдаанда абтаһан зууршалгануудые бэелүүлгын ябаса тухай
2. хуурин нютагуудай газарнуудта гүрэнэй налог тохолгын сэгнэлтэ үгэнэй дүнгүүдтэй холбоотой зарим асуудалнууд тухай
3. Буряад Республикын Арадай Хуралай дэргэдэхи нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн түлөөлэгэтэ зургаануудай зүблэлэй 2014 ондо бэелүүлхэ хүдэлмэрийн түсэб тухай
13.12 14.00 Ехэ танхим

IV. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

В.Г.Ирильдеев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаагийн нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхи хамгаалгын талаар хорооний түрүүлэгшэ
11.12 14.00-17.00 каб.118/211

2014 оной Сагаан харын найдэртэ зорюулан, "МИНИИ САГААН НАРА" гэнэн зохёохы хүдэлмэринүүдэй республиканска гурбадахи конкурсын гурум

АНХАРАГТЫ:
конкурс!

**КОНКУРС ЭМХИДХЭГШЭ:
«БУРЯАД ҮНЭН»
ХЭБЛЭЛЭЙ БАЙШАН**

1. ЮРЭНХЫ ДҮРИМҮҮД

1.1. Сагаан харын найдэртэ зорюулан зохёохы хүдэлмэринүүдэй конкурс (саашадаа - конкурс) республикын хэмжээндэ үндэнэн найдэр дэлгэрүүлхэ, буряад арадай соёл бүрин зандань үлөөхэ болон хүгжөөхэ зорилготойгоор үнэгэрлэгдэхэнь.

2. КОНКУРСДО ХАБААДАГШАД

2.1. Буряад ороной, Россиин Федерациин мого нютагуудай, хари гүрэнэй ажаһуугшад конкурсдо хабаадаха аргатай. Хабаадагшадтай наһан хизаарлагданагүй.
2.2. Буряад гү, али ород хэлэн дээрэ нэгэ хүн нэгэ хүдэлмэри тушааха ёһотой.

3. ЗОХЁОХЫ ХҮДЭЛМЭРИДЭ ЭРИЛТЭНҮҮД

3.1. Зохёохы хүдэлмэри удаадахи жанрнуудаар бэшэхэдэ болохо: эссе, шүлэг, очерк, публицистикэ, лав-стори, бусад.
3.2. Конкурсдо машинаар сохиһон гурбан хууданһаа үлүү бэшэ хүдэлмэринүүд абтаха. Шриффт Times new Roman, хэмжээнинь 14, нэгэ дан зайтай (интервал) байха ёһотой.
3.3. Хүдэлмэри дотор автор тухай иимэ мэдээнүүд үгтэхэ ёһотой: фамили, нэрэ, обог (хүсэдөөр), түрэнэн үдэр, гэрэй, почтын хаяг, электронно хаяг.
3.4. Зохёохы хүдэлмэри иимэ хаягаар эльгээхэ хэрэгтэй: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвилиин үйлсын, 23, «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан, каб.44, «На конкурс» гэнэн тэмдэг хэхэ. Электронно хаяг: unen@mail.ru.

4. ЗОХЁОХЫ ХҮДЭЛМЭРИ СЭГНЭЛГЫН ЭРИЛТЭНҮҮД

4.1. Сагаан харын темэдэ зохилдолго: конкурсын материал соо найдэрэй темэ харуулагдаха, хүнэй хуби заяанда нүлөөлхэн ажабайдалай үйлэ хэрэгүүд тухай бэшэгдэхэ ёһотой.
4.2. Хүдэлмэри уран һайханай үндэр хэмжэндэ дүүргэгдэн байха ёһотой.
4.3. Конкурсын ябасаар эрхим хүдэлмэринүүд "Буряад үнэн" Хэблэлэй

байшанай сонинуудай хуудануудта толилогдохо ("Бурятия", "Буряад үнэн").

5. КОНКУРСЫН ЖЮРИ

5.1. Конкурсдо тушаагдаһан материалнуудые "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшанай сонинуудай редакторнууд, журналистнууд сэгнэхэ.
5.2. Сонинуудай хуудануудта толилогдон хүдэлмэринүүдэй эрхимүүдые жюриин гэшүүд тодорүүлха. Авторнуудын урмашуулагдаха.

6. КОНКУРС ҮНГЭРГЭХЭ БОЛЗОР

6.1. 2013 оной декабриин 5-наа 2014 оной февралын 5 хүртээр.

7. ЭРХИМ ХҮДЭЛМЭРИНҮҮДЭЙ АВТОРНУУДЫЕ УРМАСУУЛГА БОЛОН ШАГНАЛГА

7.1. Нэгэдэхи, хоёрдохи, гурбадахи хууринуудые эзэлхэн авторнуудта дипломууд болон дурахаалай бэлэгүүд барюулагдаха.

БАТАДАЛАЙ БАГДАЕВ: «ТҮРЭЛХИ ХЭЛЭЭ МЭДЭХЭГҮЙ ХҮН БЭЭ ХҮНДЭЛНЭГҮЙ»

Сэхэ руунь «буудаад», заримашуулай дура гутаадаг «хутагын эридэл» хурса хэлэтэй Батадалай Багдаев Буряадай олонитэдэ нилээд мэдээжэ болонхой. Зүблэлтэ засагай түлөө зүрхэ сэдхэлээрээ оролсон, республикын гол коммунист Вячеслав Мархаевтай «баруун гар» гэгдэн ябана. Хүнэй эрхэнүүдые хамгаалдаг бэрхэ юрист гэжэ нэрэ түрэтэйшье наа, анхан мэргэжэлээрээ хэлэ бэшэг шудалагша - БГУ-гай буряад хэлэ бэшэгэй факультет түгэсхэнэн. Энэ ушараар Батадалай Багдаевтай буряад хэлэн тухай хөөрөлдөө эмхидхэбди.

- «Нуралсал тухай» шэнэ хуули баталагдабал, буряад хэлэ шудалга түригдэжэ, хойно гарахань бшуу...

- Ород болон бусад үндэнэтэн бү үзэг лэ, яахамнайб. Буряадууд заабол литературна хэлээ шудалха ёһотой, баалалтыншье аргаар - хамаагүй. Хэмэл маягтайшье байг, имагтал литературна хэлэн арад түмэниие нэгэдүүлхэ шадалтай. Жэшэнь, хитад хэлэн янза бүриин диалекттэй. Тиймэһээ Хитадта «Джун хуа» хэлэн литературна гэжэ үргэгдөөд, гүрэнэй талаһаа дэмжэгдэнэ.

- Теэд яагаад буряад литературна хэлээ хүгжөөхэ болонобиди?

- Засаг түрын арга боломжо заха хизааргүй. Тусхайтаар хуули баталаад, үндэнэн хургуули, хэблэл гэхэ мэтые тон ехээр дэмжэбэлнь, аша үрэ заатагүй байха. Жэшээнүүд бии. Еврейнүүдэй иврит хэлэн хэрэгсээнһээ гараад, мартагдаад байхадань, Изра-

иль байгуулагдажа, хэлэн хэргээгдээ нэмнай. Мүнөө 7 миллион хүн иврит хэлэн дээрэ харилсажа байна. Тийхэдэ Англиин Уэльс гэжэ провинцида анханай уэльснүүдэй хэлэн «абдарһаа» гараад, арадай хэлэн болоод байна. Гадна тад ондоо жэшээнүүд байха. Россиде хакас хэлэн үгы боложо байна. Хүгжэлтын үшөө нэгэ жэшээ дэлхэйдэ байна. Латин Америкэдэ ажаһууһан үндэнэ яһатан түрэлхи хэлэн дээрээ харилсаашьегүй наа, түрэлхи соёл болбосоролоо алдаагүй.

Эшхэбтэр лэ!

«Хэрбээ яхад хэлэн дээрэ хэблэгдэжэ байдаг сонинноо нютагай айл бүхэн захин абадаг хаань, «Буряад үнэн» сонин 10 мянган хэһэгһээ дээшэ ургаагүй. Эшхэбтэр гэшэнь! Иихэдээ бидэ бээ хүндэлнэгүйбди, хайша хэрэг ханданабди».

хүүлэй хорёод жэлэй туршада буряад хэлэ хэргээн хүгжөөхэ талаар хэдэбүүд байгаа. Заншалта ёһоороо буряад хэблэл болон телевиденидэ мүнгэн номологдожол байгаа нааб даа. Буряадай түрүүшын Президент Леонид Потапов буряад хэлэн дээрэ үргэлжэ дуугаржа байдаг FM-радио байгуулха тухай ябуулга эхилхэн аад, үнэ сэнгыень хараад болёо нааб даа. Теэд нэгэ дахин ехэ мүнгэ оруулхаар лэ даа.

Мүнөө Интернеттэ байгаа социальна сетьнүүдтэ ороод харахадань, тува болон яхадууд түрэлхи

хэлэн дээрээ харилсажа байнал даа. Буряадууд лэ үндэнэн хэлэн дээрээ бэшэ, ород хэлэн дээрэ бээ бээдээ бэшэлсэнэ. Гэбэшье хайн таланууд баһал бии. Наяхана «Хадхуур зүү» гэжэ хамталагтай танилсаад урмашааб. Найдал байна!

Сарюна ЭРДЫНЕЕВА хөөрөлдэбэ.

“БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ШЭМЭГ БАЯЛИГ ДЭЛГЭГДЭЭ...”

Хэжэнгэ нууринда “Эрхим багша” гэнэн Буряад хэлэнэй багшанарай регион хонорондохихи 4-дэхи конкурсын түгэсхэлэй шата үнгэрөө. Энэ харалган мүнөө жэл үргэдхэгдэжэ, Эрхүү можын ба Забайкалийн хизаарай багшанар түрүүшынхией хабаадаа. Харалганай урда тээ заочно түхэлөөр шэлэлгын шата эмхидхэгдээд, бүхы хабаадагшадтай бэлдэлгын ажал ябуулагдаа. Хоёр жэлэй нэгэ удаа эмхидхэгдэдэг энэ конкурс эрдэм нуралсалай халбариин удха шанартай хэмжээ ябуулга болоно.

Хэжэнгын дунда хургуулийн ба лицейн дэргэдэ хабаадагша багшанар нээмэл хэшэлнүүдые ба мастер-классуудые харуулаа. Энэ шатада 11 хабаадагшаднаа 5 эрхим багшанар тодорюулагдаад, тэдэнэр ажалайнгаа оньһо, методико, дүршэлтээ хубаалдан танилсуулаа.

- Энэ хэмжээ ябуулгада эгээл эрхим багшанар суглараад, буряад хэлэнэй шэмэг баялиг дэлгэгдээ, ёһотойл буряад хэлэнэй баярта хайндэр үнгэрөө. Эндэ ганса мурьсөөн бэшэ, буряад хэлэнэй багшанарай дүршлөөрөө хубаалдаанай талмай боложо үгөө, - гэжэ журиин гэшүүн, педагогикын эрдэмэй доктор Сономбал Содномов тэмдэглээ.

“Эрхим багша” гэнэн конкурсын Гран-при Республикын буряад үндэнэн лицей-интернадайд багша Цырен-Долгор Бадмацыреновада хүртэбэ. Түрүүшын нуури Агын Буряадай округой Сахюуртын дунда хургуулийн багша Билигма Болотова эзэлээ. Хоёрдохи нуурида Худанай дунда хургуулийн багша Билигма Дамбаева гараа, гурбадахи нуури Улаан-Үдын 35-дахи дунда хургуулийн багша Долгор Гуляева эзэлээ. Дүрбэдэхи нуурида Ивалгын аймагай Гурульбын дунда хургуулийн багша Чингис Хадаев гараһан байна.

Цырегма САМПИЛОВА.

Уншагшад аймнай ханамжа

ҮШӨӨ ДАХИН ҮНДЭНЭН ХЭЛЭН ТУХАЙ

Буряад хэлэнэйнгээ хэсүү байдалда ороод байһыень мэдэржэ, шийдхэбэри абаха шатадаа хүрөөд байхадань, “намһаа саагуур” гээд байжа болоногүй. Бидэ, наһатайшуул, хэлээ мэдэхэ залуу зониие дэмжэжэ, зарим нэгыень заһажа ябахые оролдодогбди. Олондо мэдээсэл тараадаг эмхинүүдтэ дээдэ хэмжээндэ буряад хэлээрээ ажалаа ябуулдаг зон бии, тэдэниие мэдэнэбди.

Манай ханаагаа зободог юумэн гэхэдэ, олонитын хабаадалгатай хэмжээ ябуулгануудай (нюур нюураараа харилсадаг) олонхын ород хэлэн дээрэ ябуулагдадаг болоо: түрэ, найр наадан, мурьсөөн, концерт. Шалтагаанинь юун бэ? Тэндэ байһан зон буряадаар ойлгохогүй юм ха. Юундэ сугларһан олон зониие буряадаар ойлгоногүй гээд, ойлгодог зон заабол олдохо, урдань дүхыжэ ородоор дуугарнабиди.

Түрэлхи хэлээ мэдэхэгүй зон өөрыгөө хүмүүжүүлхэ, хүгжөөхэ ёһотой. Хэлээ шудалха арга олон ха юм. Зониие гэмнэхээ хананагүйбди. Элдэб шалтагаанһаа болоо гээ, мэдэнэбди. Теэд дутуу байһан юумые хүн заһаха шадалтай. Өөһэдыгөө шанга баряад лэ, түрэлхи хэлээ мэдэхэ болоо наа, “Би ёһотойл буряадби” гэжэ толгойгоо дээрэ үргөөд ябаха бэшэ гүбди? Олоной дунда ажал ябуулдаг зон, элдэб хэмжээ ябуулга хүтэлэгшэд хэлээ хамгаалха ябадалда ехэ нэмэри нүлөө үгэхэ байна. Энэ хэрэг ехэ буянда тоологдохоор. Элдэб зиндаатай ноёд, албан зургаануудай хүтэлбэрилэгшэд зоной урда үгэ хэлэбэл, хайнаар бэлдээд, жэшээ болохоор бодомжолоод, дуугарха байгаа. Буряад хадаа хэдыдэшье, хаанашье өөрынгөө үндэнэн хэлэн дээрэ дуугаржа шадаха байгаа наа, хайн. Тийгэбэл өөрынгөө арад зониие үргэжэ, хүндэтэй болгонобди. Ород хэлэ огтолон буруушаана бэшэбди. Богонихон оршуулга хээд лэ, ехэнхи удхыень буряадаараа ойлгуулаа наа, хайн.

Олон зоной байһан найр нааданда гоёхон мэдээжэ дуу хүгжэмэй зэдэлхэдэжэл байбал, зоной сэдхэл буряад байнгүй аргагүй. Түрэл гаралаа, уг узуураа хүндэлжэ, суг хууһан яһатанаараа эбтэй ээтэй нуухамнай болтогой.

БАЗАРОН Я.О.,
ЛХАСАРАНОВ А.Ж., ГОМБОЕВА Г.Б.,
ажалай ветеранууд.

ГҮРЭНЭЙ ТЭДХЭМЖЭ ХҮДӨӨ АЖАХЫДА ҮГТЭНЭ

2013 оной туршада бюджетэй хоёр газархаа хүдөө ажыхын эмхинүүдтэ гүрэнэй тэдхэмжэ 844 миллион түхэригэй хэмжээндэ үгтээн байна. Энэ мүнгэн зөөри хүдөө ажыхын халбарин гол шэглэлнүүдэй хүгжэлтэдэ эльгээгдээ.

Ургамал үрэгжүүлгын халбарид олгуулагдаһан тэдхэмжын ашаар 38,5 мянган гектар газарта сээр паар бодхоогдоо, 8,8 мянган гектар орхигдоһон газар талмай ашаглагдаа. 45 мянган гектар газар талмай дээрэ фитосанитарна хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдөө, 2,8 мянган тонно минеральна бодосуудаар үтэгжүүлэгдээ.

Мүн тиэхэдэ республикын хүдөө ажыхинуудта гүрэнэй тэдхэмжэ лизингын шугамаар ба хэлсээнэй ёһо гуримаар 200,2 миллион түхэригэй гарашатай хүдөө ажыхын техникэ худалдан

абтагдаа. Тэрэнэй тоодо 226 элдэб янзын тракторнууд ба 14 комбайнууд абтаһан байна.

Буряад орондо мал ажыхы эгээл шухала халбари гэжэ тоологдодог. Энэ халбарин шэглэлдэ 2013 ондо мяханай үүлтэрэй 624 толгой бодо мал, 300 толгой эмэ тахяанууд асарагдаа.

"Надежда", "Рубин" ажыхинуудай хүнэй-товарна фермэнүүдтэ хүнэй үйлдбэрийн түхээрлэгэнүүд худалдан абтагдаа. Улаан-Үдын тахяагай фабрикада тэжээл бэлдэлгын үндэр технологиин хэрэгсэлнүүд абтаа.

Хяагтын, Мухар-Шэбэрэй, Кабанскын, Тарбагатайн аймагуудта мал таргалуулаха 4 талмай баригдаа. Мүн Хяагтын, Зэдын, Загарайн, Бэшүүрэй аймагуудта үшөө 4 тэжээбэрийн газар баригдаа.

"Буряад Республика дотор мяханай үүлтэрэй мал хүгжөөлгын" республиканска зорилготой программын шугамаар 92 миллион түхэригөөр хүдөө ажыхын техникэ, мал гаргадаг болон малай түрүүшын үйлдбэрийн нүүдэл комплекс түхээрлэгэ Хяагтын аймагай "Буян" ажыхыда болон Мухар-Шэбэрэй "Искра" СПК-да мал гаргадаг цехтэ хэрэгтэй түхээрлэгэнүүд худалдан абтагдаа.

Гадна "Гарантия-2" гэнэ эмхидэ хартаабха болон бусад овоц ургуулга хүгжөөлгын

программа бэелүүлэгдэһэнэй ёһоор, 1,5 мянган тонно хартаабха хадагалдаг байрын барилга эхилэгдээ, Мухар-

Шэбэрэй аймагай «Солнце Тугнуя» гэнэ эмхидэ теплицын комплекс ашаглалда табигдаа.

МАЛ ЮРЫН ХОТО ХҮРЭЭ СОО ГАРГАЛГА ХОРИГДОБО

"Мяханай ба мяханай үйлдбэрийн аюулгүй зүйлнүүд" гэнэ Тамуужанай союзай техникэскэ регламент 2014 оной майн 1-һээ хүсэндөө оруулагдаха. Тэрэ дансын ёһоор, мал гаргалга ветеринарно-санитарна эрилтээр мяхан ба мяханай үйлдбэрийн тусхай талмайнууд дээрэ үнгэргэгдэхэ.

Мяханай үүлтэртэ мал үсхэбэрилгэ хүгжөөхэ, үйлдбэрилэгшэдэй мяха ехээр худалдан абалга дээшлүүлхэ зорилготойгоор республикын ехэнхи аймагуудта мал гаргаха, үбшэхэ тусхай түбүүд байгуулагданхай.

Республикын аймагуудта мал гаргадаг 23 түбүүд ба талмайнууд ажаллана, тэдэнэй 14-ниинь мал гаргадаг тусхай аттестаци гараһан эмхинүүд юм.

Буряад Республикын Правительствын байгша оной августын 16-най захиралтаар 2013-15 онуудта мал гаргалга эмхидхэхэ хэмжээ ябуулгын түсэб - "дорожно карта" баталагдаа. Тэрэ картын ёһоор хэмжээ ябуулгануудай үнгэргэгдэхэ болзор ба харюусалгата эмхинүүд тодорюулагдаа, - гэжэ Хүдөө ажыхын ба эдээ хоолой министрствын Хүдөө үйлдбэрийн комитедэй түрүүлэгшын орлогшо Татьяна Полозова хөөрөбэ.

Байгша 2013 ондо Баргажанай аймагай Баянгол нютагта "Хүгжэлтэ" гэнэ Буркоопсоюзай халбари нэгэ халаанда 43 мал гаргаха арга боломжотой мал хороодог цех ашаглалда табяа. "Искра" колхоз Мухар-Шэбэрэй аймагай Хонхоло хууринда нэгэ халаанда 20 мал гаргаха аргатай цех нээгээ. "БинАгро", "Экопро-

дукт" гэнэ эмхинүүд Кабанскын аймагта мал гаргадаг эмхинүүдэй барилга эхилжэ байна.

Мал гаргаха асуудал Буряад Республикын Правительствын дэргэдэхэ малай халдабарита үбшэнүүдһээ һэргылгын комиссиин апрель ба октябрь һарануудта үнгэргэгдэһэн ээлжээтэ зүблөөнүүд дээрэ табигдаа бэлэй. Тэндэ мал гаргадаг түб үгы аймагууд, тодорхойлбол, Прибайкалийн, Тарбагатайн, Хэжэнгын, Мухар-Шэбэрэй, Баунтын, Кабанска, Түнхэнэй, Ахын аймагууд харюусалгада табигдаа нэн.

Мүнөөдэрэй байдалаар Хүдөө ажыхын ба эдээ хоолой министерство хотын захын талмайнуудта мал гаргадаг түбүүдые бариха инвесторнүүдые бэдэржэ байна. Республика руу модульно нүүдэл мал гаргадаг комплекс ерэнхэй.

Тэрэ түхээрлэгэ соо томо ба бага эбэртэ мал гаргажа, үбшэхэ аргатай, республикын аймагуудаар ябажа, мал худалдан абажа, түрүүшын үйлдбэрийн хэмжээ ябуулга эмхидхэхэ. Мүнөө "Буян" гэнэ эмхи муниципальна байгуулалтануудта ба хүдөөгэй хууринуудта нүүдэл комплексн ажаллаха график бүридхэхөөр бэлэн,- гэжэ Татьяна Владимировна мэдээсэбэ.

Мал промышленна аргаар үйлдбэрилгэ хадаа аюулгүй, хайн шанартай мяханай зүйлөөр зоние хангана, үмсын зонһоо мал худалдан абалгыгэ эмхидхэнэ, хүдөө үйлдбэрийе хүгжөөхэ талаар хэмжээнүүдые сагай эрилтын ёһоор абахые баадхана бшуу.

Цырегма САМПИЛОВА.

МЯХА ҮЙЛЭДБЭРИЛГЭ НЮТАГТАА ХҮГЖӨӨХЭ

Буряад орон дотор өөһэдынгөө нютагта мяха үйлдбэрилжэ, ондоо газархаа асарагдаһан хүрэнэн мяха дэлгүүр дээрэһээ үгы хэхэ гэнэ зорилго республикын засаг түрэ түсэблэбэ. Загарайн аймагта оршодог "Восточно-Сибирский" гэнэ гахайн ажыхын мяханай үйлдбэрийн хүгжэлтэ бэелүүлэгдэхэ юм.

2014 ондо тус завод жэл бүри 9 мянган тонно мяха үйлдбэрилхэ ёһотой. 2017 ондо энэ ажыхын хоёрдохи бүридэл ашаглагдаха.

Мүн «Бурятмяспром» гэнэ эмхиин колбасна цех жэлэй туршада 20 мянган тонно колбаса ба бусад зүйлнүүдые үйлдбэрилхэ аргатай юм. Бурядай Правительствын табиһан түсэбөөр, республикын мяханай дэлгүүр өөһэдын гахайн мяхаар 70 процент хаагдадаг болохо аргатай.

ХҮДӨӨ НУУРИНУУДАЙ БАЙДАЛ НАЙЖАРНА

Хүдөөгэй газар дэбисхэрнүүдые үйлдбэрийн ба ажаһуудалай талаар бэхижүүлхын тула Буряад Республикын Хүдөө ажыхын ба эдээ хоолой министерство "Хүдөө хууринуудые 2013 он хүрэтэр социальна талаар хүгжөөлгэ" гэнэ федеральна тусхай зорилготой программын шугамаар хэмжээ ябуулгануудые эмхидхэнэ. Эдэ хэмжээ ябуулганууд хүдөө нютагайхидые ажалаар хангалгада ба олзо оршо дээшлүүлэгдэ, гэр байрын байдал ба социальна оршон тойронхи байдалыенэ найжаруулгада туһална.

Хүдөө хууринуудта тус программа бэелүүлгын дүнгөөр, 32 мянган дүрбэлжэн метр гэр байра ашаглагдаа, сээр уудаг уһаар 23,5 процентээр хангагдаа, уһа дамжуулдаг соргонууд 530,2 километр зайда татагдаа.

2010-2013 онуудай хугасаада 11 фельдшерскэ ба акушерскэ түбүүд нээгдээ, хүдөө хууринуудта социальна удха шанартай эмхинүүд үргэдхэгдөө, Мухар-Шэбэрэй аймагай Түгнэ хууринда соёлой байшан нэльбэн шэнэлэгдээ.

2014 ондо "Буряад Республикын хүдөө ажыхын комплексн ба хүдөө хууринуудые хүгжөөлгын" гүрэнэй программын "Буряад Республикын хүдөөгэй дэбисхэрнүүдэй тогууритай хүгжэлтэ" гэнэ подпрограммын шугамаар хүдөө хууринуудые хүгжөөлгын хэмжээ ябуулганууд бэелүүлэгдэхэ.

БАГА НУУРИНУУДАТ - ГҮРЭНЭЙ АНХАРАЛ

Буряад Республика дотор бага хууринуудые хамгаалха ба хүгжөөхэ хэмжээ ябуулганууд урагшатай ябуулагдана.

"2012-2015 онуудта Буряад Республикын бага хууринуудые хамгаалха ба хүгжөөхэ" гэнэ региональна тусхай зорилготой программа бэелүүлгын ашаар республика дотор

фермерскэ ажыхинууд хүгжөөгдэнэ. Хоёр жэлэй туршада тус программаар 103 шэнэ фермернүүд ба нү үйлдбэрилгын шэглэлтэй 7 фермэнүүд 154,7 миллион түхэригэй хэмжээнэй грантда - гүрэнэй тэдхэмжэдэ хүртөө. 182 фермернүүдтэ залуу мал үдхэлгын, техникэ худалдан абалгын, байра түхээрлгын гаргашынь 50 процент бусаагдаа.

Мүнөө жэл тус программын ашаар хүдөө ажыхинууд тэжээл бэлдэдэг 96 техникэ, 1095 толгой бодо малай залуу түл худалдан абаа. 13 таряашанай -фермерскэ ажыхинууд хүдөө хууринуудта байра байдалаа түхээрээ, зайн галаар хангадаг элшэ хүсэнэй түхээрлэгэнүүдые тодхоо.

БУРЯАД ОРОНДО МВД-ГЭЙ 90 ЖЭЛЭЙ ОЙН БАЯР ТЭМДЭГЛЭГДЭБЭ

Ойн баярай хайндэр Улаан-Удын гарнизоний жагсаалхаа эхилээ. Хүндэтэ айлшаднаа энэ хэмжээ ябуулгада албанай ветеранууд, Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда хабаадагшад, мүн Буряадай дотоодын хэрэгүүдэй анханай министр, милициин генерал-майор Иван Калашников хабаадаа.

Иван Калашников Буряада хүнэй эрхэнүүдэй талаар бүрин этигэмжэтын аппаратай зүгһөө бүгэдэниие амаршалхадаа, 90 жэлэй туршада Буряадай МВД үргэн ехэ зам гаталаа гэжэ тэмдэглээ. "Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайндай жэлнүүдтэ олонхи хүдэлмэрилэгшэд дайнда мордоод, амиды мэндэ бусаагүй, олон зон дээдэ шагналнуудта хүртөө. Энэ хадаа манай министрствын түүхэ гэшшэ. Тэрээгэрээ бидэ мүнөө омогорхонобди", - гэжэ тэрэ хэлээ.

Буряадай дотоодын хэрэгүүдэй министр Александр Зайченкин онсолһоор, энэ хайндэр гол түлэб Эхэ орондоо үнэн сэжэр алба хэһэн, хуули эбдэлгэтэй тэмсэлгэ-

дэ бүхы наһаяа зорюулһан хүдэлмэрилэгшэдтэ хабаатай. Амгалан үедэ уялгаяа дүүргэжэ байһан 107 хүн наһа бараһан байна. Александр Зайченко Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадагшадые, тэрэ тоодо Советскэ Союзай Геройнууд Будажап Гармаев болон Константин Оцимик гэгшэдые дурдаа.

Хуули ёһо хамгаалагшадтай залуу хүргые республикын болон Буряадай милициин сасуутан, Эсэгын дайнда хабаадагша Иннокентий Михайлович Михайловай амаршалһанай удаа тэдэндэ үнэмшэлгэнүүд үгтөө, түрүүшын нэрэ зэргэнүүд олгогдоо, харин эрхимүүдтэнь шагналнууд барюулагдаа.

МВД-гэй ветерануудай зүблэлэй түрүүлэгшэ Виктор Приеменко залуушуул аха уеынхидэйнгээ ёһые жэншэдгүй сахин үргэлжлүүлхэ гэһэн найдалаа мэдүүлээд, ветерануудта элүүр энхые хүсөө.

Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицынай зүгһөө Буряадай Правительствын хуули ёһоний асуудалнуудтай талаар захиргаанай хүтэлбэрилэгшэ, анхан милициин подполковник, министрэй орлогшо байһан Петр Мордовской амаршалаа.

"Энэ 90 жэлэй туршада манай министерство болон дотоодын хэрэгүүдэй зургаанууд хүндэ хүшэршье, хайншые сагуудтай дайралдаа. Бидэ гүрэн түрын, ажаһуугшадтай даалгалан уялгануудые саашадаашье дүүргэхэбди", - гэжэ министрэй орлогшо – полициин начальник Олег Калинин хэлээ.

Сэрэгма ДОНДОКОВА.
Авторай фото.

БУРЯАД НЭРЭЭ ДЭЭРЭ ҮРГЭЖЭ ЯБАЯ!

һанамжа

"Нэрээ хухаранхаар, яһаа хухара", "Нэрээ дээрэ үргэжэ ябаарай", "Эсэгынгээ нэрэ нэрлүүлжэ ябаарай", "Нэрэ гэшэ - наһанай, алдуу гэшэ - ябадалай" гэһэн хүнэй нэрэ тухай олон ехэ удхатай онһон үгэнүүд бии гэшшэ. Хүн бүхэн нэрэтэй, нэрэ бүхэн удхатай ушартай гэшшэ. Алишье арад хадаа хүүгэдтээ зохид таараһан нэрэ үгэхэ гэжэ оролдодог. Хүнэй нэрэнүүдые абаад, шэнжэлээд үзөө һаа, сагай байдалтай, соёлтой, түүхэтэй холбоотой гээд тэмдэглэмээр. Энэ тэмдэглэл соогоо буряад болон монголнуудай нэрэнүүд тухай шэнжэлгэ хэһэнээ дурадханаб.

Буряад монгол арадтамнай санскрит, түгэд нэрэ ехэ олон. Түүхэтэй холбоотой зарим нэрэнүүдые дурдабал (Монголдо иимэ нэрэнүүд - Застав, Моёор, Фабрикажав, Бирдаан, Маршал, Солдат, Тракторсурэн Медаль, Диплом, Яслисурэн, Яблок), Буряад орондомнай (Электрофикация, Трактор, Депутатбальжима, Мэлс, Ивс, Ким) 20-ёод, 40-өөд оноор удаан бэшэ нэгэ хэды хугасаа соо иимэ нэрэнүүдые үгэдэг байһан. Энэмнай хадаа тэрэ үеын байдалые гэршэлнэ.

Шажанай бурхан шүтээнэй нэрэнүүд ехэ олон оронхой: Намхайнямбу-огторгойн зүрхэн, Дожнямбу-очирсайхан, Долгоргэтлэгч сагаан, цагаан дар эхийн нэр, Ханд-огторгойгоор ябагч, Дара эхын нэр, Цэдэв-наһанай бүтээл, Ганжуур-бурханай сургаалай номой нэрэ.

Нэрэдээ ехэ болгоомжотой хандаагые Монголдо иигэжэ хэлсэдэг: "нэрээ сайхан бодож яваа-

рай", "нэрээ хайрлаарай", "нэрээ хухарж болохогүй", энэмнай хадаа нэрэдээшье, байдалдаашье болгоомжотой хандахые заана.

Хүүгэдтээ нэрэ үгэхэдөө, бүхы наһанайн харгын арюуниие, энхэ тайбаниие, зол жаргал хүсэжэ, нэрэ үгэдэг гэшшэ. Хүүгэдэйнгээ ерээдүйн ажабайдалда аза жаргал, баяр баясхалан хүсэһэн нэрэнүүд: Азжарагал, Өөлзий, Сайхан, Баярбаатар, Баярсайхан, Цэнгэл, Баярбат, Саруул. Элүүр мэндэ, амгалан байдал хүсэжэ юрөөһэн нэрэнүүд: Амгалан, Энх, Тайван, Төвшин, Амарсанаа, Амархуу, Энхболд, Энхбат, Энхбаатар. Элбэг байдал, үнэр баяниие айладхаһан нэрэнүүд: Арбин, Элбэг, Дүүрэн, Баялиг, Өнөр, Буян, Дэлгэр, Үлэмж. Тигээд Баян гэжэ нэрэ дээрэ нэмэгдэжэ, Баяндалай, Баянбат, Баянбаатар гэһэн нэрэнүүд бии болгогдоно. Эрэлхэг зоригтой болохые хүсэһэн нэрэнүүд: Зориг, Цог, Баатар, Айлтагүй, Хурц,

Алдар, Аварга, Жавхалан. Нэгэ нэрэ дээрээ нэмэн бии болгодог үшөө нэрэ: Цогтбаяр, Цогтбаатар, Цогтбуян, Зоригбаатар. Ажал, амидарал дэгжэн дээшэлхэ, мандан бадархые юрөөһэн нэрэнүүд: Бат, Төмөр, Мөнх, Насан, Ган, Одмандах, Нармандах, Энхмандах. Ута наһа наһалха, бата бэхи байхые хүсэһэн нэрэнүүд: Бат, Мөнх, Суурь, Насан. Тэрээн дээрэ нэмэн Мөнх Сайхан, Мөнхтулга, Баттуяа. Насан гэжэ нэрэ дээрэ нэмэжэ Уртнасан, Түмэннасан, Мөнхнасан, Насанбат.

Үбшэн зоболонгүй, гай тодорхо торонгүй амидараг гэһэн: Энэбиш, Хүнбиш, Нохой, Басандорж, Ороолон, Тэрбиш. Хүүгэдэйнгээ һанаа сэдхэл, амидарал арюун тунгалаг байхын тула, гэрэл гэгээтэй байхые хүсэжэ, юрөөн үгтэһэн нэрэнүүд: Туяа, Саруул, Гоо, Тунгалаг, Цэлмэг, Ариунбаяр, Ариунтуяа, Ариунболд. Ажабайдалдаа бүтэн тэгшэ ябахын тула: Тэгшээ, Төгөлдөр, Бүтэмж, Сулдбаатар, Чинбат, Төмөр. Амитанай нэрэ нэрлэһэн ехэ олон нэрэнүүдые хүүгэдтээ үгэдэг байһан: Бүргэд, Хандгай, Начин, Аргал, Тогос, Хурьган, Хулгана, Унага, Ямаахан, Нохойжав, Баабгайхүү, Батбэлтрэг. Эдэ үгэнүүдэй удхань хадаа юумэнһээ аршалха, абарха гэһэн удхатай. Ургамалай нэрэнүүдые ехэнхидээ басаган үринэртөө

үгэдэг: Хонгорзул, Хонхцэцэг, Сарнай, Алим, Жэмэс, Үзэм, Навчдэлгэр, Цэцэгбаяр, Алтанцэцэг, Мөнхцэцэг. Хүүхэдээ түрэхэн гараһан үдэрэйн одоор нэрлэдэг байгаа: Цар, Од, Цолмон, Сансар, Наранбаатар, Наранцэцэг.

Мүнөө үедэ нэрэнүүдые хураангыгаар хэлсэдэг ушарнууд бии: Лубсанцырен багша - Лу багша, Цогтбаатар-Цогоо, Мэндсайхан - Мэндээ, Чинзориг-Чинзо.

Би лингвистическэ гимназиингаа хурагшадтай нэрэнүүд дээрэ тогтохони. Ехэ олон ондоо яһанай залуушуул гэр бүлэ боложо, наһанайнгаа нүхэр олоно. Тэрэшые яахаб, сагай байдал тиимэ ха юм даа. Зарим минии хурагшад иимэ нэрэнүүдтэй: Ли Данил (абань хитад - эжынь буряад), Чжомо Снежана (абань түгэд - эжынь буряад), Лю Лана (абань хитад - эжынь буряад), Бай Мэргэн (абань хитад - эжынь буряад), Ду Ефана (абань хитад - эжынь буряад), Нгуен Милана (абань вьетнам - эжынь буряад), Суй Полина (абань хитад - эжынь буряад), Жэнь Аюр (абань хитад - эжынь буряад), Го Арюна (абань хитад - эжынь буряад), Сунь Вадим (абань хитад - эжынь буряад), Хам Алёша (абань хитад - эжынь буряад), Ким Тимур (хүгшэн абань хитад - эжынь буряад). Эдэ нэрэнүүдые уншахадаа, олон юумэ бодожо

үзэхөөр, энээн тухай уншагшад өөһэдөө тобшолол хээрэйгты. Минии наһахада, энэ муу бэшэ, бүхы юумэн хадаа хубилжа, олон арадай харилсаан хүгжэжэ байна ха юм даа.

Эжы, абань хүүгэдээ хургуулида оруулхадаа, буряад хэлэ бэшгэ, буряад ёһо заншалаа мэдэхэ хүнүүд болог гэжэ найдажа оруулна. Тэрэ найдальиень бээлүүлэн ажалланабди, ганса хургуулида бэшгэ үзэхэдэ бага, литература уншаха, театрта ошохо, гэртээ хөөрэлдэхэ хэрэгтэй, нэгэ үгөөр, гэртэхинэй ехэхэн оролдолог хэрэгтэй.

Өөрымни һанамжа хадаа буряад нэрээ хүүгэдтээ үгэжэ байхые гэр бүлэ боложо байһан залуушуулда зааха хэрэгтэй. Буряад арадтаа, буряад хэлэндээ дурлал, патриотизм эндэхэл эхилдэг.

Нэрээ нэрлүүлһэн суута хубүүд, басагадаа дурдая: Агван Доржиев, Дашарабдан Батожабай, Дашинима Дугаров, Цырендулма Дондогой. Хуу буряад нэрэнүүдтэй, ажал хэрэгээрээ нэрээ мүнхэлөө. Буряад хэлээ үзэжэ, буряад номуудаа уншажа, буряад дуугаа дуулажа, хүүгэдтээ буряад нэрэ үгэхэ гэжэ залуушуулдаа ойлгуулжа ябая!

Бадма-Ханда ПУРБУЕВА,
лингвистическэ гимназиин буряад хэлэнэй багша.

Танилсагты: шэнэ нэрэ

ЗАЛИТАЙ ЗАЛУУ ҮЕТЭН ЖЭГҮҮРТЭ ХҮЛЭГЫЕ УРГАЛАГ ЛЭ!

Евгения Фахуртдиновагай бүри нургуулин шаби байхадань, түрүүшын туршалгануудыень уншанан хүм. Л.Б.Доржиевагай хүтэлдэг республикын Эдир журналистнуудай лигын гэшүүн, манай сонинуудта нэгэтэ бэшэ хэблэгдээ нэн. Гуурнаяа хурсадхаж, Россиин Журналистнуудай холбооной гэшүүн болоо, дээдэ нургуулин нүүлээр Буряад Республикын Үндэһэтэнэй номой санда мүнөө хүдэлнэ.

Шүлэгүүдэй хоёр согсолбори ном ("Краски чувств" (2007), "Счастье в нас" (2013) гарганхай. Буряадай Толгойлогшын Гүрэнэй стипендидэ хүртэһэн. Москвада 2011 ондо үнгэрһэн "Журавли над Россией" гэнэн II Уласхоорондын дуунай – уран шүлэгэй конкурсын 2 шатын лауреат, Н.Нимбуевай нэрэмжэтэ Уласхоорондын III Уран шүлэгэй интернет-мүрһөөнэй (2013) финалист, Улаан-Үдэдэ энэ жэл үнгэрһэн II Регион хоорондын Б.Окуджавын дуурсаалда зориулагдаһан авторска дуунай болон уран шүлэгэй фестивалиин I шатын ла-

уреат, мүн бусад олон элдэб хэмжээнэй шагналнуудта хүртэһэн байна. Буряад Республикын ородоор бэшэдэг уран зохёолшодой дүхэригтэ залитай залуу үетэнэй ерэжэ байһанда баярламаар. Буряадай мэдээжэ зохёолшон Цырен-Ханда Дарибазарова бэлигтэй залуу шүлэгшэниие дэмжэжэ, буряад хэлэндэ оршуулба гээшэ. Поэзиин жэгүүртэ хүлэгые ургалаад, үндэр һайхан бүтээнүүдээ мүндэлүүлжэл байхыень Евгения Фахуртдиновада хүсэнэбди.

Туйна САМБЯЛОВА.

«ЗҮРХЭНЭЙМ ГОЛОЙ НАХЮУНАН БЭЛЭЙШ...»

Евгения ФАХУРТДИНОВА

Цырен-Ханда ДАРИБАЗАРОВА оршуулба

СЧАСТЬЕ В НАС ЖАРГАЛ ӨӨР СООМНАЙ

Хари гүрэнэй оршондо
ялбайһан,
Улаа-ягаан нара дахаад
гүйгөөгүйб.
Эсэгым гэр хаан түрөөр
һэлгыт гэжэ
Гоо бурхадтань тэдэнэй
би нүгэдөөгүйб.

Ямар олон худал харгы
урдамнайб!
Яжа тэдэнэй дундаһаа
олохобиб
Гансал зүргөө?!
Шубуун дэн руу бодолдо
абтан үлээхш,
Хүл дороо бүмбэрсэгые
хүсэлэн...

Бии юм гү, харин тэндэш
дуһал,
Ээлтэйш хуби
Эдлэхээ ханаашалһан
жаргалайм?!
Хумхаарһан хүсэлэй зоргоор
заримдаа
Хотонуудые һэлгэн, шэгээ
алданабди.

Урилдаанай охиндо
ороторшни,
Эхинэй зурлаада саг дахяад,
Бусаана, юушьеб хануулан.
Ажабайдал нээнэ хэрэгтэй
үүдым,
Хиием дараад, дуранай
ерэхэдэ.

Яатараа сэгнэхээ хүсөөбиб
эндэ мүнөө!
Яатараа яараабиб
дурлуулхаяа, дурлахаа.
Энэ наһан үнгэрхэгүйл
хажуугаар,
Хэзээ нэгэтэ ойлгоходомнай,
Жаргал өөр соомнай гэжэ!

ЭТО МОЯ БОЛДИНСКАЯ ОСЕНЬ БОЛДИНОДОХИ НАМАРНИ

Энэ минии
Болдинодохи намар!
Зохёогдоогүй, өөрөөл
тодороо.
Гансал минии тэрэ.
Тиимэл байг!
Унтарбашые нэгэн, зүрхэнь
зогсоод,

Гуйхагүй,
Ууган Оросоо орхихоёо.
Хонхохой дуугаар
жэнгирхэгүй
Сүл губинуудай
зэрэлгээн руу.
Бага бэшэ наһан соо
ойлгогдоо

Үшөөл удхаар гүйхэн
замдамни.
Урлиг дээдын нюдэ руунь
харааб,
Айлшалыт халта гэжэл
гуйгааб.
Ниидэлгын удаа уналга
үзэгдөөгүй,
Элилгын лэ утаһан үндэртэ
зуралзаа.
Майн халхин ордоһолоод
юухгүй,
Мүндэлһэн бодол орогүй
юрьюулхэл.

Эрхынш тухай ойлгоогүйб.
Үй түмэн
Үгэ хэлэлгые "бис" гэлдэн
дуудаа гүбди?
Барихаб заагүй нүүлшынгээ
рифмые.
Намартаал бээлһэй намар,
Хүсэлэймни оог анираа хатаг,
Шүлэгэймнил үнгэтэ һубһад
үлөөд.

Мне некогда би сүлөөгүйб

Сүлөөгүйб түрэлхидөөшье
энхэрхэ.
Боро юрьезэн шэхэндэмни
шэбэнэнэ.
Ажабайдал гээшэ нүүюур
һалхин мэтэ,
Аба эжын арша эрихэгүйл
гэжэ.
Сүлөөгүйб, нүхэдөөшье
анхарха.
Хэншьеб бүтүүхэн нургаал
үршөөнэ.
Эдир залуу наһаяа үрин
тарингүй,
Эдэнэй сэнгэлгэнэ зайлыш
гэжэ,
Сүлөөгүйб дурандаашые
дурлаха.
Огторгой нэбтэ абяан
соностоно,
Шадахагүйш одоо шуһаяа
хөөрүүлжэ,
Тэрэнэйш охин буураһаар
үнинэй юм гээ.
Сүлөөгүйб хүлисэхэ,
байгуулха, уйдаха.
Хүнүүдтэ найдал хубаан
тарааха.
Үхэхэшье мүнөөдэр
сүлөөгүйб,
Замби түбиин нюуса тагнан,
мэдэнгүй.

МОЙ БАЯН ГОЛ МИНИИ БАЯН ГОЛ

Юун сүлөөтэйб энэ талын
амисхаал!
Ялас гэмэ хүгжэмөө татаа
огторгой...
Тэрэ дууниинь хэнэйш зүрхэ
доһолгоод,
Үргэн дайдам үдэ һодоёо
үргөөл.
Гэшхэнэйб дахин түрэл
тоонтын хүрьһэ,
Альгаараа эльбэн
уһа голонь хүбшэргэй...
Номхон байдалай амин
голынь соносооб,
Могой нуурайнгаа
Боди мэльгүүн толон
соо.

Дали сагаан
жэргэмэлнүүдэй жэрьезэн
Ойгоһон нуурай зали
нэргээнэ.
Үүрэй хираан, нара нуулгын
далинууд
Үшөөл олон долоон хоног
хэшээнэ.

Мне тебя не забыть мартахагүйб шамайе

Мартахагүйб шамайе.
Дахин нара буйлаа.
Дахин янзын үйлэһүүд алас
руу һунаад,
Шэнэ арга боломжын
Урам сууряалаа.

Тээд юу би хүсөөбиб?
Юун тухай гуйхабиб?
Харгы бүхэнэй нюуса наада,
үртэһэ
Шэлэхээ ханаагүйб,
Эрээлэгдэһэн хуягышье.
Бидэ хоёр сэгүүдбди
Ондо ондоо зайнуудай.
Яабаш тохёохобди!
Сугтаал ябахабди!
Холо байлга – арша.
Холо байлга – аюул...
Тээд дүтэһөө одоной шарай
эли бэшэл...
Бү мартаарайш жаргалаа!
һаныш ходо залуугаар!
Ондо ондоош бол,
тохёолдоһон заяагаа...
Мартахагүйб шамайе...
мүнөөшье үдэр
Шамайемни хануулаа,
Гашуун аагаар саглан,
Үнөөхил зандаа шамдаа
Тэгүүлһыемни,
Хаанаш, хэзээш шамтайл
байха хүсэлымни.
Огторгойн хаяагай ооглоон
соо,
Оршолон дэлхэйн бии,
угы соо
Хүсэлнүүдэйм нэгэнэй
хүсэлдөөшье бол,
Ходол шамайгаа ханахаб.
Мартахагүйб шамайе...

Мой баян гол минии баян гол

Юун сүлөөтэйб энэ талын
амисхаал!
Ялас гэмэ хүгжэмөө татаа
огторгой...
Тэрэ дууниинь хэнэйш зүрхэ
доһолгоод,
Үргэн дайдам үдэ һодоёо
үргөөл.
Гэшхэнэйб дахин түрэл
тоонтын хүрьһэ,
Альгаараа эльбэн
уһа голонь хүбшэргэй...
Номхон байдалай амин
голынь соносооб,
Могой нуурайнгаа
Боди мэльгүүн толон
соо.

Дали сагаан
жэргэмэлнүүдэй жэрьезэн
Ойгоһон нуурай зали
нэргээнэ.
Үүрэй хираан, нара нуулгын
далинууд
Үшөөл олон долоон хоног
хэшээнэ.

МОЙ БАЯН ГОЛ МИНИИ БАЯН ГОЛ

Юун сүлөөтэйб энэ талын
амисхаал!
Ялас гэмэ хүгжэмөө татаа
огторгой...
Тэрэ дууниинь хэнэйш зүрхэ
доһолгоод,
Үргэн дайдам үдэ һодоёо
үргөөл.
Гэшхэнэйб дахин түрэл
тоонтын хүрьһэ,
Альгаараа эльбэн
уһа голонь хүбшэргэй...
Номхон байдалай амин
голынь соносооб,
Могой нуурайнгаа
Боди мэльгүүн толон
соо.

Дали сагаан
жэргэмэлнүүдэй жэрьезэн
Ойгоһон нуурай зали
нэргээнэ.
Үүрэй хираан, нара нуулгын
далинууд
Үшөөл олон долоон хоног
хэшээнэ.

Мне тебя не забыть мартахагүйб шамайе

Мартахагүйб шамайе.
Дахин нара буйлаа.
Дахин янзын үйлэһүүд алас
руу һунаад,
Шэнэ арга боломжын
Урам сууряалаа.

Дундаршагүй Үдын долгид
мэтэл.
Холо, ойрын магтаал солодо
хуртэн,
Хаан Жаргалан энэ дайда
эзэлээ.
Өөрын хүбүүндэл үрхэтэнөө
хайрлан,
Үри бээе халуун дураараа
жэгнээ.
Тээ тэндэ Хүйтэн Булаг
толорно,
Хургы торгоор Хохир хүртэй
харгаана.
Хабсагайнууд хүшөө мэтэ
дарайлдаад,
Хуушан нюуса таагыш даа
гэнхэншүү.
Хоолой заһан сагнайшье
ханхинаа,
Аадар сохёод, сахилгаан
үтэр шэербээ.
Нимын буусын
тохориюнуудай уурхай

Мой баян гол минии баян гол

Юун сүлөөтэйб энэ талын
амисхаал!
Ялас гэмэ хүгжэмөө татаа
огторгой...
Тэрэ дууниинь хэнэйш зүрхэ
доһолгоод,
Үргэн дайдам үдэ һодоёо
үргөөл.
Гэшхэнэйб дахин түрэл
тоонтын хүрьһэ,
Альгаараа эльбэн
уһа голонь хүбшэргэй...
Номхон байдалай амин
голынь соносооб,
Могой нуурайнгаа
Боди мэльгүүн толон
соо.

Дали сагаан
жэргэмэлнүүдэй жэрьезэн
Ойгоһон нуурай зали
нэргээнэ.
Үүрэй хираан, нара нуулгын
далинууд
Үшөөл олон долоон хоног
хэшээнэ.

МОЙ БАЯН ГОЛ МИНИИ БАЯН ГОЛ

Юун сүлөөтэйб энэ талын
амисхаал!
Ялас гэмэ хүгжэмөө татаа
огторгой...
Тэрэ дууниинь хэнэйш зүрхэ
доһолгоод,
Үргэн дайдам үдэ һодоёо
үргөөл.
Гэшхэнэйб дахин түрэл
тоонтын хүрьһэ,
Альгаараа эльбэн
уһа голонь хүбшэргэй...
Номхон байдалай амин
голынь соносооб,
Могой нуурайнгаа
Боди мэльгүүн толон
соо.

Дали сагаан
жэргэмэлнүүдэй жэрьезэн
Ойгоһон нуурай зали
нэргээнэ.
Үүрэй хираан, нара нуулгын
далинууд
Үшөөл олон долоон хоног
хэшээнэ.

Мне тебя не забыть мартахагүйб шамайе

Мартахагүйб шамайе.
Дахин нара буйлаа.
Дахин янзын үйлэһүүд алас
руу һунаад,
Шэнэ арга боломжын
Урам сууряалаа.

Харагдаһан манай тосхониие.
Үндэрһөө сахинал
Баян-Хонгор.
Минии Баян-Гол, баялигшни
арьбан,
Зүрхэнэйм голой нахюуһан
бэлэйш.
Хэдыш харгы наһандам
ушараг,
Абымни гэр, эхин зүргэм
эндэл!

Тунка тунхэн

Ялас гэмэ агшамуудаар
дүүрээд сүлөөнь,
Орлого бүри нур хүлдэнэ
хэшэжэ.
Үдэр бүринүүдшые ондо
ондоо байг,
Хэр угтаал хуушанаа эндэ
шэнэлээ,

МОЙ БАЯН ГОЛ МИНИИ БАЯН ГОЛ

Юун сүлөөтэйб энэ талын
амисхаал!
Ялас гэмэ хүгжэмөө татаа
огторгой...
Тэрэ дууниинь хэнэйш зүрхэ
доһолгоод,
Үргэн дайдам үдэ һодоёо
үргөөл.
Гэшхэнэйб дахин түрэл
тоонтын хүрьһэ,
Альгаараа эльбэн
уһа голонь хүбшэргэй...
Номхон байдалай амин
голынь соносооб,
Могой нуурайнгаа
Боди мэльгүүн толон
соо.

Дали сагаан
жэргэмэлнүүдэй жэрьезэн
Ойгоһон нуурай зали
нэргээнэ.
Үүрэй хираан, нара нуулгын
далинууд
Үшөөл олон долоон хоног
хэшээнэ.

Мне тебя не забыть мартахагүйб шамайе

Мартахагүйб шамайе.
Дахин нара буйлаа.
Дахин янзын үйлэһүүд алас
руу һунаад,
Шэнэ арга боломжын
Урам сууряалаа.

Эхин булагтаа зүрхэниинь
хүтлөөл.
Наһанайнгаа үүртэ гү,
эсэстэшье
Хубилнабди шэг зүһөөр,
теэд зандаал нюотг!
Хэтэ сагта Аршаандамнай
халбайһан
Хүүюурнүүд хүсээ мандаа
хэшээг.
Бишье хамагтаал үнгэрэн
ошоһуу,
Эхэдэл тоонтом удамаал
сахиг!
Сэнхир тэнгэриин үндэр
бүрхээг доро
Үргэн жэгдэ нуганууд
ялбайраа.
Буряад зоной ууган дайда
энэл,
Алас тээшэ зориһон харгынь
мүнхэл!
Харагдашагүй хэнэйшьеб
гарнууд
Тэбэриг гамтай амисхаалһан
дайдым.

Мой баян гол минии баян гол

Мне тебя не забыть мартахагүйб шамайе

Мартахагүйб шамайе.
Дахин нара буйлаа.
Дахин янзын үйлэһүүд алас
руу һунаад,
Шэнэ арга боломжын
Урам сууряалаа.

АЖАЛАА, АЖАҢУУДАЛАА АРАДНАЙ ДУУГААР ТҮҮРЭЭДЭГ ЗАГАҢАШАН УГАА УҢАНДА ХАЯНГҮЙ

Арад зон гээшэ ажабайдалайнгаа үйлэ хэрэг, сэдхэлэй байдал дүү, хатараараа түүрээжэ байдагын мэдээжэ. Буряад ороной аймаг бүхэнэй буряадууд ямар ажал хэнэб, ямар байгаалитай, ямар сагай үларилда ажаһуунаб, тэрэл тэмдэгээрээ дүү хатар, ёохор наадаяа зохёодог. Хада уулын, ой тайгын, үргэн талын газарта ажаһуугша буряадуудай абари зан, дүү хатарын энэл байгаалиин үзэгдэлдэ адлихан хатар наада эрхилдэг гээшэ. Агын талын буряадууд хони малаа адуулжа гү, али нэмжынэн үргэн тала дайдаар морин хүлэгөө хатаруулна гү, тон адлиханаар хатардаг, түүрээдэг юм. Ангууша, загаһаша буряадууд ажал хэрэгэйнгээ үйлэ хатар наадандаа харуулжа, нютагай заншалта болгодог. Хүн боложо мундэлһэнһоо загаһа губшажа, Байгал далайнгаа эрьедэ үндыһэн Ойхоной буряадуудай байдал, дүү, хатар, үльгэр түүхэ, ёохор нааданиинь загаһан ажалтай нягта холбоотой.

ОЙХОН ОЛТИРОГҢО ҮНДЭНЭТЭЙ "ОЛЬХОН" АНСАМБЛЬ

АРАДАЙНГАА үндэһэн ёһо гурим, заншалта аман зохёолые, дуу, хатар дэлгэрүүлжэ үүргэтэй ансамбльнууд Буряад орондо олон, тэдэнэй нэгэн – "Ойхон" ансамбль болоно. Загаһашан угаа алдангүй, далай дээрэ хүмүүжэһэн энэ ансамблиин бэлигтэй дуушад арба гаран жэлэй саада тээ Улаан-Үдэдэ сугларжа, «Ойхон» ансамбль байгуулан түүхэтэй. Нютагай татасаар гэхэ гү, али түрэн түрэл дайдынгаа аялга дуу эдир багаһаа сэдхэлдээ шэнгээн абажа ябаһан бэлигтэйшүүл эндэ сугларһан гээд, ансамблиин хүтэлбэрилгэшэ Лариса Маланова "Ойхон" ансамблингаа зохёохы зам тухай хөөрөө бэлэй.

"Ойхон" ансамбль республика болон Росси доторэмхидхэгдэн конкурс, фестивальнуудта эдэбхитэй хабаадаг. Үндэр наһатай дуушадшые наа, түрэл аялгаяа аятайханаар хангыурдаг заншалтай.

Буряад зоний эбтэйдэл, баяр зугаа болодог юм даа гээд Лариса Егоровна Маланова дуулахадаа, мун лэ багадаа түрэл һайхан Баяндайдаа аха захатанайнгаа дуулалдаг дуунуудые дурсадаг.

"Ойхон" ансамблиин дуушадай шэмэг гоёлтонууд омоли загаһанай дүрсэ хүлдэ тэмдэгээрээ илгардаг. Далайн эрьээр, олтирогто анханһаа ажаһуудаг байһан хадаа угайнгаа заншал алдаагүй болоно. Загаһашад бүхэли хүнндөө арюухан Байгалай һэрюухэн һэбшээтэй уһанда нэбтэ норон, загаһа губшажа байгаа.

ОНГОСООР ДҮҮРЭН ОМОЛИ БАРИДАГ БЭЛЭЙБДИ

ЛЮБОВЬ Борисовна Модоновна түрэнһөөрөө Ойхон олтирогой юм.

- Манай нуга ехэ һэн. 90-ээд үрхэ айл ажаһуудаг һэн. Губшуурта ябахадаа, хэды эсэбэшые, залуушуул саг оложо, ёохор нааданда суглардаг һэн. Хүнндөө загаһа губшуурдаха, үдэртөө унтаха, минии багадаа иимэ дуу дууладаг һэн:

**Нарһан, нарһан һэлбээ
Натис байса татая,
Нарин далайн омолио
Наяад мянгаар бария.**

- Тэрэ үедэ хошоод зуун центнер загаһа абадаг бэлэйбди,- гэжэ Любовь Модоновна хөөрөнэ.

Загаһа онгосо, баркасаар дүүрэн баридаг һэн. Эрье дээрэһээ харахада, загаһан уһан дээгүүр миралзажа,

«Ойхон» ансамблиинхид Жабар үбгэниие угтана

дүүрэн ябадаг һэн гэжэ эгэшэнэр дурсаа бэлэй. Тэдэнэй хэлһээр, тэрэ үе сагта Байгал далайн уһан тунгалаг, бузарлагдаагүй, арюухан, һайхан, амтатай байгаа. Загаһан гээшэ элбэг даа, далай соогоо багтажа ядажа байгаа хаш. Любовь Борисовнагай хөөрһөөр, Ойхон олтирог ехэ шүтөөнэй, бурхантай, буянтай газар юм. Тэрэнэй түрэнһэн нютаг Халгай гэжэ нэрэтэй һэн. Урды, Улаадаа, Урда нурган гэжэ һууринуудта «Улаан Хүшэн» (Улаан хүсэн) гэжэ колхоз байгуулагдаа. Тэрэ үедэ энэ ажахыда ехэ хүсэтэй, ажалша, бэрхэ, хүдэлмэришэ, эбтэй зетэй зон ажаһуудаг һэн. "Айлшадай ерэхэдэ, альган дээрээ угтан абадаг һэн,"- гэжэ Ойхон нютагай үндэр наһатай абгайнаар хөөрөө бэлэй.

Лариса Модоновнагай хэлһээр, тэрэ нютагтань буряад хэлэн шудалагдаагүй. Яба ябаһаар, буряад хэлэтэй наһатайшуул үсөөржэ, мүнөө үеын залуушуул ганса ородоор дуугардаг болонхой. "Буряад хэлэ шудалһан һаа, уһан мэтээр урадхуулха һэм, - гээд эгэшэ хүхин хэлэбэ.

ЗАГАҢАША УГАЙХИДТА МҮНӨӨ ЗАГАҢА БАРИЛГА ХОРИГДОНО

МҮНӨӨ сагай загаһашадай байдал баһал бидэнэй хөөрэлдөөнэй шухала һанаа зобоомо асуудал болоо. Загаһа барижа ажамидарһан арад өөрынгөө хэрэгтэй загаһа бариха аргагүй, баян мунгэтэйшүүлэй газарнуудые худалдан абахадань, нютаг зон яаха болоноб. Мүнөө Халгай нютагтань оройдоол арбаад үрхэ айл үлэнхэй. Загаһа барижа үйлэдбэрилжэ эрхэ нүхэсэл үгы, үхэр малаа үсхэбэрилжэл ажаһууна. Эрхүүдэ Ольхоной мяхан сэгнэгдэдэг. Дэлгүүр дээрэ наймаашад мяхан бүхэниие Ольхоной гээд наймаалагша гэжэ хэлсэдэг.

**Үшөө гэриин харанхы байхаһаа
Үглоонһөө загаһашад уһан соо.
Губайжа бээрэнэн байбашые**

**багаһаа
Губшуур татана толон соо.
Далайн долгиндо,**

**аадар бороодо
Дагжа хүрэмэ альбондо
даданхай,**

- гээд загаһашадай ажабайдал тухай Буряадай арадай поэт Андрей Румянцев бэшэһэн байха.

ЗАГАҢАШАН ҢАА, ДУУШАН БАЙДАГ

БАЛШАР ябахаһаа эхилжэ, загаһанай үнэртэй онгосодо мүнэн түрһэнһөө ходо халадаггүй гүльмэнүүдтэ, хүндэ аад, ута гэгшын һэлжурнүүдтэ анханһаа даданан ансамблиин дуу-

Ёохорой дүхэриг соо

шан Антонина Ивановна Тухаренова мүнөө тэрэ сагаа дулааханаар дурсан хөөрөнэ.

- Би Улаан Харгана нютагта түрөөб. Эжымни Ойхоной байгаа. Губшуурта жэл хаядаһаа ябалсажа эхилэб. Онгосо соогоо һуугаад, һэльбэ булта татадаг һэн. Эжымни намайгаа хүзүүн дээрэ һуулгаад, һэльбэ таталсадаг һэн. Ямар гоёор дуугаа дууладаг һэм даа. Хэды эсэбэшые, дуугаа дуулал ябадаг һэн, - гэжэ Антонина Ивановна хөөрэнэ.

Антонина Ивановна Тухаренова балшар багадаа эжынгээ, нютагайнгаа зоний ажалаа хэжэ байхадаа, юрэшые, үдэшэндөө, түүдэгэй хажууда түрэл һайхан дуунуудаа дууладаг байһыень тодоор һанана.

Нэгэдэхи, хоёрдохи хоолойгоор дуулаха гэжэ дуушадай онһо мэдэхэ бэшэ, харин һэльбынгээ хүдэлһэн тээшэ гү, долгиной урдаһан мэтээр хоолойгоо татан дууладаг байхадань, ёһотойл мэргэжэлтэ дуушадай гүйсэдхэжэ байһандал һанагдадаг байгаа. Загаһаша угай буряадууд хара багаһаа загаһан ажалдаа дүршэнхэй, Антонина Ивановна 10-дахи класс дүүргэтэрээ, ехэшүүлтэй адлихан загаһа губшалсадаг байгаа. Тэдэнтээ сугтаа ажаллажа ябахадаа, дуу, хатар, ёохортонь адлихан һуража, дууша аха захатанайнгаа гүйсэдхэн дуунуудые ойндоо оруулжа, мүнөө ансамблиингаа репертуар үргэдхэлсэдэг юм.

ЕРДЫН НААДАНДА ЕРГООН ГУТАЛ СООРОДОГ ҺЭН

"ЕРДЫН НААДАН" гэжэ ехэ найр үни саһаа эмхидхэгдэдэг байгаа. Тэрэндэ томошуулай хабаадашыень багашууд ябаһан мүнөө үеын үндэр наһатай эгэшэнэр тон элихэнээр һанана. Мүнөө

сагта энэ найр гурбадахия эмхидхэгдэжэ, уласхоорондын хэмжээндэ болоһониинь ехэ урматай. Урданай түүхэтэй энэ уулзалга тухай багадаа Антонина Ивановна баһал дуулаһан байна.

- Бага байхадам, Ердын хадада найр болодог һэн. Ердын наадан ергоон үдэр, ергоон гуталай сооротор болодог байгаа гэжэ минии эжымни хэлэдэг һэн. Хаа-хаанагүй нютагайхид энэ нааданда сугларжа, залуушуул танилсажа, нүхэсэжэ, гэр бүлэ болодог байгаа гэжэ тэрэ дурсаба.

**Ольхон дайдам һайхан даа,
Олон бэрхэ хүүгэдтэй.
Байгал далай үргэн даа,
Омоли загаһаар баян даа.
Байгал далайн баянда
Баклан шүбуун садхалан.
Ольхон баабайн үреэлээр
Аша, гүша жаргалтай,**

- гэжэ загаһаша угай үндэр наһатай эгэшэнэр дуулажа үгэбэ.

"Ойхон" ансамблиин дуушад бултадаа шахуу Ойхон дайдаһаа гараһан. Байгалай эрьейн түрэл нютагай байгаали, ажабайдал, тоонто хэзээшые ходо һанагдажа байдаг. Зарим багахан нютагууд үгы болонхой, тиибэшые хүн боложо, хүлөө шоройдоһон газар алтан мэтэ сэнтэй, хүндэтэй. Эндэл уг дамжуулан эздэлһэн эхэ, эсэгын дуунууд наһан соонь хадуугдаа. Тиимэһээ энэ ансамблиинхид Ойхонойнгоо залуушулда загаһаша угаа уһанда хаянгүй, ажалаа эрхилжэ, урдын элинсэгэй дуулажа, хатаржа ябаһан дуу, хатар, ёохор наада мартахагүйн тула залуу хүрэгтөө дамжуулха гэгһэн нангин үүргэ өөр дээрээ даажа ябанхай.

**Цырегма САМПИЛОВА.
Авторай фото - зураг.**

Понедельник, 16

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 «1000 МЕЛОЧЕЙ»
10.45 «О САМОМ ГЛАВНОМ»
11.30 «КУЛАГИН И ПАРТНЕРЫ» (12+)

21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ-13»
01.40 «ДЕВЧАТА» (16+)

КУЛЬТУРА

08.00 «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 16.40, 20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15 Х/Ф «БЕСПРИДАННИЦА»

ТНТ

07.00 «ВСЯ БУРЯТИЯ» (12+). ПОГОДА
07.30 «МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ»
07.40 ИНСТРУКЦИЯ (6+). ПОГОДА

11.30 Х/Ф «ПРЕСТИЖ»
14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
14.15 «МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ» (12+)

ТИВИКОМ

06.00 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+). ЗУРХАЙ
07.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ

19.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
20.05 Т/С «АНАТОМИЯ СТРАСТИ»
21.00 Д/Ф «ПОРЯДОК ДЕЙСТВИЙ»

СТС

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «КАК ОДИН МУЖИК ДВУХ ГЕНЕРАЛОВ ПРОКОРМИЛ» (0+), «ОГУРЕЧНАЯ ЛОШАДКА» (0+), «ВОЛШЕБНОЕ ЛЕКАРСТВО»

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.35 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10 «ЗАЩИТА МЕТЛИНОЙ» (16+)
08.00 «УТРО НА 5» (6+)

Вторник, 17

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО

16.00 Т/С «ТАЙНЫ ИНСТИТУТА БЛАГОРОДНЫХ ДЕВИЦ»
18.30 Т/С «СВАТЫ-5»
19.35 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)

КУЛЬТУРА

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 16.40, 20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15, 00.50 Х/Ф «ТЕНЬ СОМНЕНИЯ»

ТНТ

07.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА
08.25 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

10.30 «ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ» (16+)
11.30 Х/Ф «ПОЛИЦЕЙСКАЯ АКАДЕМИЯ»
13.30 Т/С «УНИВЕР»
14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ» (16+)

ТИВИКОМ

06.00 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ

17.30 «УТУМАТА» (16+)
18.05 Т/С «ПОРТАЛ ЮРСКОГО ПЕРИОДА»
19.00 «ВЕСТНИК НХ» (16+). ЗУРХАЙ

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «КОТ, КОТОРЫЙ УМЕЛ ПЕТЬ» (0+), «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЗАПЯТОЙ И ТОЧКИ» (0+), «ОДНАЖДЫ УТРОМ» (0+), «БОБИК В ГОСТЯХ У БАРБОСА»

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.35 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»

11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
11.55 «ДО СУДА» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10, 18.00 Д/С «АГЕНТСТВО СПЕЦИАЛЬНЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ»

Среда, 18

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35,

18.00 «НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ» (16+)
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.45 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!» (16+)

09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 «1000 МЕЛОЧЕЙ»
10.45 «О САМОМ ГЛАВНОМ»

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 16.40, 20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15, 00.50 Х/Ф «ВЕРЕВКА»

18.00 «ЖИЗНЬ ЗАМЕЧАТЕЛЬНЫХ ИДЕЙ»
18.30 «ЗВЕЗДЫ СКРИПИЧНОГО ИСКУССТВА»
19.40 «АСАДЕМИА»

Б.М.БАЛДАКОВОЙ 95 жэлэй ойдо

АРАДАЙМНАЙ ОМОГОРХОЛ

Бадма Мелентьевич Балдаков 1918 ондо Хурамхаан нууринда түрэн. Хурамхаанай дунда хургуули дүүргээд, Улаан-Үдын хүгжэмэй училищид, Москвагай консерваторидо хураһан юм.

“Бадма Балдаков дэлхэй дүүрэн Буряадай искусство суурхуулһан, 20-дохи зуун жэлэй дэлхэйн баас хоолойтоной тоодо ороһон баян намтартай”, - гэжэ искусствын габьяата ажальбуулагша, түүхын эрдэмэй доктор, профессор, мүнөө үндэр 85 наһатай Дашинима Санжиевич Дугаров омогорхон хөөрэнэ. БМАССР-эй искусство болон литературы I декада 1940 ондо октябрийн 24-эй үдэр СССР-эй Ехэ театрта нээгдэбэ. Декадада композиторнууд М.П.Фроловой, Д.Д.Аюшеевэй, ураг зохёолшо Н.Г.Балданогой арадай эпос хэрэглэжэ бэшэһэн “Энхэ-Булат баатар” гэнэн гайхамшагта ехэ түүхэтэ Буряадай түрүүшын оперо мүнделбэ. Хатуу шанга зоригтой, арад зоной түлөө тэмсэгшэ хаанай партиие Бадма Балдаков хүрөөтэй бүдүүн хоолойгоор дуулаба. Арюун Гоохоной гол партиие Надежда Петрова уянгата гоё хоолойгоор дуулаба. Залаар дүүрэн москвагайхид, гүрэнэй толгойлогшод И.В.Сталин, К.Е.Ворошилов, В.М.Молотов, А.А.Жданов, А.И.Микоян, Л.П.Берия, Г.М.Маленков хүл дээрээ бодожо, удаан алыга ташалгаар “Энхэ-Булат баатар” оперые угтабад. Үглөөдэрын оперын гол партинуудые гүйсэдхэһэн дуушад тухай

“Правда”, “Известия”, “Комсомольская правда”, “Труд” газетэнүүдэй түрүүшын хуудаһануудта бэшэгдэбэ. “Энхэ-Булат баатар” оперые зохёогшод Маркиан Петрович Фролов «РСФСР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша» гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ, Ажалай Улаан Тугай ордендо хүртэбэ, Дандар Дампилович Аюшеев Ленинэй орденор шагнагдаба, оперын либреттэ зохёогшо Н.Г.Балдано “РСФСР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша” гэжэ нэрэ солотой болобо. Артистнууд Н.Гендунова, Н.Гармаева, Ч.Генинов, Н.Таров, А.Ильин - «РСФСР-эй габьяата

артист», декадые хүтэлбэрилэгшэ Г.Ц.Цыдынжапов - «СССР-эй арадай артист», оперо болон баледэй театр, Г.Ц.Цыдынжапов Ленинэй орденор шагнагдаба.

1943 ондо оперо болон баледэй театрай артистнууд Бадма Балдаков, Надежда Петрова, Вера Лыгденова, Цыден Бадмаев, Мария Шалтыкова II Белорусска фронтдо 3 нара соо 100 концерт табижа, халуун гал соогуур фронтовигуудай дайшалхы баатаршалга бадаруулба. Гэдэргээ бусахадаа, мүнгэгүйдэбэ. - Бадма Балдаков Белорусска вокзалда Ш.Гуногой «Фауст» опероһоо Мефистофелиин ари дуулахадань,

баярлаһан москвагайхид хандиб үргэбэ. Малгайгаар дүүрэн мүнгэтэй боложо ерээ нэмди, - гэжэ Цыден Бадмаев Дэрээнэй арадай театрта монгол торго абахадамни, хөөрөө нэн. Г.Ц.Цыдынжапов 1972 ондо манай Дэрээнэй арадай театрай артистнуудаар уулзахадаа, 2-дохи Белорусска фронтые хүтэлбэрилэгшэ СССР-эй маршал Ф.И.Толбухинай баярай бэшэгтэ хүртөө нэмди гэжэ хөөрөө бэлэй. П.И.Чайковскийн “Евгений Онегин” оперодо Бадма Балдаков Греминэй партиие дууладаг нэн. “Сценэ дээрэ сагаан генеральска костюмтай Б.Балдаковые харахада, холын Хурамхаанай малшанай хүбүүн дуулана гэхээр бэшэ бэлэй. Иимэ хүндэ ариие гансал Б.Балдаков дууладаг нэн”, - гэжэ Л.Л.Линховоин “Буряад-Монголой үнэн” газетэдэ бүхэли хуудаһа бэшэһэн юм.

1960-аад онуудаар Бадма Балдаков Хурамхаанай аймагаар ябахадаа, Алла тосхондо концерт табиба. Нютагайнгаа хүндэтэй хуниие угтажа, хони гаргажа хүндэлбэбди. Гэртэмнай ороходоо, ябууд дундаа “Баргажан голый, Бархан уулатай, Байгал далайтай, Балдаков фамилитай Бадма нэрэтэй хүн танда айлшалбаб”, - гэжэ хэлээ нэн. Б.Балдаков ганса агууехэ дуушан бэшэ. Мүн мэдээжэ композитор нэн. “Баргажан” дууниинь Баргажан голый гимн болоһон. Бадма Балдаков уужам дэлгэр сэдхэлтэй, гүнзэги ухаатай, найхан һанаатай үсөөн зоной нэгэниинь бэлэй.

Владимир БАТОРОВ.

Шэнэ номтой танилсалга

АРАДАЙНГАА ТҮҮХЭ БЭШЭҺЭН АЛДАРТАЙ

Наяхан Үндэһэн номой сангай уулзалгын конференцал соо Түнхэнэй аймагай Хойтогोल, Туран нютагаархид, тэндэһээ гарбалтай зон тон олоороо сугларжа, музей бүридхэгшэ, хизаар ороноо шэнжэлэгшэ, педагогикын ажалай ветеран Е.Л. Шобонова, буряад хэлэ литературы багша Н.В. Тонтоева гэгшэдэй бүтээһэн “Хойтоголой зоной угай утаһан” гэнэн номой (монографиин) презентациин үдэшэ үндэр хэмжээндэ үнгэргэгдэһэн байна. Энэ үдэшые шадмар бэрхээр Эржэна Александровна Шобонова хүтэлбэ, олон хүндэтэй, наһажал хүнүүд үгэ хэлэбэ, үнгэрэн сагаа найханаар дурдаба.

Энэ монографи бүтээлгэдэ гол хубитаяа оруулһан Елизавета Лопсоновна Шобоновагай шэнжэлэлгын ажалда, суглуулан бүридхэлгын материалнуудайнь баян жасада, хүсэл оролдолгодо үндэр сэгнэлтэ үгэһэн түүхын эрдэмэй доктор, республикын арадай уран зохёолшо Ардан Ангархаев

амаршалгын үгэнүүдые хэлэхэдэ, “энэ монографи хадаа ганса Хойтогол, Туран тухай бэшэ, ганса Түнхэнэй аймагай зоной түүхэ бэшэ, харин бүхы арадай соёл, түүхэ харуулһан баян тоо, баримтануудтай, удха шанартай, тон найн ном болоо” гэжэ онсолһон байна. Буряадай габьяата багша

Д.Д. Лыгденов, ажалай ветеран С-Р.И. Базаров түрэл тоонто Хойтоголойноо угай түүхэ, солото зон тухай хөөрэбэ. Хойтогол тухай шүлэг Цырендулма Гармаева уран гоёор уншаба.

“Саһан дээрэ муртэй, саарһан дээрэ нэрэтэй” гэнэн темэ элирхэйлһэн түүхын эрдэмэй доктор Д.М. Маншеев, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат В.Д. Патаева, түүхын эрдэмэй кандидат С.Б. Миягашева, түбэй аптекин директор, РБ-гэй элүүрые хамгаалгын хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ Т.Г. Ангархаева болон бусад түүхын хуудаһануудые, түрүү зоной намтар эли болгоһон авторай ажалые үндэрөөр сэгнэбэ. Нютагу-

удайнь поселениин дарга Ч.Б. Маншеев, нуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын зүгһөө гол мэргэжэлтэ Т.П. Батомункуева, педагогикын эрдэмэй кандидат Л.Е. Халудорова, бусад нютагаархидын үгэнүүдые хэлэжэ, бэлэг сэлэгүүдые Елизавета Лопсоновнада баруулба. Түнхэнэй аймагай хүндэтэ эрхэтэн Е.Л. Шобонова баярай үгэнүүдые хэлэжэ, номыень гаргалсаһан спонсорнуудтаа сэдхэлэйнгээ үгэнүүдые зорюулаа. Чайковскийн нэрэмжэтэ Искусствын колледжын “Жэргэмэл” гэнэн мэдээжэ фольклорно ансамбль (Е.Мохосова) Түнхэнэй ёохорой дуунуудые бэлэглэбэ. Тиихэдэ “Хэнгэргэ”

гэнэн олондо суутай, арадай фольклорно ансамблинхид уран бэлигээ гэршэлээ.

Бэлигтэй автор, хизаар ороноо шэнжэлэгшэ тухай фото-слайдууд харуулагдаа, Түнхэнэй аймаг тухай номуудай выставкэ дэлгээгдээ. Энэ һонин номой презентациин үдэшые Түнхэнэй аймагай захиргаан, РБ-гэй Үндэһэн номой сангай ахамад библиотекарь Р.Г. Батомункуева, аймагайны ЦБС-эй (библиотеке) директор Э.Д. Ардуева, нютагаархидын, түрэлхидын шадмар бэрхээр эмхидхээ гэжэ тэмдэглэхээр.

Бэлигма ОРБОДОВА,
Дмитрий АЛТАЕВАЙ
фото-зураг.

Е.Л. Шобонова

А.В. Сыренов амаршална

«Жэргэмэл» ансамблин дуун бэлэг

ЭДИРХЭН УНШАГШАДАА, ЭРХИМ, ТҮРҮҮ ЗОНОО

“Одон” гэнэн хүүгэдэймнай журналай 15 жэлэй ойн баярай, “Бурядай түрүү хүнүүд-2013”

Х. НАМСАРАЕВАЙ нэрэм-жэтэ Буряад драмын академическэ театрай танхим соо һүр жабхаланта хүгжэм зэдэлжэ, «Буряад үнэн» сонимнай” (хүгж. Б.Наранбаатарай, үгэнь В.Тугдэмэйн) гимные Россиин габьяата артист **Дамба Занданов** дорюунаар гүйсэдхэбэ:

Ага, Эдэ, Захаамин, Аха, Муя, Баргажандаа Аян жэгдэ зорёшо Аза “Буряад үнэмнай”. Үдэр бүри маанартаа Үндэр үгөө заяагааш. Үзэл шэди дугаартаа Үнэн зүбөөр уряалааш...

Үдэшин амар мэндые хүргэн, танхимаар олоороо суглархан зондо хандаһан энэ дэмбэрэлтэй үдэшые хүтэлэгшэд- мэдээжэ журналистнууд Даша-Доржо Болотов, Сарюна Эрдынеева гэгшэд буряад арадайнгаа сониние магтан суурхаһан байна:

“Буряад үнэн” сонимнай Булта зоноймнай

үндэр нэрэл!

Буряад түрэл арадаймнай Буян, сэдхэл, нэшхэл! Зуун жэлэйнгээ ой тээшэ Зурын дабшана

“Үнэмнай”!

Эрхим, түрүү, ажалша зоноо

Элирүүлнэл түрэл газетэмнай!

“Буряад үнэн” Хэблэлэлэй байшангай директор **Валерий Викторович Хартаев** “түрэл арадаймнай сониний соносхоһон конкурсдо уншагшаднай хабаадажа, республикынгаа түрүү хүнүүдые бэшэбэ, харин жюриин гэшүүд эрхимүүдын шэлэбэ гэшэ. Энэ конкурсмай бэлигтэй зон - лауреадууд эндэ, энэ үдэшэдэмнай уригданхай байна. Тиихэдэ “Одон” гэнэн хүүгэдэймнай журнал 15 жэлэйнгээ оие мүнөө тэмдэглэхэнь. Эндэ амаршалхаяа олон зон ерээд байна... Конкурсомнай илаһан бүхэ зоние үнэн зүрхэнһөө халуунаар амаршалнабди”, - гэжэ онсолбо.

Бурядай үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай “Наран” гэнэн хүүгэдэй арадай ансамбль гүн удхатай, ехэ зохидхон хатар-дуунуудай найруулга харуулжа, хүүгэдэй дуратай “Одон” журнал барлан гаргадаг редакциин ажалшадые, нэн түрүүн эдир уншагшадые амаршалан, уран бэлигээ зориулһан байна.

Буурал “Буряад үнэнэй” аша болохо “Одон” журнал үлмы дээрээ үндыжэ, борьбо дээрээ бордойжо, 15 жэлээ гүйсэбэл даа.

Хошон зугаатай, хүхюу дорюун зантай “Одомнай” олон хани нүхэдтэй. «Одомнай» табатай болоходоо, дууша бэрхэ хүбүүд, басагадые суглуулжа, дуунай найхан мурысөө “Хит-парад” эмхидхэ бэлэй. Тиихэдэ эдир заахан ябаһан бэлигтэйшүүл: Алагүй, Сэсэг Аюшеева, Инна Будаева, “Пентатоника” бүлгэмэй гурбан басагад лауреадууд болоо нэн. Уран бэлигыень элирүүлжэ, дардам замайн эхиндэ үдэ һодо, дали ургуулһан “Одон” журнал болоно.

Хэды олон уран үгэдэ һэдэбтэй, шүлэгтэ шүлһэтэй хүбүүд, басагад “Одон” журналда түрүүшын туршалгануудаа нара харуулаа гэшэбэл?! Саашадааше зохёолшод, журналистнууд, бэрхэ мэргэжэлтэд болон ургаха гээд найдая!

“Одон” журналда “нара” харуулдаг зон - журналай редактор – **Туяна Владимировна Самбялова**, харюусалгата секретарь – **Дулма Батуевна Гуродармаева**, дизайнер – **Аркадий Осорович Батомункуев** гэгшэд түрэл театраймнай тайзан дээрэ уригдаба.

Редактор Т.В. Самбялова, харюусалгата секретарь Д.Б. Гуродармаева гэгшэд халуун амаршалга бултанда хүргөө, хүүгэдэй бэлиг үргэдэг “Одон” журналаа олоор бэшүүлхыень уряалаа.

Буряад Республикын һуралсалай болон эрдэмэй министрствын мэргэжэлтэн **Б.К. Ширапов**, Хүүгэдэй – эдиршүүлэй библиотекын директор **Л.В. Гармаева**, «Салют, юнкор!» гэнэн республиканска конкурсын эмхидхэгшэ **Л.Г. Цыдыпова**, Бурядай багшанарай республиканска колледжын декан **Н. Б. Дондокова**; Улаан-Үдын «100 лучших школ России» гэнэн бүхэроссиин конкурсын (Санкт-Петербург) алтан медальда хүртэгшэ, «Эллада» нэмэлтэ һуралсалай түбэй директор, лауреат **С. Э. Хурхесова**, Түнхэнэй аймагай Аршаанай лицей-интернадай буряад хэлэнэй багша Д.Г. Дамдинова гэгшэд тайзан дээрэ гаража, “Одон” журналайхидаа ойн баяраарнь хани халуунаар амаршалжа, гарай бэлэгүүдые барюулһан байна.

Хүүгэдэй уран бэлиг хүгжөөжэ, арадайнгаа ёһо заншалнуудтай, түүхэ соёлтой танилсуулжа байдаг “Одон” журналтаймнай олон жэлдэ нүхэсэжэ байдаг, журналдамнай жэл бүри олоор захил хэдэг Бурядай үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай директор **Баир Баторович Жалсанов**, Улаан-Үдэ хотын 91-дэхи “СТРОИТЕЛЬ” гэнэн хүүгэдэй саадые даагша **Лариса Михайловна Убогаева**, ахамад хүмүүжүүлэгшэ **Арюна Жаргаловна Байкова** гэгшэдтэ дурасхаалай бэлэгүүд барюулагдаба.

“Улаан-Үдэ хотын 58-дахи “ЗОЛУШКА” гэнэн хүүгэдэй саадай (буряад хэлэнэинь багша **Татьяна Намдаковна Хусаева**) буряад хэлэндэ, буряад дуунуудтаа тон дуратай хүүгэд, ерээдүйн дугарай “Одон” журналаймнай багахан геройнууд Бато Баяртуевай хүгжэм, үгэнүүд дээрэ бэшэгдэһэн “Чебурашка болон тэрэнэй нүхэд”, “Эжы тухай” (үгэнь Цырендулма Дондогойн) дуунуудые 15 жэлэинь ойн хүндэлэлдэ бэлэгүүд болгон дуулалдахань” гэжэ хүтэлэгшэдэй мэдээсэһэнэинь һуулдэ зохидхон буряад дэглэтэй, малгайтай элдэб үндэһэ яһанай, бишыхан хүүгэд аргагүй бэрхээр дуулалдаба, халуун альга ташалгаар үдэшэгдэбэ. Удаань республикын арадай артистка **Сэдэб Банчикова** огсом дорюун ёхорой дуунуудые абьяастайгаар дуулажа, буряад сониниймнай найндэрые шэмэглэбэ.

АЖАЛША, МАЛША, АЛДАРТА СОЛОТОНО ХҮНДЭЛЭ, ҮРГЭ!

Дахинаа һүр жабхаланта хүгжэм наяржа, ажалша зонной алдар солье арбажуулдаг, уран бэлигтэй хүнүүдэй урма зориг бадараадаг, бэлиг

шадабариенэ элирхэйлдэг “Бурядай түрүү хүнүүд-2013” гэнэн конкурсын дүнгүүдээр эрхимүүдын шагнагдаба.

“Хүндэтэ нүхэд, хүндэтэ айлшад! Бидэ мүнөөдэр эгээл хүндэтэй, эгээл харюусалгатай, зүрхэ сэдхэл доһолгомо, үлзы заяатай, харгама найхан найндэрээ үргэлжлүүлхэмнай” гэжэ хүтэлэгшэд омогорхон соносхоод, тус конкурснгаа удха шанартай уг зорилгонуудые элирхэйлбэ.

Буряад найхан ороймнай эгээл эрхим баялиг болодог түрүү зондо зориулһан «Урда уула» гэнэн буряад арадайнгаа дууе байгша ондо 75 наһанайнгаа оие угтажа байһан республикын арадай артист Гүнзэн-Норбо Гүнзынов бултанда бэлэг болгон бариба, ехэ найханаар дуулаба. 1997 онһоо эхилһэн “Бурядай түрүү хүнүүд” гэнэн конкурснуудай лауреадуудые харуулһан байшангай, буряад сониниймнай гол шатануудые, түүхы элирхэйлһэн фото-зурагууд энэ найндэрыемнай шэмэглэбэ, олон зоние баясуулба, урмашуулба...

Тайзан дээрэ республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо **Б.Ц. Семёнов** уригдажа, амаршалгын дулаан үгэнүүдые зориулба, “түрэл буряад хэлээ дэмжэжэ бэшэ, харин абарха, аршалха саг ерээ” гэжэ удхалан хэлэбэ, 15 жэлэйнгээ оие зохидоор эдэ үдэрнүүдтэ тэмдэглэжэ байһан “Одон” журналаймнай редакцие халуунаар амаршалжа, юбилейдэнь 15 мянган түхэриг мүнгэ бэлэглэхэ тухайгаа дуулгахадань, эндэ сугларагшад халуун альга ташалгаар угтаба, хүн зон баяртайгаар дэмжэбэ.

«**Баатар Мэргэн-2013**» номинаци соносхогдожо, тайзан дээрэ уригдаһан, лауреадууд болоһон бэлигтэй зоние Бато Цырендондокович халуунаар амаршалба. “Баатар Мэргэн-2013” гэнэн номинациин лауреадууд хэд болооб гэхэдэ, Яруунын аймагай “Победа” СПК-гай түрүүлэгшэ, РБ-гэй агропромышленна комплексын габьяата хүдэлмэрилэгшэ **Мунко Доржиевич Дамбаев** (авторынь – журналист, РБ-гэй соёлгой габьяата хүдэлмэрилэгшэ **Бэлигма Орбодоева**), кинорежиссёр, уран зурааша-найруулагша, Якутскада болоһон уласхоорондын 1-дэхи кинофестивалиин лауреат **Солбон Дондокович Лыгденов** (авторынь - манай штатнабэшэ корреспондент **Оюна Цыденнова**), Гомбо Цыдынжаповай нэрэмжэтэ Оперо болон баледэй академическэ театрай хоорой солист, артист, байгша ондо алтан ойгоо угтаһан **Владимир Михайлович Бухаев** (авторынь – журналист, «Алтаргана» гэнэн Бүгэдэ буряадуудай фестивалиин лауреат **Цырегма Сампилова**). М.Д. Дамбаев үгэ хэлэжэ, бултание амаршалаа. Баатар мэргэнүүдые “Маритана” гэнэн найхан дуугаараа Россиин габьяата артист Дамба Занданов амаршалба. Оперно театрай бэрхэ дуушад бэлэг-дуунуудаа лауреат болоһон Владимир дууша нүхэртөө зориулһан, театрай дирижер В.Волчанецкий баярай үгэнүүдээр В.М. Бухаевые амаршалһан байна.

Б.Семенов амаршалба

В.Хартаев Л.Убогаевае амаршална

Д.Гуродармаева, Т.Самбялова

А.Махачкеев Н.Дондоковада бэлэг барюулна

«Наран» ансамбль хатарна

ХАНИ ХАЛУУНААР АМАРШАЛАЯ!

гэһэн конкурсын лауреадуудта зорюулагдаһан үдэшэһөө тэмдэглэлнүүд)

«Сагаан үбгэн-2013» гэһэн номинаци сонсохгодожо, тайзан дээрэ Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэлэй президент **В.Р. Булдаев** уригдажа, «Сагаан үбгэн-2013» конкурсын лауреадууды наһатай болоһон, бэлигтэй хүнүүды амаршалгын найхан үгэнүүдээр амаршалба, эдир наһаяа тэмдэглэн уггажа байһан «Одон» журналда 15 мянган түхэриг-бэлэг наһаар барюулаха гэжэ эндэ сугларагшадые найдуулба, булгание баярлуулба.

«Сагаан үбгэн-2013» гэһэн номинациин лауреадууд хэд болооб гэхэдэ, культурологийн доктор, ВСГУТУ-гай профессор **Владимир Лукич Кургузов** (авторнуудынь - философиин эрдэмэй доктор, профессор **Михаил Зомонов**, культурологийн кандидат **Валентина Бабуева**), физико-математикийн эрдэмэй кандидат, педагогическа эрдэмэй доктор, профессор **Михаил Надмитович Очиров** (автор - ажалай ветеран, журналист **Климентий Бадмаев**).

«Баатар Мэргэн-2013» гэһэн конкурсыннай мүнөө жэлэй лауреат **Владимир Бухаев** түрэл арадайнгаа ёһо заншалнууды, гал гуламтаһа найханаар сахихые «Гуламта» гэһэн дуун соогоо урйалба.

«Гуа сэсэн хатан-2013» гэһэн номинаци нэрлэгдэжэ, «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай редакторай орлогшо, «Бурятия» газетын редактор **А.В. Махачкеев** ажалша солотой, арадтаа хүндэтэй, бэлиг талаантай эхэнэрнүүды хани халуунаар амаршалба. «Гуа сэсэн хатад» хэд болооб гэхэдэ, Буряадай багшанарай республиканска колледжын директорэй орлогшо, педагогикын эрдэмэй доктор, доцент, РБ-гэй габыята багша, РФ-гэй ниитын нуралсалай хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ **Баирма Баствуева Лхасаранова** (авторынь - багшанарай колледжын декан, РФ-гэй дунда мэргэжэлтэ нургуулинуудай хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ **Надежда Дондокова**), Хориин аймагай Буламай дэргэдэхи Торомой таряашанай-фермерскэ үмсын ажахые даагша, буддын шажанай эдэбхитэн, эрилтэ ехэтэй эхэ, энэрхы сэдхэлтэй хүгшэн эжы **Дагмидма Шойжалсановна Мархюева** (авторынь - журналист, поэт, манай штатнабэшэ корреспондент **Доржо Дамбаев**), Түнхэнэй аймагай Аршаанай лицей-интернадай буряад хэлэ, литературыын багша, 2002 оной республикын, харин 2006 оной Россиин эрхим багша, Россиин Федерациин юрэнхы нуралсалай хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ, олон шүлэг, дуунуудай автор **Дашима Гылыковна Дамдинова** (авторынь - журналист **Сарюна Эрдынеева**).

Педагогикын эрдэмэй доктор **Б. Б. Лхасаранова** баяр баясхалангаа мэдүүлжэ, саашадаашые «Буряад үнэнэйхидөө», эхин номернууднаан дэмжэһэн «Одон» журналайнгаа редколлегийн гэжүүн хадаа бүри нягта холбоотойгоор ажаллаха, харилсаха тухайгаа онсолбо. Түрэл педколледжынь суута «Мүнгэн нуршанууд» гэһэн ансамблиин коллектив «Адуушанай дуун» гэһэн мүнөө үеын буряад хатар амаршалга

болгон, бэрхээр гүйсэдхэһэн байна.

«Аламжа Мэргэн ба Арюун Гоохон-2013» номинаци сонсохгодожо, эбтэй эетэй, ажалша алдартай, бэлигтэй бүлэнүүды «Буряад үнэнэй», «Одоной» редактор **Т.В. Самбялова** амаршалжа, дипломууды, бэлэг сэлэгүүды хүхэ номин хадагуудтайгаар барюулба. Энэ номинацида хэд илажа гарааб гэхэдэ, ЛВРЗ-гэй ахамад инженерэй орлогшо, «Лучший рационализатор железнодорожного транспорта» нэрэ зэргэтэй **Анатолий Алексеевич**, РБ-гэй Үндэһэн номой сангай дүршэлтэй библиотекарь, профсоюзай хүтэлбэрилэгшэ, РФ-гэй Соёлой министрствын болон Россиин соёлой хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай тэмдэгүүдтэ хүртэһэн, РФ-гэй хүндэтэ донор **Светлана Васильевна Петровтон** (авторынь - Россиин Журналистнуудай холбооны гэжүүн, Буряадай Уран зохёолшодой холбооны гэжүүн, РБ-гэй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ **Рэгзэма Батомункуева**), бүхэ барилдаагаар тренер, Бүхэроссиин болон Бүхэсоюзна категориин спортоор судья, дүрэ барилдалгаар экстра-классай уласхоорондын категориин судья, республикийн Толгойлогшын физическэ культурын, спортоор, залуушуулай хэрэгүүдээр зүбшэлэгшэ, республикийн физическэ культурын габыята хүдэлмэрилэгшэ, Россиин Федерациин физическэ культурын болон спортын отличник **Батор Занабазорович** болон хани нүхэрынь - иимэ хоморой мэргэжэлтэй республикийн ори ганса эхэнэр, олондо мэдээжэ судья-мэдээсэгшэ, Буряад Республикийн физическэ культурын габыята хүдэлмэрилэгшэ **Людмила Цыреновна Цыбиковтэн** (авторынь - ара талын ажалай ветеран, республикийн соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ **Даши Аюшиев**).

Петровтоной эбтэй эетэй, ажалша бэрхэ гэр бүлынхид баярай үгэнүүды хэлэбэ. Гэр бүлэнүүдтэ, эжынэртэ зорюулһан «Эжымни» гэһэн дуугаа хүгжэмэйнэ автор, композитор, поэт-дуу найруулагша, РБ-гэй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ **Владимир Бухаев** зохидоор дуулаба. Россиин габыята артистка, найхан хубсаһатай **Дарима Дугданова** тайзан дээрэ гаража, буряад арадай аргагүй гоё дуунууды хонгёо хоолойгоороо хангюурдажа, шэхэнэй шэмэг, сээжын баяр болгобо.

«Аласай холбоон-2013» гэһэн номинаци нур жабхалантайгаар сонсохгодожо, номинацида илаһан түрүү хүнүүды - лауреадууды «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай директор- ахамад редактор **В.В. Хартаев** амаршалһан байна. «Аласай холбоон-2013» гэһэн номинацияр хэд шагнагдааб гэхэдэ, олон хэлэн дээрэ бэшэдэг монгол поэт, буряад хэлээ дэлгэрүүлдэг, Намжил Нимбуевай нэрэмжэтэ уласхоорондын шанда хүртэһэн, «Алтаргана-2010» гэһэн Бүгэдэ буряадуудай фестивалиин алтан медалыда хүртэжэ, Мэлс Самбуевай нэрэмжэтэ уласхоорондын конкурсын

лауреат, «Аялгата найхан буряад хэлэмни» гэһэн номой, үдэшэнүүдэй, хүүгэдэй, эдир бэшээшэдэй конкурсые эмхидхэгшэ, олон буряад дуунуудай автор **Болдын (Хэнтэйн) Батхуу** (авторынь - багша, арадай мастер, РФ-гэй юрэнхы эрдэмэй хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ **Валерий Цыбиков**), Улаан-Үдын 3-дахи лингвистическэ гимназиин буряад хэлэнэй багша, Россиин болон Буряадай Президентнүүдэй шангуудай лауреат, Монголой Буряад судлалай Академиин гэжүүн, Россиин эрдэм нуралсалай хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ, уласхоорондын проектнүүды зохёогшо **Бадма-Ханда Батоцыреновна Пурбуева** (авторынь - ажалай ветеран, штатнабэшэ корреспондент **Намжилма Бальжинмаева**).

«Түрүүшын дуран» найхан дуугаа композитор **Цырен Шойжонимаев** бариба. Эхын юрөөл тухай хөөрхэн дуу буряад хубсаһатай **Дулма Дамбижалсанова** гоёор дуулаһан байна.

Илангаяа залуушуулда найшаагдадаг, эстрадын «одоохон» болон яларжа, толоржо эхилһэн, зохидоор хатаржа байжа дууладаг **Мэргэн Батожаповые** эндэ сугларагшад халуун альга ташалгаар үдэшэбэ. Буряад сониноо, «Одон» журналаа, түрэл буряад хэлээ, ёһо заншалаа бү алдаял гэһэн урятай үгэнүүды ажалай ветеран, «Үнэнэймнай» штатнабэшэ корреспондент **Владимир Цыдыпович Баторов**, республикийн арадай поэт **Дулгар Ринчиновна Доржиева** гэжэд хэлэһэн, захиһан байна. УФС-эй таһагые даагша **Ц.Шойдокова** үнэтэ бэлэг даргадамнай дамжуулба.

Ерэхээ байһан шэнэ 2014 ондо шэнэ ульһатайгаар бэшэхыень эндэ сугларһан зоние урйалһан, бүхы лауреадууды үнэн зүрхэнһөө амаршалһан «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай директор - ахамад редактор **В.В.Хартаев** найндэрэйнгөө түгэсхэлдэ бултанда Шэнэ жэлдэ ажалдань, ажабайдалдань амжалта хүсэһэн байна.

15 жэл соо энэ баяр ёһололоймнай үдэшы дэмжэһэн буряад драмын театрайхидта халуун баяараа мэдүүлнэбди!

«Буряад» гэһэн найхан дуу (хүгжэмэнь Бабуудоржийн Сэсэгмаагай, үгэнь Намнанай Сэмжэдэй) «Алтарганын» алтан медалиин лауреат **Цыден-Еши Бимбаев** ехэ зохидоор дуулажа эхилэмсээрнь, «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай ажалша коллективэй гэжүүд тайзан дээрэ гарахадань, зал соохи зон бодожо ёһолбо, хүндэлбэ, хамта дуулалдаба гэжэ тэмдэглэхээр.

Баяраар халиһан сэдхэлтэй найндэрэйнмай хүтэлэгшэ бултанда үрээл үгэнүүдээ дамжуулба: «Ерэхээ байһан Шэнэ 2014 ондо, Соёлой жэлдэ булта элүүр энхэ, эбтэй эетэй, бул заргалтай, зондоо аша тугатай, түрэл Буряад ороноо, жэнхэни найхан буряад хэлээ, 100 жэлэйнгээ ой тээшэ зурын алхалһан арадайнгаа буянтай сониноо - «Буряад үнэнөө», соёл, түүхээ, ёһо заншалаа үргэжэ, дэлгэрүүлжэ,

В. Булдаев, В. Кургузов

Ц. Шойдокова амаршална

М. Дамбаев

«Аласай холбоон-2013» номинациин лауреадууд

Дарима Дугданова дуугаа бэлэглэнэ

үри хүүгэдтээ, залуу үетэндөө дамжуулжа ябахамнай болтогой!

«Болтогой!» гэлдэн, булта дэмжэбэбди. 100 жэлэйнгээ ой тээшэ зурын «Үнэнэйнгөө» гимнын үгэнүүдээр статьягаа түгэсхэмнай:

...Хойто-Байгал, Ярууна, Хори, Хяагга, Хэжэнгэдэ Ходо урма залааша Хошон зугаа сонимнай. Үдэр бүри маанартаа Үндэр үгөө заяагааш.

Үзэл шэди дугаартаа Үнэн зүбөөр урйалааш. Түнхэн, ниислэл Үдээрээ, Түшэг олон нютагаараа Түрэл хэлэ үрээгшэ Түүхын холбоо Үнэнмай. Үдэр бүри маанартаа Үндэр үгөө заяагааш. Үзэл шэди дугаартаа Үнэн зүбөөр урйалааш.

Бэлигма ОРБОДОЕВА, Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

ТНТ

07.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА
08.25 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

ПОГОДА

23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
01.00 Х/Ф «МЕРТВЫЙ ОМУТ».

ТИВИКОМ

06.00 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ

19.00 «ЕСТЬ РАЗГОВОР» (12+). ЗУРХАЙ
19.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
20.05 Т/С «АНАТОМИЯ СТРАСТИ»

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 М/Ф «ДЕТСКИЙ АЛЬБОМ» (0+)

09.30, 12.30 «МОЛОДЕЖКА». «ФИЛЬМ О ФИЛЬМЕ» (16+)
10.30 Х/Ф «ВОКРУГ СВЕТА ЗА 80 ДНЕЙ» (16+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.35 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10, 18.00 Д/С «АГЕНТСТВО СПЕЦИАЛЬНЫХ РАССЛЕДОВАНИЙ»

Четверг, 19

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»

17.00 ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ВЛАДИМИРА ПУТИНА. ПРЯМАЯ ТРАНСЛЯЦИЯ

КУЛЬТУРА

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 16.40, 20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»

10.30 «ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ» (16+)
11.30 Х/Ф «ПОЛИЦЕЙСКАЯ АКАДЕМИЯ-3»

ТИВИКОМ

06.00 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 «БАМБААХАЙ»

ТНТ

07.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА
08.25 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

Пятница, 20

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»

13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
15.15 ДНЕВНИК СОЧИ- 2014

КУЛЬТУРА

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 16.40, 20.30, 00.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.20 Д/Ф «ОСИП МАНДЕЛЬШТАМ. КОНЕЦ ПУТИ»

08.25 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
08.55 «ИНСТРУКЦИЯ». «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)

ТИВИКОМ

06.00 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
09.55 «МУСУЛЬМАНЕ»

ТНТ

07.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.35 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30 «СЕЙЧАС»
07.10 «МОМЕНТ ИСТИНЫ» (16+)

Суббота, 21

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

- 06.40 X/Ф «ОСТАНОВИЛСЯ ПОЕЗД»
07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 X/Ф «ОСТАНОВИЛСЯ ПОЕЗД»
08.35 «ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!»
09.20 M/С «СОФИЯ ПРЕКРАСНАЯ»
09.45 M/С «СМЕШАРИКИ. НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ»
10.00 «УМНИЦЫ И УМНИКИ» (12+)
10.45 «СЛОВО ПАСТЫРЯ»
11.15 «СМАК» (12+)
11.55 Д/Ф «ЛЕОНИД БРОНЕВОЙ. «ЗАМЕТЬТЕ, НЕ Я ЭТО ПРЕДЛОЖИЛ...»
13.15 «ИДЕАЛЬНЫЙ РЕМОНТ»
14.10 Д/Ф «ОХОТА НА ШПИЛЬКАХ»
15.00 X/Ф «МАКСИМ ПЕРЕПЕЛИЦА»
16.25 «МАЛЕНЬКИЕ ГИГАНТЫ БОЛЬШОГО КИНО»
17.10 X/Ф «ОСЕННИЙ МАРАФОН»
19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
19.15 Д/Ф «ГАЛИНА ВОЛЧЕК. НОВЫЙ ОБРАЗ К ЮБИЛЕЮ»
20.20 ЮБИЛЕЙНЫЙ ВЕЧЕР ГАЛИНЫ ВОЛЧЕК В ТЕАТРЕ «СОВРЕМЕННОК»
22.00 «ВРЕМЯ»
22.20 «ГОЛОС» (12+)
00.20 «УСПЕТЬ ДО ПОЛУНОЧИ» (16+)
00.55 «ЧТО? ГДЕ? КОГДА?»
02.05 ХОККЕЙ. КУБОК ПЕРВОГО КАНАЛА. СБОРНАЯ РОССИИ - СБОРНАЯ ФИНЛЯНДИИ
04.05 ХОККЕЙ. СБОРНАЯ ЧЕХИИ - СБОРНАЯ ШВЕЦИИ. КУБОК ПЕРВОГО КАНАЛА
06.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»

«РОССИЯ 1»

- 05.45 X/Ф «ВЫБОР МОЕЙ МАМОЧКИ»
07.35 «СЕЛЬСКОЕ УТРО»
08.05 «ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ»
09.00, 12.00, 15.00 ВЕСТИ
09.10, 12.10, 15.20 «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»

- 09.20 «ВОЕННАЯ ПРОГРАММА»
09.50 «ПЛАНЕТА СОБАК»
10.25 «СУББОТНИК»
11.05 «БИЗНЕС-ВЕКТОР»
11.25 «АГЕНТСТВО ЗАНЯТОСТИ»
11.40 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ ЖИРИНОВСКОГО»
12.20 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
12.55 «ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ» (16+)
13.25, 15.30 X/Ф «КОГДА НА ЮГ УЛЕТЯТ ЖУРАВЛИ...»
17.40 ШОУ «ДЕСЯТЬ МИЛЛИОНОВ»
18.45 «КРИВОЕ ЗЕРКАЛО»
21.00 ВЕСТИ В СУББОТУ
21.45 X/Ф «ЛЮБОВЬ БЕЗ ЛИШНИХ СЛОВ»
01.30 X/Ф «ЕСЛИ ТЫ МЕНЯ СЛЫШИШЬ»

КУЛЬТУРА

- 07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00 «БИБЛЕЙСКИЙ СЮЖЕТ»
11.35 X/Ф «ЗА ВИТРИНОЙ УНИВЕРМАГА»
13.05 «БОЛЬШАЯ СЕМЬЯ»
14.00 Д/С «ПРЯНИЧНЫЙ ДОМИК»
14.25 X/Ф «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ЖЕЛТОГО ЧЕМОДАНЧИКА»
15.40 Д/Ф «ПОВЕЛИТЕЛИ НОЧИ»
16.35 «КРАСУЙСЯ, ГРАД ПЕТРОВ!»
17.00 КОНКУРС ВОКАЛИСТОВ ИМЕНИ МУСЛИМА МАГОМАЕВА. ГАЛА-КОНЦЕРТ
18.30 Д/Ф «ГАЛИНА ВОЛЧЕК. КОЛЛЕКЦИЯ»
19.15 X/Ф «КОРОЛЬ ЛИР»
21.35 «РОМАНТИКА РОМАНСА»
22.30 «БЕЛАЯ СТУДИЯ»
23.10 X/Ф «ЭТОТ БЕЗУМНЫЙ, БЕЗУМНЫЙ, БЕЗУМНЫЙ МИР»
01.45 «РОКОВАЯ НОЧЬ» С АЛЕКСАНДРОМ Ф. СКЛЯРОМ
02.45 M/Ф «ТЯП, ЛЯП - МАЛЯРЫ!»
02.55 Т/С «СЕМНАДЦАТЬ МГНОВЕНИЙ ВЕСНЫ»
03.50 Д/Ф «ДЖЕК ЛОНДОН»

ТНТ

- 07.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
08.00 M/Ф «ЧЕРТЕНОК С ПУШИСТЫМ ХВОСТОМ», «РОЖДЕСТВЕНСКАЯ СКАЗКА»

- 08.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
09.00 РОССИИ ВАЖЕН КАЖДЫЙ РЕБЕНОК(12+)
09.10 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
09.25 АФИША(12+). ПОГОДА
09.40 «МУНГЭН СЭРГЭ» (12+)
10.00 «ТЭЦ-3». ЛУЧШЕЕ (6+)
10.30 «ПРО ДЕКОР» (12+)
11.00 «ШКОЛА РЕМОНТА» (12+)
12.00 «ДУРНУШКИ.NET» (16+)
12.30 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
14.00 «COMEDI WOMAN» (16+)
15.00 «КОМЕДИ-КЛАБ» (16+)
16.00 «COMEDI БАТТЛ. БЕЗ ГРАНИЦ» (16+)
17.00 «STAND UP»
18.00 Т/С «УНИВЕР»
18.30 «ТРИ ДРАГОЦЕННОСТИ»
18.45 РОССИИ ВАЖЕН КАЖДЫЙ РЕБЕНОК (12+). ПОГОДА
19.00 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ». ПОГОДА
20.00 X/Ф «ШЕРЛОК ХОЛМС»
22.25 «КОМЕДИ-КЛАБ». ЛУЧШЕЕ»
23.00 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.00 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
00.30 X/Ф «ПОЛИЦЕЙСКАЯ АКАДЕМИЯ-6»

ТИВИКОМ

- 06.00 «ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА» (16+)
06.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
07.30 Д/Ф «СЛЕДСТВИЕ ВЕДУТ ЭКСТРАСЕНСЫ»
08.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУРХАЙ
08.30 M/Ф
08.50 «ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА» (6+)
09.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
09.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
10.00 «УТУМАТА» (16+). ЗУРХАЙ
10.25 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+)
10.50 «ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА» (6+)
11.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУРХАЙ
11.30 «СЧАСТЬЕ ЕСТЬ!» (12+)

- 12.15 «ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА» (6+)
12.20 Т/С «ЧТО НАСЧЕТ БРАЙАНА?»
15.20 Т/С «ЧЕЛОВЕК БЕЗ ПИСТОЛЕТА»
17.50 «ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА» (6+)
18.00 Д/Ф «ЛАРИСА ГОЛУБКИНА. Я ТЕБЯ НИКОГДА НЕ ЗАБУДУ»
19.00 «ПОПУЛЯРНАЯ ПРАВДА» (16+). ЗУРХАЙ
19.30 «ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА» (16+)
20.00 X/Ф «ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЙ РОМАНС»
22.00 X/Ф «ЧУЖОЙ В ДОМЕ»
23.50 Д/Ф «ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ВИНЫ»
00.30 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

- 08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 M/Ф «БАБУШКИН КОЗЛИК» (0+), «БОЦМАН И ПОПУГАЙ» (0+), «НОВОГОДНЕЕ ПУТЕШЕСТВИЕ»
07.35 M/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО» (6+)
07.55 M/С «РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ» (6+)
08.10 «ВЕСЕЛОЕ ДИНОУТРО» (0+)
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.00 M/Ф «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ» (6+)
09.45 M/С «СМЕШАРИКИ»
09.55 M/С «КУМИ-КУМИ» (6+)
10.10 M/С «АЛИСА ЗНАЕТ, ЧТО ДЕЛАТЬ!» (6+)
10.40 X/Ф «НЕТЛАНДИЯ» (16+)
14.00 «МОЛОДЕЖКА». «ФИЛЬМ О ФИЛЬМЕ» (16+)
16.30 СКЕТЧ-ШОУ «6 КАДРОВ» (16+)
16.35 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «ЗЭ БЭД»
18.00 «МАСТЕРШЕФ» (16+)
19.00 M/Ф «АЛЬФА И ОМЕГА. КЛЫКАСТАЯ БРАТВА»
20.35 X/Ф «ТУРИСТ»
22.30 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «НЕ ВЕШАТЬ ХВОСТ, ВЕТЕРИНАРЫ!»

- 23.45 X/Ф «ДАНДИ ПО ПРОЗВИЩУ «КРОКОДИЛ» (16+)
01.35 «ГАЛИЛЕО» (16+)
03.35 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

- 06.30 Т/С «БРАЧНЫЙ КОНТРАКТ»
08.25 «СМОТР» (0+)
09.00, 11.00, 14.00 «СЕГОДНЯ»
09.15 ЛОТЕРЕЯ «ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ» (0+)
09.45 «ИХ НРАВЫ»
10.25 «ГОТОВИМ С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ» (0+)
11.20 «ГЛАВНАЯ ДОРОГА» (16+)
11.55 «КУЛИНАРНЫЙ ПОЕДИНОК» (0+)
13.00 «КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС» (0+)
14.25 Т/С «ГРУЗ»
18.20 «ОЧНАЯ СТАВКА» (16+)
19.20 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
20.00 «ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ» С ВАДИМОМ ТАКМЕНЕВЫМ
20.50 «НОВЫЕ РУССКИЕ СЕНСАЦИИ» (16+)
21.45 «ТЫ НЕ ПОВЕРИШЬ!» (16+)
22.45 «ОСТРОВ» (16+)
00.15 «ЛУЧ СВЕТА» (16+)
00.50 X/Ф «МОЙ ДОМ - МОЯ КРЕПОСТЬ»
02.40 «АВИАТОРЫ» (12+)
03.15 «ДИКИЙ МИР» (0+)
04.05 Т/С «СЛЕДСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ»
06.00 Т/С «АДВОКАТ»

5 КАНАЛ

- 09.15 M/Ф (0+)
10.35 «ДЕНЬ АНГЕЛА»
11.00, 19.30 «СЕЙЧАС»
11.10, 12.00, 12.45, 13.25, 14.05, 14.50, 15.35, 16.15, 17.00, 17.55, 18.40 Т/С «СЛЕД»
20.00, 20.55, 22.00, 23.05, 00.05, 01.10, 02.10, 03.15 Т/С «ОХОТНИКИ ЗА БРИЛЛИАНТАМИ»
04.15, 05.15, 06.10, 07.10, 08.10 Т/С «ТАСС УПОЛНОМОЧЕН ЗАЯВИТЬ»

Воскресенье, 22

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

- 06.45 X/Ф «НЕОТПРАВЛЕННОЕ ПИСЬМО»
07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 X/Ф «НЕОТПРАВЛЕННОЕ ПИСЬМО»
08.40 «СЛУЖУ ОТЧИЗНЕ!»
09.15 M/С «СОФИЯ ПРЕКРАСНАЯ»
09.40 M/С «СМЕШАРИКИ. ПИН-КОД»
09.55 «ЗДОРОВЬЕ» (16+)
11.15 «НЕПУТЕВЫЕ ЗАМЕТКИ»
11.35 «ПОКА ВСЕ ДОМА»
12.25 «ФАЗЕНДА»
13.15 Д/С «РОМАНОВЫ»
14.15 Д/Ф «СВАДЕБНЫЙ ПЕРЕПОЛОХ»
14.55 X/Ф «АННА КАРЕНИНА»
17.10 «НАРОДНАЯ МАРКА» В КРЕМЛЕ
19.00 «ЛЕДНИКОВЫЙ ПЕРИОД»
22.00 ВОСКРЕСНОЕ «ВРЕМЯ»
23.00 «ПОВТОРИ!» ПАРОДИЙНОЕ ШОУ (16+)
01.20 ХОККЕЙ. КУБОК ПЕРВОГО КАНАЛА. СБОРНАЯ РОССИИ - СБОРНАЯ ЧЕХИИ
03.20 ХОККЕЙ. СБОРНАЯ ФИНЛЯНДИИ - СБОРНАЯ ШВЕЦИИ. КУБОК ПЕРВОГО КАНАЛА
05.20 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»

«РОССИЯ 1»

- 06.35 X/Ф «ТРЕВОЖНОЕ ВОСКРЕСЕНЬЕ»
08.20 «ВСЯ РОССИЯ»
08.30 «САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР»
09.20 «СМЕХОПАНОРАМА»
09.50 «УТРЕННЯЯ ПОЧТА»
10.30 «СТО К ОДНОМУ»
11.20 «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ». «СОБЫТИЯ НЕДЕЛИ»
12.00, 15.00 ВЕСТИ
12.10 «ГОРОДОК»
12.45, 15.30 X/Ф «ЗИМНЕЕ ТАНГО»
15.20 «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»

- 17.00 «БИТВА ХОРОВ»
19.00 X/Ф «ПОЗДНЯЯ ЛЮБОВЬ»
21.00 ВЕСТИ НЕДЕЛИ
22.30 Д/Ф «РАЙСКИЙ УГОЛОК»
00.30 «ВОСКРЕСНЫЙ ВЕЧЕР С ВЛАДИМИРОМ СЛОВЕВЫМ» (12+)
02.20 X/Ф «СПРОСИТЕ СИНДИ»

КУЛЬТУРА

- 07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00 «ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ» С ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ
11.35 X/Ф «БЕГ ИНОХОДЦА»
12.55 «ЛЕГЕНДЫ МИРОВОГО КИНО»
13.20 «РОССИЯ, ЛЮБОВЬ МОЯ!»
13.50 M/Ф
15.00 Д/С «СТРАНА ПТИЦ»
15.50 Д/С «ПЕШКОМ...»
16.20 «ЛИНИЯ ЖИЗНИ»
17.10 КОНЦЕРТ «АЛЕКСЕЙ РЫБНИКОВ. ЖИВАЯ МУЗЫКА ЭКРАНА»
18.10, 02.55 «ИСКАТЕЛИ»
19.00 «КОНТЕКСТ»
19.40 ВСПОМИНАЯ МАРГАРИТУ ЭСКИНУ. ЮБИЛЕЙНЫЙ ВЕЧЕР
20.30 «90 ШАГОВ»
20.45 X/Ф «Я ШАГАЮ ПО МОСКВЕ»
22.05 «ЭДВАРД РАДЗИНСКИЙ «БЕСЕДЫ С СОКРАТОМ»
00.25 X/Ф «ПЕРВЫЕ ЛЮДИ НА ЛУНЕ»
01.55 «РОМАНТИКА РОМАНСА»
02.45 M/Ф «ПИЛЮЛЯ»
03.40 Д/Ф «МЕХИКО. ОТ АЦТЕКОВ ДО ИСПАНЦЕВ»

ТНТ

- 07.30 M/Ф «ПАРАСОЛЬКА НА ОХОТЕ»
07.40 X/Ф «ТРИ ОРЕШКА ДЛЯ ЗОЛУШКИ»
09.10 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
09.25 «МУНГЭН СЭРГЭ» (12+). ПОГОДА
09.45 «ДО И ПОСЛЕ» (6+)
10.00 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ» С А. ЛЕВАНТУЕВЫМ. ПОГОДА

- 11.00 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
11.30 «БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ!» (12+)
11.50 «МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ» (6+)
12.00 Д/Ф «ЗЕЛЕННЫЕ-ПРЕЗЕЛЕННЫЕ»
13.00 «ПЕРЕЗАГРУЗКА» (16+)
14.00 «КОМЕДИ-КЛАБ». ЛУЧШЕЕ»
14.35 X/Ф «ШЕРЛОК ХОЛМС»
17.00 X/Ф «ГОЛОДНЫЙ КРОЛИК АТАКУЕТ»
19.05 «КОМЕДИ-КЛАБ». ЛУЧШЕЕ»
19.30 «ВСЯ БУРЯТИЯ» (6+). ПОГОДА
20.00 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
21.30 «STAND UP»
22.30 «НАША RUSSIA» (16+)
23.00 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.00 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)

ТИВИКОМ

- 06.05 Д/Ф «ПЕТР МАМОНОВ. ЧЕРНЫМ ПО БЕЛОМУ»
07.00 «РАДАР-СПОРТ» (6+). ЗУРХАЙ
07.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+)
08.00 M/Ф
08.40 «ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА» (6+)
08.45 «СЧАСТЬЕ ЕСТЬ!» (12+)
09.30 «ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА» (16+). ЗУРХАЙ
10.00 «СТИЛИСТИКА» (16+)
10.30 «ШКОЛЬНОЕ ТВ» (6+)
10.50 «ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА» (6+)
11.00 «ШКОЛА МУЗЫКИ» (12+)
12.25 «ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА» (6+)
12.30 X/Ф «ГИБЕРБОЛОИД ИНЖЕНЕРА ГАРИНА»
14.20 «РАДАР-СПОРТ» (6+)
14.50 Т/С «ЧЕЛОВЕК БЕЗ ПИСТОЛЕТА»
17.15 «ВАШЕ ПРАВО» (16+)
17.30 «СПРОСИМ ПРЯМО» (12+)
17.50 «ДЕТСКАЯ ПЛОЩАДКА» (6+)
18.00 «ЮЛИАН СЕМЕНОВ. «ОН СЛИШКОМ МНОГО ЗНАЛ» (16+). ЗУРХАЙ
19.00 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+). ЗУРХАЙ
19.30 «ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ» (16+)

- 20.00 X/Ф «ЛЮБОВЬ СЛУЧАЕТСЯ»
22.00 X/Ф «ОБЛАСТИ ТЬМЫ»
00.00 Д/Ф «ДОКАЗАТЕЛЬСТВО ВИНЫ»
00.40 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

- 08.00, 08.30, 08.50, 11.05 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 M/Ф «ПРЕЖДЕ МЫ БЫЛИ ПТИЦАМИ» (0+), «СТРЕКОЗА И МУРАВЕЙ» (0+), «НОВОГОДНИЙ ВЕТЕР» (0+), «ТОП-ТЫЖКА» (0+), «АРХАНГЕЛЬСКИЕ НОВЕЛЛЫ» (6+), «ТИГРЕНОК НА ПОДСОЛНУХЕ»
07.35 M/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО» (6+)
07.55 M/С «РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ» (6+)
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.00 M/С «АЛИСА ЗНАЕТ, ЧТО ДЕЛАТЬ!» (6+)
09.30 «ДОМ МЕЧТЫ» (16+) РЕАЛИТИ-ШОУ
10.00 M/С «СМЕШАРИКИ»
10.10 M/Ф «ПРОПАВШИЙ РЫСЕНОК»
12.00 «СНИМИТЕ ЭТО НЕМЕДЛЕННО»
13.00 «МАСТЕРШЕФ» (16+)
14.00, 16.30 СКЕТЧ-ШОУ «6 КАДРОВ» (16+)
14.25 M/Ф «АЛЬФА И ОМЕГА. КЛЫКАСТАЯ БРАТВА»
18.05 X/Ф «ТУРИСТ»
20.00 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «ЛЮДИ В БЕЛЫХ ЗАРПЛАТАХ. ЧАСТЬ II»
21.00 X/Ф «МИСТЕР И МИССИС СМИТ»
23.10 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «ХУДЕЕМ В ТЕСТЕ. ЧАСТЬ I»
00.10 X/Ф «КРОКОДИЛ» ДАНДИ-2» (16+)
02.15 «ГАЛИЛЕО» (16+)
04.15 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

- 09.45 «ИХ НРАВЫ»
10.25 «ЕДИМ ДОМА»
11.20 «ПЕРВАЯ ПЕРЕДАЧА» (16+)
11.55 «ЧУДО ТЕХНИКИ» (12+)
12.25 «ПОЕДЕМ, ПОЕДИМ!» (0+)
13.00 «ДАЧНЫЙ ОТВЕТ» (0+)
14.25 Т/С «ГРУЗ»
18.20 «СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ...» (16+)
19.20 «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ»
20.50 Д/Ф «ПРИДНЕСТРОВЬЕ: РУССКИЙ ФОРПОСТ»
21.50 Т/С «ГОНЧИЕ: БРАКОВАННЫЙ ПОБЕГ»
01.35 «ШКОЛА ЗЛОСЛОВИЯ»
02.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (18+)
03.30 «АВИАТОРЫ» (12+)
04.05 Т/С «СЛЕДСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ»
06.00 Т/С «АДВОКАТ»

5 КАНАЛ

- 09.10 M/Ф (0+)
11.00 «СЕЙЧАС»
11.10 «ИСТОРИИ ИЗ БУДУЩЕГО» С МИХАИЛОМ КОВАЛЬЧУКОМ
12.00, 12.45, 13.40, 14.25, 15.10, 16.00, 16.35, 17.20 Т/С «СЛЕД»
18.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ. О ГЛАВНОМ»
19.00 «ГЛАВНОЕ»
20.00, 20.55, 21.55, 22.55 X/Ф «ТУРЕЦКИЙ ГАМБИТ»
00.00 X/Ф «КРЕСТОНОСЕЦ»
02.10 X/Ф «СЫН ЗА ОТЦА»
03.50 X/Ф «МЕРТВЫЙ СЕЗОН»

Мебель на заказ по индивидуальным размерам. Компания «BRAND». Тел.: 40-98-49.

ДРОВА. Тел.: 60-65-49

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

- 0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

БОГИНЯ ЯНЖИМА

В одном из красивейших мест нашей Бурятии, на благодатной баргузинской земле у горы «Уулзаха» («Встреча») проявилась богиня Янжима. Местом встречи с таким чудом станет прекрасный храм - Дворец богини Янжими. Наше поколение удостоилось великой чести построить этот Дацан. Нам, живущим на святой бурятской земле, доверили оставить потомкам уникальный Дворец богини Янжими. Сам дацан уже построен, но еще много работы по внутренней отделке.

В Непале будет отливаться статуя богини Янжими стоимостью 800 тысяч рублей, а также из Монголии привезут 500 небольших скульптур Будд, каждая из которых стоит 20 тысяч рублей. Мы, женщины- матери, обращаемся ко всем: ПОМОЖЕМ ДОСТРОИТЬ ДАЦАН. Реквизиты Баргузинского Дацана: ОАО Россельхозбанк Бурятский региональный филиал. Дополнительный офис 3349 / 59 /10 « БАРГУЗИН» ИНН 0301003608 БИК 048142727 к/с 301 018 104 000 000 00727

Үнэгэрхэн зүүн жэлэй агшан зуур

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Дэлгэрэнгыгээр сайт дээрэмнай уншагты: burunen.ru

БАДМАЖАПОВ Цогто Гармаевич (1879-1937) - Монгол орон шудалагша, аяншалагша, Хара-Хотые тон түрүүн нээхэн хүн. Хяагтын аймагай Гагольческай хууринда хасагай гэр бүлэдэ түрэнэн. А.Доржиевай туһаар баруун зүгэй эрдэмтэй болоһон. 1899-1901 онуудта П.К.Козловой экспедицидэ оршуулагша байһан. 1907 ондо Хара-Хотые оложо, фото-зурагуудые буулгаһан, тодорхой-гоор зураглан бэшэһэн габьяатай. Ородой Генштабай нюуса агентээр хүдэлхэдөө, Монголд боложо байһан үйлэ хэрэгүүд тухай дуулгадаг байгаа. Ургада ажаһуугаа. Тэрэнэй гэртэ Монгол ошоһон ород эрдэмтэд байрладаг хэн. Ц.Бадмажапов 1937 оной декабрин 15-да Новосибирск хотодо буудуулаа. 1957 ондо нэрэнэ сагааруулагдаа.

Петр Кузьмич Козлов (1863-1935) Хара-Хотодо олоһон урданай байдалай түүхэтэ зүйлүүдэй үзэхэлэнэй үедэ. Ородой географическа бүлгэмэй суглардаг байра, 1910 оной февраль. Сергей Прокудин-Горскийн фото-зураг.

В 1907 оной июнь соо Ородой географическа бүлгэмэй экспедициин хүтэлбэрилэгшэ Генеральна штабай подполковник Петр Кузьмич Козлов хайн нүхэрһөө, Монголоор суг аяншалһан Цокто Бадмажаповһаа бэшгэ абаа. Буряад хасаг иигжэ бэшэһэн байна: “Эцзин-гол ошохо үедөө ехэ һонин нээлгэ хээб, бил тийгэжэ һананаб. “Гойцзо” болон “Эцзин-гол” хоёрой хоорондох илхэтэ газар шадар “Хара Хото” гү, али “Хара Байшан” хотын хуури оложорхёоб”. Энэ бэшэгтэнь һандарһан Хара-Хотын фото-зурагууд хабсаргагдаатай байгаа. Бадмажапов тэдэниие Географическа бүлгэмэй түрүүлэгшын орлогшодо харуулжа, энэ нээлгэ тухайгаа багахан ном хэблүүлхээ һанаа бшуу.

Эцзин гол Гоби сүл губийн тэг дундахи нуурнууд руу урдан ородог, Ургамалаар, уһаар баян энэ газарта торгоут монголшууд (хальмагууд) ажаһууһан. Тэдэ һандархай хотые хари зонһоо нюудаг байгаа. 1893 ондо геолог Владимир Обручевой ерэхэдэ, тэдэ Хара-Хото руу ошоһон харгы заажа түүгөөгүй. 1900 ондо Козловтой суг ябаһан зоной, тэрэ тоодо Бадмажаповайшье торгоут монголшуудаар харилсахада, тэдэ оршон тойрон түүхэтэ хотын байһые тад арсаад: “Таанад, ородууд, манай газар дайда тухай үлүү ехээр мэдэхээ һананат”, - гэжэ хэлээ юм.

Бадмажапов Хитадай Ганьсуда Хяагтын худалдаа-наймаанай “Собенников ба аха дүү Молчановууд” компаниин түлөөлэгшэ хадаа Баян-Хотодо байрлаад, элһэн дайдын нүүдэлшэдһээ сайн хамбыда тэмээнүүдые бэдэржэ ябаһаар, Хара-Хотые оложорхёо...

Түрүүшын гар бэшэгүүд 1908 оной хабар олодо. Тийхэдээл Козлов өөрынгөө нюдөөр Хара-Хотын ханануудые хараа юм. Хэрэм дүрбэн зүг тээшэ хараһан дүрбэн ехэ ханатай. Ханануудын доогуураа ехэ бүдүүн - 6 метр, үндэрын - 8 метр. Досоонь, газань субарганууд бодхоогдонхой. Тэдээн сооһоо эгээл һонирхолтой зүйлнүүд олодо.

Нэн түрүүн үйлсэнүүдэй гэрнүүд малтагдаа юм. Тэндэһээ олоһон гар бэшэгүүд, хэблэдэг барнууд, зурагууд Петербург эльгээгдээ. Удаань Козловой бүлэг Баян-Хото ошожо, Бадмажаповай гэртэ саг зуура байрлаа. Петр Кузьмич Далай Ламатай амжалта түгэс хэлсээ үнгэргэжэ, һаса хото ерэхэ урилга абаа юм. Тийн 1909 оной хабар Хара-Хото бусажа, 1225 ондо Чингисхаанай довтолгын урдахана хаагдаһан субарга малтуулаа. Тэндэнь бурхануудай зурагууд болон дүрэнүүдһээ, буддын шажанай номуудһаа гадна Эдзинын архивай дансанууд, тангут-хитад толи болон Си Ся хан түрын хуулинуудай суглуулбари олодо.

Тэдэ ехэл баяртайнууд Петербург руугаа бусаа. Географическа бүлгэмэй шэнэ байшан соо суута субаргаһаа асарагдаһан гар бэшэгүүд болон гар урлалай бүтээнүүдэй үзэхэлэн дэлгэгдээ. Петр Кузьмич Географическа

бүлгэмэй, мүн бүхыдөө ородой археологийн түүхэдэ тон ехэ нээлгэнүүдэй тоодо ороһон энэ амжалтаар амаршалгануудые абаа. Харин тон түрүүн Хара-Хотые олоһон Цокто Бадмажапов тухай нэгэшье үгэ дурдагдаагүй, бэшэгыньшье толилогдоогүй. Ушарынь ойлгуулахдаа, Козлов Бадмажаповта иигэжэ бэшээ: “Бүлгэм шиний мэдээнүүдые толилжо шадахагүй байгаа. Юундэб гэхэдэ, энээн тухай дуулдаа һаань, хари гүрэнүүдэй экспедицинууд үрдижэ, малталгануудые эхилхэ байгаа”. Үнэхөөрөөшье, Британиин археолог Аррель Стейн Агуухэ торгон замаар ябажа, нээлгэнүүдые хойно хойноһоонь хэжэ байгаа бшуу. 1917 ондо тэрэ Хара-Хотошье хүдэлөө, теэд тэндэхи баялигууд үни хада олондой байгаа гэжэ мэдэнэбди.

Дураа гутаһан Бадмажапов Хара-Хотодо хэһэн фото-зурагуудаа сонинуудта толилхынь эльгээхээ шийдээ: тэдээн дээрнэ суута субарга үшөө бүтэн байһан хадаа Бадмажаповай түрүү байһые лаб гэршэлхэ хэн. Теэд Козлов нүхэртөө хэрэлдэһэнэй хэрэггүй гэжэ ойлгуулаад, энэ шууяатай хэрэг даража шадаа: Бадмажапов Географическа бүлгэмэй мүнгэн медалаяр, Гэгээн Аннын орденоор шагнагдаа, Генштабай офицерэй нэрэ зэргэ олгодоо, мүн хаанда уригдаа.

Энэнь пүүлдэ Цокто Гармаевичта тодхор асараа. Юуб гэбэл, тэрэ хамалган хашалганай үедэ 5 жэлэй сүлээгдэ эльгээгдээ, “Япон-буряад нюуса хэлсэндэ” хабаадаа гэжэ гэмнэгдээ, 1937 ондо буудуулаа. Тиймэһээ Цокто Бадмажаповай Хара-Хото нээһэн тухайнь һая болотор хэлэгдэдэггүй байһан.

Цокто Гармаевич Бадмажапов (баруун гарһаа). Ганьсу, 1906 он.

Доронь: “Собенников ба аха дүү Молчановууд” гэхэн худалдаа наймаанай эмхин түлөөлэгшэ Ц.Г.Бадмажаповай хуряангы нэрэ түхэл; тэрэнэй нэрэ обог ород, хитад ба монгол хэлэнүүд дээрэ бэшэгдэнхэй. Иимэ хуряангы нэрэ түхэл Козловто эльгээһэн, мүн бусадшье бэшэгүүд соонь хэрэглэгдэнхэй.

РГО-гой архив

Хара-Хотын хэрэмэй хойто хана. Моритой хүнэй багтахаар нүхэн харагдаһан. Түүхэ домогой ёһоор, энэ нүхые 1372 ондо хитадуудай довтолгоһоо хотоёо хамгаалжа байһан монголнууд тэрьедэхын тула хээ юм. Петр Козловой фото-зураг.

Суута субарга малтагдахаһаа урид (зүүн гарһаа) ба һүүлдэ (баруун гарһаа). Субаргын нуурида – гэгээн хутагтанууд һууна, хүлэйн хажууда нээгдээтэй бурханай номууд хэбтэнэ. “Малтагаһаа эхилхын урда би суг ябаһан нүхэдтээ энэ субаргын фото-зураг хээб”. Петр Козловой фото-зураг.

ЭБЭЙ ХҮСЭН ШАНГА

Эбтэй эетэй ажаһууха гээшэ алишье үедэ тон сэсэн, ухаансар, бодомжолһон, холые хараһан үйлэ ха юм даа. Илангаяа гэр бүлын аха дүүнэртээ эбтэй эетэй хууха гээшэ гол хургаалнуудай нэгэн. Эндэ түүхэлэгдэһэн баримта жэшээ боломоор ха.

Чингис хаанай дээдэ үе болохо Алан-Гуа хатан хүбүүдээ ходел эбтэй ябахыень хайшан гэжэ ойлгуулаа бэлэй гэжэ мэдэнэ ёһотойт.

Хабарай нэгэ үдэр хониной хабһа мяха шанажа, Бэлгэнэтэй, Бүгүнэтэй, Буга хатаги, Бухату салжи, Бодончар хүбүүдээ зэргэлүүлэн хуулгаба. Хүн бүхэндэ хониной нэгэ-нэгэ хабһа хухалагты гэхэдэнь, тэдэнь зоболонгүйгөөр хухалба. Уданы томо тиимэ табан хабһые нэгэ багса болгоод, хухалагты гэхэдэнь, хүбүүдын хухалжа шадбагүй. Тиихэдэнь эжны: "Минии хэбэлһээ түрэнхэн табан хүбүүдни, ганса ган-

саараа ябаа наа, угаа хилбарханаар хүндэ диилдэхэт. Хэрбээ эбээ нэгэдээд, нэгэ хүсэн болоо наа, хэндэшье бэлээр диилдэшэгүй ябахат" - гэбэ. "Монголой нюуса тобшо" соо Өөлэн эхэ мүн лэ имэшүүгээр хүбүүдтээ Онон голой бургааһа хухалуулан тухайнь бэшээтэй. Энээн тухай манай буряадууд "аха дүү эбтэй наа, абдар алтан хэрэггүй" гэдэг.

Энэл эбэй хүсэн тухай "Табан хурган" гэнэн ёгто шүлэг соогоо Буряадаймнай мэдээжэ поэт Гунга Чимитов бэшэһэн байдаг:

Ганса гансаараа ябахандаа,

Газар хороохогүймнай элихэн даа.

Мүр мүрөө харахадаа,

Мүһөөгөө үгэхэмнай зүбхэн даа.

Хэрбээ бидэнэр бултадаа Хэрүүлээ орхёод

эблэрээ наа,

Хэнэйш байгаа наа,

сүхарихагүй,

Хэнһээш шанга балтадал Хүдэр нюдарга

болохобди! - гэжэ

Нэрэгүй хурган

Нүхэдтөө ойлгуулан

хэлээ нэн.

Энээнһээ хойшо табан

хурган

Эбтэй ябадаг болоо нэн

гэхэ.

Аха дүүнэршье бай, түрэл аймагынь зон бай, юрэдөөл, эбтэй эетэй байжа, бэе бэдээ туһалжа, үгээ нэгэдэжэ хуугаа наа, бэлэн юумэндэ диилдэхгүй ехэ хүсэн боло-

жо, ядамаггүй ажаһууха, хамаг түбэг, бэрхэшээлүүдые дабан гараха аргатай.

Эбэй хүсэн тухай хургаалье "Эбтэй зон эльгэнһээ халуун",

"эбтэй шаазгай элеэ бариха" гэнэн арадай сэсэн онһон үгэнүүд гэршэлнэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

ХҮНҮҮДЭЙ ХООРОНДОО ХАРИЛСАХА ЁНО ГУРИМ

Өөрөө аха хүнэй урдаһаа бү дуугара, хөөрэлдэжэ байхадаа, үгыень бү таһала, анхаралтай нэргэг бай, урин зулгыгаар ханда.

Хүнтэй хөөрэлдэжэ байхадаа, юумэ бү түшэ, ташаагаа бү тула, үгыень бү таһала, хэмһээ гадуур бү энээ, гарнуудаа бү арбагануула, даруухан хоолойгоор дуугара.

Ямаршье хүнүүдэй хоорондо ярилдажа байхада, дундуурнь орожо, үгээ хабшуулан, яряаень таһалхые сээрлэ, үгээ дүүргэхые хэшээ.

Ямаршье хүнтэй ярилдахадаа, зэргэсэн, түрүүн хуухые, ташаагаа тулахые, эльгээ тэбэрижэ, гарнуудаа нэлгүүлэн, тохоногоо баряад байхые, бодомжогүй үгэ хэлэхые сээрлэхэ шухала. Лаб мэдээгүй юумээ мэдэһэн хэбэртэй болоходо, муухай. Өөртөө хамаагүй юумэндэ оролсоходо, буруу. Тиимэ хүниие "хүндэлэндэ хүлөө шэхэдэг, гасаланда гараа шэхэдэг" гэжэ шоо үзэхэ.

Хажир шангаар дуугархые "муу хүнэй дуун ехэ, мохоо хутагын мүр ехэ" гэдэг ушар бии.

Ямаршье хүн гуйжа хэлэхэдэ - урмашаха, шэрүүнээр хэлэхэдэ - доротохо, аали намдуу хэлэхэдэ - анхарха, худалаар хэлэхэдэ - хүндэгүй болохо, үнэн хэлэхэдэ - үлзэйтэй, этигэмжэтэй болохо. Олонтой зүбшэжэ хэлсэһэн, шиидхэһэн өөгүй, мүн өөрын шинии ганса харюусалгагүй болоно. Ушар шалтаганиение хүсэд элирүүлэнгүй, хүниие ээмлээ, хараагаа наа, найдабаригүй болохо. Олон үгэ хэлэбэл, шашаг шалшагануур гэгдэхэ. Сэсэнлэжэ хэлэбэл, дээрэлхэһэндэ адли.

Хүн хүнтээ харилсан ярилдаха гурим тухай Э-Х. Галшиевай "Бэлигүүн толи" гэжэ сударай табадахи бүлэгэй 625-662 бадагууд дотор тодорхой найнаар ойлгуулан хэлэгдэнхэй. Эндэ заабарилдаһаниие баримталан сахижа ябаа наа, ажабайдалай орёо, хүшэр хүндые дабан гаталхада, ехэ туһа болохо байна. Жэшээ бол-

гон хэлэбэл, иимэ заабаринууд байна.

Юрэ бусадта хэлэһэн бүгэдээ шиидхэжэ бү хэлэ. Энэ хадаа тиимэ болохо үгы гү гэжэ хэлэ, бусадтай лаб шагнаха үгы гээшэ наа, дуулгаха гэжэ бү жүдхэ. Олоной дунда хэлэхгүй үгэ бү хэлэ. Өөрынгөө хэлэһэн үгэдэ хэзээшье өөрөө бү энээ. Ухаатай үгэ хэлэбэл, хаб гээд, олоной нюурые ажаглан бү шэртэ. Өөрыгөө мэдэнэ гүүлэхын тула ехээр жүдхэжэ бү хэлэ. Хэдышье удхатай үгэнүүдые оло дахин бү хэлэ. Хүнэй хэлэһэн үгые соносомсоороо, тэрэ хадаа буруу гэжэ хэлэхые бү эртэдүүлэ, бү яара. Бусадтай хэлэхын дүүрээдүүдэ, харюу табихаяа бү яара. Бусадтай ба өөрынгөө хэлэһэн үгые бага тэды шэнжэлжэ яба. Урдань хэлэһэн үгэнүүдээ сэдхэлдээ ханажа хэлэ. Бусадтай хөөрэлдэхэ сагтаа энээнэй харюу ямар байха гэжэ бодо. Бусадтай ханалые мэдэнгүй, өөрын бодолго бү хэлэ. Аман сэдхэл хоёроо зохилдуулжа хэлэбэшье, нюуха хэрэгтэй үгэнүүдые бү алда. Өөртэшни эндүү гараха сагта эндүүрбэб гэжэ хэлэ.

Арадай аман зохёолдо баһал иимэ хургаалнууд бэшээтэй:

Хүхирүүтэнгүй хэлэ,
Хүндэрэнгүй сэгнэ.
Хуушанай үгэдэ худал үгы,
Худагай уһанда загалан үгы.
Хэлэхэдэ - хэмнэ,
Хэхэдэ - эсэх.
Шэмхэхэ нэгэ мяхатай,
Шэбэнэхэ нэгэ үгэтэй.
Гэхэ мэтээр хүнүүдэй хоорондоо харилсаха ёно гурим тухай мүн лэ сэсэн захяа заабаринууд олон байха.

Элинсэгүүдэймнай хүүгэдые хүмүүжүүлхэ заршам

1. Хүүгэдэ бү хайрла.
2. Хүүгэдэ хамгаалжа яба.
3. Хүүгэдэ найнаар ханда.
4. Хүүгэдэ суг ажал хэ.

5. Хүүгэдэ хамта сэдхэлыень баясуулан наада.

6. Хүүгэдэ өөһэдын хүсые хэлэ.

7. Хүүгэдэ шэхэ зөөлэнтэйгөөр хурга.

8. Хүүгэдэ эрээ-маряание бү нюу (ажабайдалай муу найниие бү нюу).

9. Хүүгэдэ амидарха ухаа заа.

10. Хүүгэдэ дурсаха юумэ-тэйгээр амидархые хурга.

Үрхэтэ айлай түшэг тулгуури, ноён нюурын аба бэлэй. Харин нэгэ үхид, хүбүүд аба гэнэн хүндэтэ нэрые эсэгэ гэжэ хэлэдэг болохо байна. Энэнь наа, аба гэнэн хүндэтэ үгэ мэдэхгүй байһан хэрэг гү, али аба гэжэ хэлэхээ аягүйрхэһэншье байһан хэрэг гү? Ямаршье байгаа наа, эсэгэ гэдэг үгэнь эсэгэ мал, эсэгэ хүн гэжэ байгаалиин шэнжээр нэрлэжэ байһан хэрэг.

Ягаад иимэ байдалда хүрэхэб? Оршон үеын зарим абанарнай нэгэ талаар аба хүнэй хоригдохо найман зүйлые онсо зүршэжэ байһантай холбоотой байжашье болохо юм.

Аба хүнэй хориглохо зүйл

1. Архи тамхинда шунаха.
2. Хүнгэн нэбхи үгэдэ этигэхэ.
3. Болохо болохогүй хэрэг тухай сэдхэхэ.
4. Богдо Чингисэй хургаалда буруу хандаха.
5. Үнгэтэ торгоной үнгэдэ абтаха.
6. Үйлын хэсүүһээ тунхариха.
7. Үри хүүгэдэ шоо үзэхэ.
8. Үнэншэ һамгаяа гомдохоохо.

Абынгаа хориходо тоохогүй наа, хэниие тоохо бэлэй. Абынгаа үгэдэ орохогүй наа, хэниие

ойлгохо бэлэй. Иимэ байдалда юундэ хүрэхэб даа!

Монголшууд эсэгэ хүнэй табан эрдэм нэрлэдэг:

1. Уужам ухаан.
2. Хатуу зориг.
3. Бата журам.
4. Гэр бүлын түшэг.
5. Үри хүүгэдэй хүр хүлдэ. Гэрэй эзэнэй табан журамда:
 1. Аласай хараа (холье уридшалан хараха)
 2. Холын ухаан.
 3. Нигүүлэхы сэдхэл.
 4. Эбтэй харилсан.
 5. Эрхим ёно заншал.

Хайрата багша Буда-Ханда Жигмитовнагай бэшэһэн "Хүн болохо баһаа" гэнэн номһоо үндэһэлэн бэлдэгдээ.

Цырегма САМПИЛОВА энэ хуудаһа бэлдэбэ.

ХОРИИН АРБАН НЭГЭН ЭСЭГЫН УГ ИЗАГУУРАЙ ТУУЖА

(Үргэлжлэл. Эхинийн урдахи дугаарнуудта).

39. Хориин ахамад тайшаа Мардайнда Дээдэ-Үдын земскэ сүүдэй 1811 оной июниин 5-най, 2697 тоотой Эрхүүгэй губернскэ правительствын указые оруулан, захирһанай ёһоор, Ага голый халаа Аргали горхоной адагта тэрэ онһоо эхилэн, шулуугаар ба зоной үргэсэ ассигнаци 49630 түхэригөөр Даша Лһундүблин гэдэг хийдые бариха, 1816 ондо түгэсхээн байна.

40. 1816 ондо ревизи абахата, Хориин дасангуудта 11 комплектнэ ба 200 гаран албын ламанартай болоһон байба.

41. Хориин ахамад тайшаа Жэгжэд Дамба-Дугарайда ноён Эрхүүгэй гражданска губернаторай майн 15-най үдэр 1831 ондо үгэһэн указаар Онон мүрэнэй хойто хүбөө (эрье) дээрэ, Сүүгэл горхоной адагта Даша Чойнпилийн гэдэг модон дасан баригдаад, тэрэнэй хуушархада, габьяата мүргэлэй зоной гуйлгыё ноён Дурна зүгэй Сибириин генерал-губернатор граф Муравьевой баталан айладхаһаар, шулуугаар һайхан янзатай дасан 1868 ондо баригдаһан байна.ПрочС

42. Эндэнь анхандаа арюун шагшабадтай ба номой хургуулида мэргэн болоһон Худанай дасангай шанзадба Лубсан-Лүндэб Дандарай гэгшэ заларан, түрүүшын шэрээтэ лама боложо һуугаад, тэрэ орондо бурханай шажание агуу ехээр дэлгэрүүлһэн юм. Тэрэ номой шухаг хургуулинуудыё байгуулан гийгүүлхэһээ гадна, хойто газарта урдань дэлгэрээгүй байһан шойрын хургуули нээжэ, Байгалай үмэнэхи талын бүхы дасангуудһаа олон эрдэмтэ ламанар ерэжэ, олон жэлдэ тэдэ хургуулинуудта түгэс һуража, олон улад гэбшэ, һаарамба, габжанар болоһон юм. Тэдэнһээ үндэнхэлжэ, Хүлэн (Галуута) нуурай ба Анаагай дасангуудта тэрэ хургуулинууд шэнээр нээгдэжэ, шажанай ёһо маша ехээр дэлгэрһэн байна. Түрүүшын Сүүгэл дасанай ушар, Эртэ сагта богдо банчин Цоглай Намжилай гэгээнтэнэй номшо соржо гэлэн Сульгимда эшэ үзүүлһэн «ерээдүй хойто сагта буряад уласнар нэгэ үедэ Сүүгэл гэжэ газарта хийд босхохо; Даши Шойнбуллин гэжэ сажюуснаар сахигдахын тула иижэ нэрлэгдэхэ, энэ хийд хадаа бурхан шажанай гол болохо, амитан бүгэдэнэй туһань ехэдэ бүтэхэ» гэһэн бошог зарлиг бии юм.

43. Хоридо 1825 ондо Асагадай Түбдэн Даржилин гэһэн модон дасан, Шасаанын Гандан Дашилийн гэһэн модон дасан; 1826 ондо Хохюуртайн Даши Лһундүблин гэһэн модон дасан, Эгэтын Дамчай Рабжилийн гэһэн модон дасан 1826 онуудта баригдаһан байгаа. Эдэ дүрбэн дасангууд ноён Эрхүүгэй гражданска губернаторай 1832 оной декабриин 10-ай 1832 тоото саазаар баталагдажа байлгагдаһан байгаа.

44. Зүүн Сибириин буддын шажантанай байдалыё ревизилэн үзэхээ эльгээгдэһэн ноён генерал барон фон Канштадай баталамжаар Түгэй Суулгын Сунгараб Шираблин гэһэн модон дасан 1831 ондо баригдаһан байгаа.

45. Хориин ламанарай ахалагша лама Дансаран Суванай наһанһаа нүгшэһэн хойно бүхы Хориин дасанай ламанар болон тайшаанар, отогоудай түрүү сайднар зонтой сугларжа, приговор бүтээгээ. Тэрэ үедэ бандида хамбын байра Хүлэн нуурай (Галуута нуурай) эрьедэ байһан. Манай тааруу нүүдэл байдалай 150-һаа 80 модо хүрэтэр бэе бэеһээ холо байһан дээрэһээ шажанай алибаа захиралгын хэрэг удааража һаатадаг байгаа. Тиэхэдэнь бурхан шажанай хэрэг түргэн һонороор бүтээхын тула бандида хамбада помощник хэрэгтэй байгаа гээд, Байгалай үмэнэхи буддын шажантанай бандида хамбын туһалагшаар, 10 дасангуудай главна ламаар Худанай дасангай ноён соржо шэрээтэ Суванай Тойндол хунгагдаа. Тэрэ хунгалта 1818 оной майн 7-до болоо. Тэрээнээ дээдэ ахаматай анжаралгада айладхагдаһаниинь, тэдэ тушаалнуудта зүбшөөгдэн баталагдаа. Тэрэ хадаа 1834 ондо даһан тушаалаа жүдхэмжэтэйгөөр ябуулһанайнгаа түлөө тэдэ ехэ дээдэһээ Екатеринын сэнхир хүхэ лентэтэй хүзүүндээ зүүхэ алтан медальда хүртэһэн байна. 1853 оной мартын 13-да дээдын зургаанһаа дээрэхи тушаалайн зогсоогдоходонь, мүнөө ганса Худанай дасангай шэрээтэ болоо, 1867 оной октябриин 13-да императорай Этнографическа выставкын грамотатай хабсарган эльгээгдэһэн ехэ лама (гуулин) медальда хүртэһэн байна. Мүнөө амгалан айладажа һууна.

46. Тэдэ ехэ дээдэ эзэн император Павел Петрович 1795 оной мартын 18-да үршөөгдэһэн манифестын хайраар болон тэдэ ехэ дээдэ эзэн император нэгэдүгээр Александр Павловичын 1822 оной июлиин 22-ой Зүүн Сибириин буса түрэлтэниё захирха уставай зарлиглан зүйлнүүдэй ёһоор энэ эрдэни шажанаа эршэмтэй дэлгэрүүлэн, сүлөөтэй эдлэжэ байха зэргэтэй болоо.

47. Тэдэ ехэ эзэн император нэгэдүгээр Николай Павлович хаанаар Зүүн Сибириин буддын шажантанай байдалыё зохёохын тула ноён действительнэ статска

советник, үнгэ бүриин орденой кавалер барон Шиллинг фон-Канштадт зорюута эльгээгдээ. Тэдэ эрхимые дэбшүүлэгшэ ерэжэ, эндэхи буддын шажантанай дасангууд ба нютагуудар ябажа, ревизи хээд, энэ шажаниё дэлгэрүүлхыё тэнсүүритэйдэ үзэжэ баталаад, бүгэдэ Дурна зүгэй Сибириин буддын шажантан зондо олон тоото ламанар байха ёһотой гээд, 281-н зүйлэй шэнэ положени зохёооод, тэрэнээ өөрын бодомжолготойгоор тэдэ үндэрлэгшын гэгээнэй анжаралтата айладхагдаһаниинь, тэрэнь шийдхэгдээгүй байна.

48. Тэдэ ехэ дээдын гэгээнһээ 1844 ондо Дурна зүгэй Сибириин зоной байдалыё ревизилэн үзэхын тулада сенатор Толстой эльгээгдэһэн байгаа. Тэрэнэй энэ зүгэй байдалыё шэнжэлэн үзэжэ ябахын илдара дэргэдэнь ябалсагша губернскэ секретарь Тиль 1844 оной августын 1-дэ 22-дохи тоотой Хориин главна тайшаа Николай Дембиловтэ бэшэхэдээ, буддын шажантанай ламанарыё үсөөрүүлхын тулада бодомжолго хэжэ, харюу үгэхыень захираа. Дембилов тэрэ оной августын 19-дэ, 147 тоото мэдээсэл бэшэхэдээ, Хориин 8 дасангуудта 719 ламанар байна гээд, эдэ ламанар арад зондо туһагүй, гансал өөһэдэньгөө түлөө арадһаа олзо хуряана, тиигээд тэдэниё хизаарлажа, Худанай дасанда 25, бэшэ дасангуудта 15-15 ламыё байлгаад, бэшыё болюулаа һаа, һайн гэбэ.

49. Дурна зүгэй Сибириин Главна управлениин ноён советник майор Константин Безносиков 1845 оной октябриин 13-най 50-дахы тоотой хорин ондоо зүйлдэ харюусаха асуултын экземпляр тайшаа Дембиловтэ эльгээгээ. Буддын шажан тухай зүйл бүхэндэнь тодорхойгоор харюусажа эльгээжэ гэжэ захираа. Энэ хадаа Дурна зүгэй Сибириин ноён генерал-губернаторта энэ оной июниин 11-нэй даалгабарииё бэелүүлхын тулада хэрэгтэй болобо гэжэ сэрэгэй министр ноён князь Чернышев хэлэһэн байна. Энэ хэрэгыё дүүргэхын тулада тайшаа Дембилов бүхы дасануудай түрүү ламанарһаа, бандида хамба Еши-Жамсын болон Хориин түрүү түшэмэлнүүдһээ дүүрэн мэдээ хуряажа абаад, хайхаржа шалгангүйгөөр, ноён Безносиковто 1846 оной сентябриин 16-най үдэр хорин зүйлэй асуудалнуудта харюу үгөө. Заримуудыёнь мэдэнгүйб гээд харюу үгөө. Бүгэдэ буддын шажантанда 4563 ламанар бии гэжэ харюусаа, тэдэниё хизаарлаа һаа, туһатай байгаа гэжэ бэшээ, харин энээнһээ бэшэ элирхэйлһэн юумэ байгаагүй.

50. Тэрэ хуряагдаһан мэдээнһээ нэгэ хэды тэмдэглэл. Тайшаа Дембиловэй эрилгын харюуда Хориин 14 дасануудай ахамад лама иигэжэ харюусаа: Хориин найман дасануудта 538 албанай ламанар, 11 комплект, 4 эрхэтэнэй хубараг хүбүүд бии. Дембиловэй эрилгын харюуда ахамад лама бандида хамба Еши-Жамсын 1846 оной январийн 30-да 45 тоотой ведомость хамжуулан иигэжэ мэдээсээ: бүгэдэ буддын шажантанда 34 дасанууд, 144 бага сүмэнүүд, тэдэ дасан сүмэнүүдтэ

ламанар гэхэдэ, Анаагай Хоридо- 759, Агын Хоридо- 162 ламанар, арбан табан эсэгэдэ (буряад болоһон хамнигадта)- 365, Баргажанда -53, Алайрта- 37, арбан найман отогоудта- 3173 ламанар, хамта дээрээ 4509 ламанар болоно. Тэдэнэй үгэлигын эзэдын эрэ эмэтээе хамта дээрээ 122.259 дүүшэ болоно.

51. Тэдэ ехэ дээдэ император нэгэдүгээр Николай Павлович хаан Дурна зүгэй Сибириин буддын шажантанай түлөө 1853 оной мартын 13-ай 61-н зүйлэй шэнэ положени тогтооходоо, бүхы буддын шажантанда 285 штат ламанар, тэдэнэй орлогшо болохо 35 хургуулийн хубарагууд, хамтадаа 320 ламанарыё тогтоогоод, бэшыень хара болгохо гэжэ зарлиг гаргаа. Тиэхэдэнь бидэ Хориин 8 дасангуудта 76 штат ламанартай үлдээгдээбди. Бусадныё хара болгоогдоһон юм.

52. Тэрээнһээ хойшо дасанда ба хүдөө газарта уншагдаха номууд маша ехэ боложо, үгэлигын эзэд түрэхэ, үбдэхэ, үхэхэ, алибаа үйлэ үрийн уншалгын сагуудта эдэ үсөөхэн тоото ламанар номлохо ба эмшэлхэ хүсэ хүрэлгүй, хашалантай боложо, алишье этэгээдтэ хэсүү болоһон юм.

53. Ородой зүгэй шажанай ба гүрэн түрын ахамад манай шажанай хойноһоо харалсан хиналсажа байдаг болобо. Хара болгогдоһон ламанарыё өөһэдөө мэдээд ламын хубсаһа үмдэхыень, номой хэрэг бүтээлсэхыень хорибо. Тэрээнһээ гадна хара эхэнэр, эрэ уласнарыё ламын хубсаһанда хабаатай улаан үнгэтэй хубсаһа эдлэхгүй гэжэ хорибо. Зарим хүнэй эм, номуудыё, хэрэглэлэй юумыень булян абажа, хохидуулдаг болоо.

54. Тэрээнһээ гадна 1871 ондо энэ зүгэй нютагуудар ноён Дурна зүгэй Сибириин генерал-губернатор, генерал-адъютант, сенатор Николай Петрович Синельников морилон анжарахадаа, буддын шажантанай хойноһоо ехэ мүрдэлгэ хэһэн байна. Энээн тушаа олон хэлэг хатуу бэшэлгэ болгогдоһон эсэстэ 1872 оной мартын 9-эй 198 номерто циркулярай захиралтаар мүргэдэг обоо, бунхануудыё, дасангуудай бага сүмэнүүдыё болюулха гээ. Энээнэй дүүргэлтын хойноһоо өөрынгөө дэргэдэхи түлөөлгшэдыё ябуулдаг болоо нэн.

55. Энэ үедэ манай нютагуудта байһан обоо бунхануудыё ород миссионернүүд хэрээһэ зүүһэн буряад ахамадтай хамта галда шатааһан, үгы хэһэн байна. Энээнһээ боложо, элдэб зарга шууян гаража, юумэн хандаргалда ороод байгаа.

56. Дурна зүгэй Сибириин генерал-губернатор ноён Синельниковэй адъютант Винников тус ноён генерал-губернаторай даабаряр 1872 оной мартын 9-дэ тунхаглагдаһан Ехэ дээдэ эзэнэй тогтоол шийдхэбэри дүүргэгдэнгүй байна гээд, Хориин Степной дүүмын ахамад тайшаа ба отогоудай ахамадта шангараа. Ойрын саг соо обоо, бунхан ба бага сүмэнүүдыё болюулагты, бэеэрээ ябажа, арад зонтой нюураараа уулзажа, тэдэниё болюулагты гэжэ захираа. Удаань Хориин ахамад тайшаа Ошоройн гэгшыё Сэлэнгын городто дуудан абаашажа, бага сүмэнүүдыё, обоо бунхануудыё үгы хүүлүүлээ. Тэрэнь тэндэһээ бусажа ерээд, Хориин нютаг бүхэндэ һуһан отогоудай гулванарта, Степной дүүмын заседательнуудта хатуу даабари үгэжэ, бүхы обоо бунхануудыё сүм абхуулһан байна.

57. Иимэ тэсшэгүй гашуудалтай байдалда ороод байхадаа, Хориин арад зон эрэ эмгүй сэдхэлдээ үдэр һүниин һанаан үнөөн болоод, булта хамтадаа сугларжа, өөһэдэньгөө дундаһаа дасан бүриһөө нэгэ-нэгэ этигэмжэтэ хүнүүдыё хунгажа, энэ ядаралтай байдал тухайгаа үнэхөөр нигүүлсэхэлтэ үндэрлэгшын газарта мэдүүлхыень дүүрэн эрхэ үгэжэ найдаад, галзууд отогой зайһан Шираб-Нимбуу Хубитын гэгшыё хунгажа, арад зоной этигэмжэ найдал айладхаһан байгаа. Тэрэ 1872 оной июлиин 24-дэ Ород ороной ниислэл зорижо мордоһон бэлэй. Санкт-Петербург хото тэрэ оной сентябриин 12-то хүрээг эрээ.

Ниислэл хотодо Сэлэнгын 18 отогоудай зонһоо эльгээгдэһэн хэргэмтэн Дамба Вамбын, 15 эсгын зонһоо эльгээгдэһэн Шагдар Минтайн, Норбо Ошоройн, тэдэнэй хэлмэршэ ябалсаһан Жалсарай Зоригтын ошоод байгаа. Тэдэнтэй уулзажа хөөрэлдөөд, долоон зүйлын зууршалга гомдол бэшэгүүдээ адвокадаар ород хэлэндэ оруулаад, Дотоодо хэрэгүүдэй министрэй уулзаба. 1872 оной сентябриин 30-най үдэр өөһэдэньгөө мэдүүлгэтэй хамта тэдэ бэшэгүүдэ тус министрээр дамжуулан, Ехэ дээдэ эзэн император хоёрдугаар Александр Николаевичта үргэбэд.

58. Удаань Дурна зүгэй Сибириин генерал-губернатор ноён Синельников Эрхүүдэ һуужа байһан жандармска таһагай начальник Дубенкыё наашан эльгээбэ. Тэрэ түлөөлэгшэ Хориин Степной дүүмэдэ ерээд, обоо бунхануудыё абхуулһан ба ниислэл хото ошоһон этигэмжэтэдэй ямар зорилготой тиийшэ ошоһон тухай мүрдэлгэ хэһэн байна.

(Үргэлжэлэлын удаадахи дугаарта).

Шэнэ жэлые, Сагаан харые угтуулан

БЭЕ, СЭДЬХЭЛЭЭ АРЮУДХАХЫН ТУЛА

“АРЮУДХАЛГЫН ЗАМУУД”

гэжэ нэрлэгдэһэн, ород хэлэн дээрэ арбан жэлэй саана Шэтэдэ хэблэгдэһэн ном дахинаа һонирхон харабаб. Энэ һонин номые тэрэ үедэ Анаагай дасанда хүдэлжэ байһан, манай эсэгэ Доржопалан Дылгыровичтэй, «Буряад үнэнэй» олон журналистнуудтай һайн танил байһан бэлигтэй лама, өөрөө шүлэгүүдые зохиодог Баатар эмшэ лама бэшээ һэн. 1956 ондо Агын автономито округой Зүдхэли нутагта түрэнэн Баатар Лхамажапович Цыдыпов олон жэлдэ буддын шажанаар материалнуудые суглуулдаг байгаа, тиигэжэ тэрэнэ ном болгоо һэн. Улаан-Баатарта шажанай ном шудалһан, Жанчиб-лама багшатай болоһон Баатар лама Зүүн зүгэй медицинһын онол аргуудта Агын бэрхэ бэрхэ Даша, Гомбо ламанарта заалгаа, харин Монголдо Балган-Сүрэн ламын, Цыден-Дамба ламын баян бүрхэлһөө хубаалдаа. Кушок Бакула рибмүүшын лүндэ хүртэнэн Баатар лама Анаагай дасанай шэрээтэ 2000 он хүрэтэр байгаа. Нүүлдэнэ Угдаанай дасанай эмшэ-ламаар томилогдоһоной удаа 2002 онһоо Сүүгэлэй дасан уригдаһан байна. Хүн зондо аша тунатай аргаламжа хүртөөдэг Баатар ламын бэшэһэн номһоо (Шэтэ, 2003 он) зүбшэл заабаринуудыень, буддын шажанай тайлбаринуудыень уншагдайнггаа һонорто Шэнэ жэлээ, Сагаан һараяа угтуулан үгэжэ байхабди гэжэ таанартаа найдуулнабди.

БУРХАН ТАХИЛГА. СЭБЭР СЭХЭ НАНААН БОДОЛ

Хүн бүхэн досоогоо бурханаа (алтарь) тахиха ёһотой. Гэр соогоо бурханаа тахиха гэбэл, бүхы юумые һайн ойл-

гохо, бурхандаа (гунгарбаа соогоо) юу үргэхэ ёһотой байһанаа мэдэхэ ёһотой болонот.

Материальна талаһаа үргэлгэ хадаа 8 нэрэтэй зүйлнүүдһээ бүридэнэ: сэбэр уһан, гараа сэбэрлэхэ уһан, һайхан үнэртэй уһан (душистая вода), сэсэгүүд, адис, хүжэ, мүн гэрэл, эдеэ хоол ба хүжэм.

Сэбэр уһан хадаа Оршолон дэлхэйн сэбэр уһан болоно. Энэ уһаа ангаһан, ундаа хүрэнэн Будда бурхандаа уулгана гэшэбди. Муу элшэ хүсэнһөө сэбэрлэхэ уһаа Будда, Бодхисаттва бурхадай бээдэ дүтэлүүлнэбди. Харин һайхан үнэртэй уһамнай Будда бурханаимнай бэеые арюудхана гэшэ. Энэ хадаа эхэ зургаан бүхы амитадые хайрал энэрилээ хүртөөхэ хүсэлтэй бурханай һанаан хүсэлдэнэ. Сэсэгүүд хадаа Будда бурханай, Бодхисаттвануудай нюдэдтэ хэрэгтэй, юуб гэхэдэ, эдэмнай бүхы дэлхэйн сэсэгүүд болоно бшуу. Эдээнэй ашаар хогоосониё элирхэйлһэн һайхан бамба сэсэгые ухаан соогоо нээнэбди. Адис, хүжэ носооходоо, Оршолон дэлхэе дүүргэһэн үнэрнүүдые мэдэрэн, зүүдэн соо шэнги харагдадаггүй зүйлнүүдэй бии байһые тухайлнабди. Гэрэлтэй болгоходоо, бүхы дэлхэе гэрэлтүүлжэ байһан Нара, нара, одо мүшэдые, бусад гэрэл үргэнэ гэшэбди. Хүжэм хадаа бүхы оршолон замбуулиной тойронһиие тааруулха хүсэн (гармония Вселенной) болоно бшуу. Тиигэжэ бодото байдалые мэдэрхэ, нойрһоо һэриһэн зоной хэлэнэй шанар һайжаруулха хэрэгтэ аялга хүжэм шэглүүлэгдэнэ ха юм.

Үдэр бүри үргэлөө бурхандаа үргэхэдөө, тиин аягаа сэбэрлэхэ, угааха, тахиха үедөө өөрынгөө муу талые сэбэрлэнэ гэшэт. Үглөө бүри бурханаа зүбөөр тахихадаа, манай үдэрнай һайн һанаа хүсэлтэйгөөр эхилнэ

гээшэ. Үргэл хадаа Будда бурхан тээшэ зорихон зам болоно. Бурханаа тахихадаа, манай гэрнай тэдэнэй гэр гэжэ харанабди. Гэр соогоо һайхан мебель, эдеэ хоол, хубсаһа хунар абажа гоёоно, ажаһуудалаа һайжаруулна хаюмбиди, тэрээн шэнгээр бурхан тахилгамнай хадаа бурхандаа мүргэжэ, маани мэгзэмээ уншажа, бээе, сэдьхэлээ арюудхадга газарнай болоно бшуу. Үргэлөө бурхандаа табижа, һанаа сэдьхэлээ материална болгонобди, өөрынгөө сэдьхэл баяжуулнабди, буян олонобди, ухаагаа гүнзэгырүүлнэбди.

БУРХАН ТАХИЛГЫН ХЭРЭГСЭЛНҮҮД

Тахиха газар. Гунгарбаатай һаа, бүри һайн һааб даа, үгышые һаа, стол, комод, полчок дээрэ гү бурханаа зүүн тээшэнэ харуулан тахихал, дээрэ байха. Дэн дээрэ гү, али доро тахиханай хэрэггүй, өөрынгөө хүрэхэ газарта бурханаа тахиха хэрэгтэй. Унтариин хажууда тахихал, хүлөөрөө бурхан тээшээ хэбтэхэ ёһогүйт. Дээрэһэнэ сэбэр бүдөөр хаагаад байбалтнай, тоһон орохогүй. Бурхандаа ходел сэбэрлэжэ байха ёһотойт.

Зураг, хүрэг. Будда, бусад бурхадай хүрэгүүд, фото-зурагууд дээрэ байха зэргэтэй. Сагаан хадагаар гү, сагаан торгон бүдөөр ороогоһон Будда бурхан гол һуури эзэлхэ ёһотой байна. Ламын уншалгаар досоогоо тухай маанитай, мэгзэмтэй, 9 “эрдэнитэй”, бусад бодосудтай хүрэг бурхан “амитай” болодог юм. Харин бурхадай фото-зурагуудай арада духа (сохо) багаарнь - ОМ гэжэ бэшэдэг, тиихэдэ хоолой багтань - АА, зүрхэнэ багта - ХУМ гэжэ бэшээд, лама арамнайлдаг.

Үргэлнүүд. Будда болон бусад бурхадай урда тээ мүнгэн гү, али шаажан долоон аяга (пиала) ба нэгэ

зула табижа хэрэгтэй. Удаань зүүн гарһаа ууха уһа, сэбэрлэхэ уһа, сэсэгүүдые, адис, хүжэ, һайхан үнэртэй уһа, эдеэ хоол, хүжэм табижа хэрэгтэй.

1-дэхи, 2-дохи аяганууд соо ууха ба сэбэрлэхэ шафрантай уһан хэгдэхэ ёһотой. 3-дахи аяга соо ороохон хэгдэнэ, досоонь 1-2 сэсэгүүд (хэмэл хамаагүй) хадхагдана. 4-дэхи аяга соо сэбэр ороохон хэгдэнэ, тэрээн сонь носоогдодоггүй хүжэнүүд хадхагдана. Тиигээд зула табигдана. 5-дахи аяга соо духитай гү, али туалетнэ уһатай гү һайхан үнэртэй уһан табигдана. 6-дахи аяга соо ороохон дээрэ фрукт гү, али конфетэ, печени табигдана. 7-дохи аяга соо

ороохон дээрэ хүжэмэй һүлдэ тэмдэг ракушка гү, али хонхо табижат. Долоон аягануудай дунда гансал барайгарай (рис) ороохон багтаха ёһотой. Харин зула аягануудай хойто талада табигдаха ёһотой, үгы һаа, 4-дэхи ба 5-дахи аягануудай хоорондо табигдаха ёһотой. Үглөө бүри аяганууд соо шэнэ уһа хэхэ, үдэшэ бүри хуушан уһаа хаяха ёһотойт. Һүниндөө аягануудаа урунь харуулха хэрэгтэй. Гансал ороһотой аягануудтай үлэхэ байна. Шэнэ һарын гарахада, орооһоо һэлгэгты. Хуушан орооһоо шубуудта, загаһадта, бусад амитадта үгэхэдэтай, үргэхэдэтай болохо.

ҮГЛӨӨГҮҮР БЭЕЛҮҮЛХЭ АЖАЛ

Зүүн гарһаа аягануудтаа уһаа хэжэ эхилхэт. Хамараа марляар уяад гү, али бүдөөр хааха ёһотойт, юуб гэхэдэ, муу амьар амилха, муу юумэ һанаха ёһогүй болонот. Түрүүшынгээ аяга руу гурбанай нэгэ хуби уһа хээд, тэрээнээ хоёрдохи аяга руугаа эюулнэбди, харин хоёрдохи аягаһаа табадахи аяга руугаа тэрэ уһаа эюулнэбди. Тэрэнэй удаа бэлдэһэн уһаараа үлүү гараса хэнгүй, аягануудаа дүүргэнэбди. Үргэлнүүдээ арюудханын (арамнайлын) тула хүжээе гү, али сэбэр нэрэгүй хургаа адистай шара уһа руугаа хээд сүршэнэбди, тиихэ үедөө гурба дахин ОМ АА ХУМ гэхэн тарни уншанабди. Яаралгүй дүүрэнээр уншаха гэбэл, РАМ ЯМ КАМ ОМ АА ХУМ гэжэ уншахада болоно. РАМ хадаа мууе дүргэдэг гал, харин Ям – үрхирэн, үлээн үгы болгодог халхин, КАМ – арилгадаг, сэбэрлэдэг уһан болоно. Түрүүшын гурбан үгэнүүд сэбэрлэдэг, арюудхадга, харин һүүлшын гурбан үгэнүүд арамнайлдаг байна. Арамнайһанайнгаа һүүлдэ гурба дахин һуан хэбтэжэ, бурхан тээшээ хараад мүргэхэ ёһотой болонобди. Тиигэжэ бурханаа хүндэлжэ байһанаа мэдүүлнэбди.

Үдэшэлэн хэхэ хүдэлмэри
Баруун гарһаа эхилээд, уһатай аягануудаа хоһолнобди. Тиигээд тэдэнээ сэбэр бүдөөр таһа аршаад, үглөөгүүр болотор тэдэнээ урунь харуулаад орхихот. Уһыень сэсэгүүдэй, ноогоной ургажа байһан гү, үгы һаа, юрэл сэбэр газарта хаяха хэрэгтэй. Үгы гэбэл, үглөөгүүр долоон аяга соо уһа хээд, үдэшэлэн бултыень хаяха хэрэгтэй.
ГУРБАН ЭРДЭНИДЭЭ МҮРГЭХЭ МААНИ (ТАРНИ)
Ехэ зиндаатай багшадаа - Будда бурхандаа Дарагдашагүй хамгаалагша –нангин Дхармадаа
Ехэ зиндаатай ябуулагша (дамжуулагша) – Сангхадаа
Орохо үндэр түрэлтэ газартаа – би үргэл хэнэб.

**НАМО БУДДАЯ
НАМО ДАРМАЯ
НАМО САНГАЯ.**

Бэлигма ОРБОДОЕВА “ПУТЬ ОЧИЩЕНИЯ” гэгэн номһоо оршуулан, хэблэлдэ бэлдэбэ.
(Үргэлжэлэлэнь хожом гараха).

«Буряад үнэн» һониной «Минии Сагаан һара» конкурсно

«САГААЛГАН»

Эгсэ орьёлнуудые алтаар толотуулһаар, Эрхүү голой һайһаа уурал бууралтуулһаар, Айлай үбгэнэй һахал сэнхэгтүүлһээр, Аляһагүй сонходо саһан хүүхэнэй сэсэг һийлүүлһээр, Хүржэ ерэнэн Сагаан һара - Сагаалгамнай! Арбан хоёр жэлээ ашаалан нурган дээрээ Адуу малай, хубшэ тайга хээрынш, Ан арьятанай нэрэнүүды хубаан абаад, Аянда мордохон сагай эрьсые дабаад, Алагууд гарашагүй, Сагаан һара – Сагаалгамнай! Ан- бун ажаһуудалы буянгаар үршөөһэн, Адагуусанай он жэлдэ тобир бэлшэр нөөһэн, һан бунгаараа Орон дайдаа арюулан, Сан, хэнгэргын абыагаар сагаан эдегээ сүршэһэн, Ууган арадаймнай һайндэр, Сагаан һара- Сагаалгамнай! Уһан хара могой жэлнай Урдан, мордон, литэдэ үлэшэбэ. Далита хүлэг морин жэлнай Дээдын үндэрһөө доошолон ерэшэбэ, Арадаа амаршалһаар, Сагаан һара - Сагаалгамнай!

Буряадай арадай поэт Ж.Д. ЮБУХАЕВ.

Түүхын тэмдэглэлнүүд

Согтын Жамса

БУРЯАД-МОНГОЛШУУДАЙ БОЛОН ХИТАДАЙ АРАДАЙ РЕСПУБЛИКЫН ҮБЭР-МОНГОЛОЙ ХҮЛЭН-БУЙР АЙМАГАЙ ШЭНЭХЭЭН НЮТАГАЙ ТҮҮХЭ

(Үргэлжлэл. Эхинийн июнийн 27-ой, июлийн 11-эй, августын 1-эй, 8-ай, 22-ой, 29-эй, сентябриин 12-ой, 19-нэй, 26-най, октябриин 3-най, 10-най, 17-ной, 24-нэй, ноябриин 7-ной, 14-эй, 21-нэй, 28-най дугаарнуудта).

Энэндэ зорюулан Богдын ордон болгожо, хүзэгтэн арадай хүсөөр нэгэ жэжэ хүмэ бүтээгээд Баншан-Эрдэни энэ хүмэдэ ном мүргэл табяа. Тиигээд Шэнэхээн хүмын "Даша Дондоблин" нэрыень өөршэлэн "Дамба Даржаалин" (Шажаниие дэлгэрүүлэгшэ) гэжэ нэрэ хайрлаһан байна. Тиигээд жаягаар (Үүндэ хурал номой ёһо журам ба сахил санаарай ёһо багтана) голлоһон Шойрын хуралай ёһо зэргые тогтоожо, хүзэгтэн олондо Аюша бурханай Сываан, Шамбалын юрөөл, маани мэгзэмэй лүн зэргэ ном табиһан байна. Мүн хүмын шүтээн болохо алтан үзэгтэй Жадамба болон бага наһанайнгаа хубсаһа зэргые Шэнэхээн хүмэдэ үгэһэн байна. Шэнэхээн хүмэ анха байгуулагдаха үедөө хүмын ламанар 60-70 оршом байһанаа 1938-1939 он болоходо, 300 оршом болоһон байна. Эндэ дооромбо 14, рабжамба 10, аграмба 7, наарамба 2, маграмба 9 хүн байгаа. Шэнэхээн хүмэһөө монгол, түбэд эмнэлгын ангааха ухаанай эрдэмтэй нэрэтэй эмшэнэр олон гараһан юм. Эндэ Ешэ наарамба, Шойжолой Содном, Мүнхын Доржо, Бадмын Тамша, ламын Хаймшаг зэргэ эмшэнэр бүхы зүйлэй: уушханай ханяадан, бэдьхэ, яма, яра мэтын хүндэ үбшэниие тэрэ үедэ заһадаг, эмшэлдэг байгаа. Зурхайн ухааниие шудалан мэргэжлэн Гэтэб, Шиираб-Самбуу, Шойдор, Амбан, Нордоб гэжэ зурхайшанар байжа, жэл бүрийн саг уларилай бэшэгыг зохоожо, нара нара хиртэхые нилээд оношотой мэдээсэдэг байгаа. Дэнзэн, Гашан, Сэрэн-Дашын Сэрэн, Сэрэмпэлэй Соном зэргын шойрын ухаанда мэргэжлэн ламанар, тиигээд уран дархан, уран зураашад, номой модон бар ниилэгшэ тусхай мэргэжэлтэй ламанаршые олон байгаа. 1949 оной үеэр Шэнэхээн хүмын даа лама Раднын Максар өөрынгөө хүрэнгөөр сахюусанай хүмэ гэжэ нэгэ бага модон хүмые барюулжа, үдэр бүри хүмын Мүнхэ сахюусание тахижа байһан юм. Энээнэй дараагаар, хүмын хангай жасын хүрэнгөө зоос гарган Мүнхэ маанин хүмые баһа бариһан байна. 1948 ондо Даа лама Максарай хануулгаар Шэнэхээн хүмэдэ монгол эмнэлгын газарые байгуулһан байна. Энэнь, Максар, даа ламын дүү Сэрэн, Шойжолой Содном, Болодой Сэрэн, Мүнхын Дордонор гэжэдэй халуун дэмжэлгыг оложо, бүгэдын шармайга ба дары хүмын ламанарай һайн дураараа хуби ниилүүлһэн бараг 20000 түхэригөөр байгуулагдаа. Эмэй үбһэ материалые эмшэ ламанар өөһэдөө түүжэ суглуулжа, Шэнэхээн нютагта олдодоггүй хомор шухаг зүйлыг холо ойроһоо худалдан оруулаад, һайн шанартай монгол

эм найруулжа, арад түмэнэй үбшые заһан эдэгээжэ, хүнүүдэй хүрээлэлые машада олоһон байна. Энэ эмнэлгын газарта баһа Шэнэхээн хүмын һан жасын хүрэнгөө нилээд ороһоншые тоонь үлэ мэдэгдэнгүй. Энэ-эхэн эмнэлгын газарынь Шэнэхээн нютагай эм эмнэлгын үйлэдэ һайн хуури табижа үгэһэн юм. Мүншые, үсөөн бэшэ эмшэнэр гараһанаар барахагүй, тэрэ үедэ хушуу даяар эмшэд дуталдажа байха байдалда шэглүүлэн хэдэн удаагаар эмшын болбосоролой анги эрхилжэ, монгол эмнэлгын ангааха ухааниие Балдан-Самбуу, Балбар зэргэ ламанар тусхай зааж, ниитэ 100 гаран хүниие бээе дааж, шадахыса эмшэн болгожо хүмүүжүүлһэниинь хушуу, аймаг, ороной эмнэлгэдэ хүрэтэр эмшэлһэн байна. Сүлөөлэгдэһэнэй үлгээр Дундада уласай эб хамта нам ба арадай засагай ордонһоо шажан шүтэлгыг эрхэ сүлөөтэй байлгах ба ламанарта бүлгэмдэхэ ба хүмэ хийдые хамгаалха зэргэ түрын бодолыг хэргэжүүлһэн болохоор Шэнэхээн хүмын хурал номой ажалалгын сүлөөтэй байһан юм. Харин "Соелой хубисхалай" үе 1967 ондо Шэнэхээн хүмын томо, жэжэ дугануудынь бүгэдэ оро мүргүй болотор эмдэгдэжэ, үнэ сүнтэй, хомор шухаг Данжуур ном, анагааха ухаанай дүрбэн үндэһэн болон бусад олон ном сударынь шатаагдажа, уран мэргэжэлтэнэй бүтээһэн алтан шэрэмэл бурханай, шуумал ба бурханай зураг дүрэ болон алта мүнгөөр уралан хэһэн тахил, сүгсэ зэргын хэрэгсэл, үнэтэй гоен бүтээһэн лабари, бандан, жалсан, сан хэнгэргэ, бүрээ, бэшхүүр зэргэ эмдэгдэхэнь эмдэгдэжэ, алта мүнгэнэй хэрэгсэл һүйдхэгшэдэй гарт орон хуряалгаһан байна. Тэрэ үедэ 100 гаран лама хубараг, шүдхэр шулам гэгдэн тэмсэгдэжэ, хүмэһөө гаргагдахань гаргагдажа, хүдэлмэрээр өөршлэгдэнь өөршлэгдэжэ, сохигдохонь сохигдожо, наһа барахань наһа баража, ехэ хашаралта ушаруулагдаһан юм. Энээнтэй адляар Шэнэхээн хүмын монгол эмнэлгэнь баһа һүйдэжэ, алга болоһон юм. Намай 11-гаар хугасаанай 3-гаар бүгэдэ хуралдаанһаа хойшо намай түб хороонһоо шажан шүтэхэ сүлөөтэй түрын бодолгыг хэргэжүүлэ. Тиигээд Шэнэхээн хүмын ламанарай хилэсээр тамалагдаһание сагааджа, нэрэ түрыень хэргээн баһа хилэсээр наһа бараһан ламанарта гашуудалай хурал хэжэ үгэһэн байна. 1984 ондо угай хуури дээрэнь Шэнэхээн хүмые дахин хэргээн бүтээхэ ажал эхилэ. Тиигээд шэнээр бүтээгдэһэн Шэнэхээн хүмэ 1985 оной 10-гаар нарада һабабай хуралыг хуража эхилэн, шажан шүтээнэй үйлэ ажаллалгаяа үргэлжлэн хэжэ, ахамад лама эмшэнэршые олон түмэнэй үбшые заһажа үгэхэ болоһон байна. 2009 ондо Согшон дуган, 2010 ондо Сагаан субаргыг бүтээжэ, Шэнэхээн хүмые үргэдхэбэ.

МАЛЖАХА ҮЙЛЭДБЭРИЛ
Буряад-монголшууд али дээр үеһөө нүүдэл малжаха үйлыг

эрхилжэ, Шэнэхээн нютагта ерэхэдэ, малжаха үйлэдбэрилэй талаар нилээд дабшангы байһан юм. Тэдэ нютаг үзэхэ, саг үүрые шэнжэлхэ, үбһэ бэлшээрине тааруулха, малай хүсэ таргые абаха зэргэ удамшалта малжалдаа тон бэрхэ, хуурижан малжаха талын мэргэжэлдээшые шадамгай байгаа. Мүншые үбһэ хадаха машина тармуур, хүнэй машина, оедолой машина, түмэр орон, түмэр зууха ба түмэр хоолой, түмэр мухалиг, түмэр хүлээр зэргые малжаха үйлэдбэрил болон амидаралдаа хэрэглэжэ байгаа. Үбэлжөөн зуһалангай газарые маша һайн тааруулжа, үбэлзөөндөө малай гүрэмэл хүшэмэл хорео ба забаалин барижа, дал нарабшыеншые тааруулжа хэдэг байгаа. Зундаа элбэг дэлбэгээр үбһэ хадажа, үбэлэй гашаг зудыг туйлахада хэрэглэнэ. Хадаһан үбһээ үбэлзөөндөө абаашаха, хадаһан газартаа һүрилэн обоолжо, малай орохо аргагүйгөөр хореолжо табина. Үбэлзөөндөө абаашаһан үбһөөрөө буруу тугал, нааха үнээ, яндан дорой малаа тэжээнэ. Хүдөө һүрилһэн үбһэндөө үдэрынь бэлшээгээгүй адуугаа хотолуулан, һүнижэн хүрэхэ үбһэ хаяжа үгэнэ. Энэнь үбэлдөө хахир хүйтэн, зуд гамшаг олон болодог Хүлэн-Буйрта дабшангуй, түрүүнэй малжахаар арга болоһон байна. Энээнһээ хамта буряад-монголшууд нютаг шэнжэжэ, бууса үзэхэдөө, тон гашарамгай байһан юм. Тэдэ жэлэй дүрбэн уларилда бууса һэлгэн нүүжэ, үһанай тунгалаг, үбһэнэй хоргог бэлшээридэ малаа харюулна. Тиихэдэ ганса айл нүүхэхэ гадна аха дүү, түрэл гарал, нүхэд танил зон адуун болон һубай үхэр, хониёо ниилүүлэн, холын оторто ябуулна. Жэшээлхэдэ, хониёо ургы, салдат ягаан, таан, мангирта буусаяа шэлэдэг. Эдэ бүгэдэдөө, юрэнь алдалгүй мэргэжэжэ, отор малжалдашые түрүүнэй байрада байдаг байһан. Иимһээ буряад-монголшууд оторлон малжахые ба һуурижан малжахые нэгэдүүлэн уялдуулһаниинь Хүлэн-Буйрай бусад яһатан үндэһэтэнэй хуралсаха жэшээ боложо, зарим газарайхынь тусхай хүниие томилон ерүүлжэ, хэһэг хугасаагаар буряад-монгол айлда хуужа, арга дам тур-

шалгынь хуралсадаг байһан юм. Иигэжэ үнгэрһэн зуунай 20-ёод онһоо хойшо буряад-монголшууд Хүлэн-Буйрай малжаха үйлэдбэриие хушуушалжа, Хүлэн-Буйрай мал жахын түлхис хүсэн болоһон байна. Эндэ нэгэ жэшээ хэлэхэдэ, элдэбын шалтагаанһаа боложо, 1945 ондо 7000 хүрэхгүй малтай байһан Шэнэхээн нютаг 1952 он болоходо, 66000 малтай болоһон байна. Энэнь Шэнэхээнэй малшадай яаж малаа хараһан мэргэжэлые харюулжа байна. Шэнэхээн нютагһаа отор малшанай мэргэжэлтэй гэхэ нютагай хүнүүд олон гаража, нютагайнгаа малжаха үйлэдбэридэ ехээн габьяа, зүтгэл үзүүлһэн юм. Эндэ Сэдэбэй Самба, Гатабай Дэмбрэл, Рабданай Бабуу, Гомбын Базар, Жалсанай Үлзы, Михуулхын Баатар зэргэ дээдэ үеын хүнүүд байһан юм. Одоо Дашын Буда, Бабуугай Сэрэндоржо, Бальжинимын Дашинама зэргын нютагай зон бии. Хэлэхэдэ, Сэдэбэй Самба мэндэ байхадаа, Хүлэн-Буйр аймагай нютагаар Баруун хушуунда нютаг шэнжэжэ ябахандаа, нэгэ һаяхан нүүһэн айлай буусада хүрэхэ, хонинойнь хоргооһые барижа үзөөд: "Энэ айлай хонин гурбан хоног үһалаагүй юм байна!" гэхэдэнь, бусад хүнүүдын гайхажа, тэрэ айлда ошожо асуухадань: "Үнэн, тиимэ!" гэжэ харюусаһан байна. Энэнь буряад-монгол нютагай зоной хирэ хэмжэе харуулһан юм. Иимэ зон олон байжа, мүнөөшые малшадай дунда ушарагдадаг юм. Эдэ хүнүүд баһа малай үбшые нютагай аргаар заһадаг, эмшэлдэг юм. Шэнэхээн нютагай малшад амидаралаа маша тааруулжа, Хүлэн-Буйрта ерэхэдэ, монгол гэртээ задагай тулга

бэшэ түмэр хоолойтой, түмэр зуухатай мүртөө түмэр оротой байһан юм. һү наалия гараар болбосоруулхын хамта һүнэй машинаар машиндажа, зөөхэй гаргадаг байгаа. 1930 оной үеэр зундаа заган (бургааһа гүрэхэ, шабараар зунай дам байшан-заган) барижа, монгол гэрээ хуряан хадаглажа, һэеы бүрээһыень наранда, хура бороодо муудахаһаань хамгаалдаг байһан юм. Мүншые монгол гэрэйнгээ һэеыень хуряагаад, үйһөөр дээбэри хэдэгшые байгаа. Тэрэ арһаар хүдһэ элдэжэ буйлуулхадаа шадамгай, үхэр, хониной арһые гараар элдэн, хубсаһа хунарһаа эхилэн, эмээл хазаар, шүдэр ногто хүрэтэр хэдэг. Буряад-монголшууд баһа малай үүлтэрые һайжаруулхые али эртээнһээ анхаралдаа абажа, бодолтойгоор бээлүүлжэ байһан юм. 1950 оной үедэ Үндэр болдоруугай үбэртэ адуунай үүлтэр һайжаруулха сэг гаргажа, аймагай Номуун далай мэргэжэлтэнээр залажа, бодото ажалье Шааригүү харюусажа байгаа. Энээнһээ хойшо, гаднаһаа һайн буха, азарга, хуса асарха болон меринос хони хээлитүүлхэ ажалье хэһэн юм. "Нэгэдэл" болохоһоо урда хахад нарин нооһото хонин Шэнэхээндэ нилээд хэмжээгээр бии болоһон юм.

Доржо СУЛЬТИМОВ, Жаргал БАДАГАРОВ хуушан монголһоо оршуулба.
Оршуулагшад автарай бэшэһэн һанал бодолнуудые хубилгангүй, байһан соонь оршуулхаяа оролдоо.
(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

...УУЛЫН СААНАНАА ТУЯАРАН МАНДАЖА ЯБАНА

1956 оной хабар “Манай-Ажал” колхозой конторо соо зон дүүрэн, үбһэнэй асуудалаар шанга хөөрөлдөөн боложо байба. Гэнтэ ханын “крутилка” телефоной хонхо наяршаба. Хэншьеб трубка абahan аад, комсомолой ноён Гомбо Шагжеевич! – гээд харбайба. Түр зуура хэдыхэн үгэ андалдаад, трубкая табижа, наашаа харахадаа хэлэбэ: - Танай колхозой комсомолой гэшүүн Гүнзынов обогтой хүбүүн аймагай уран найханай харалга дээрэ шалгаржа, диплом болон үнэтэ бэлгээр шагнагдаба. Мэдээсэл дуулгагша Сабурова, гэжэ Г.Ш.Очиров урмашанги улабар нюуртай юумэ энеэбхилэн зон тээшэ хараа хэн.

Юун болоһон байгааб гэжэд, эдир залуу Гүнзэн-Норбо “Адуушан” гэжэ буряад арадай хатарые эрхим гоёор гүйсэдхэнэй түлөө харагшаддай халуун найшаалгаар суурхahan байба бшуу.

Бурядад Гүрэнэй оперо болон баледэй академическэ театрай солист Н.И.Кондрашкинай найруулан табиһан суута энэ хатарые 1957 ондо Хабаровск хотодо тогложо, Сибириин болон Алас Дурнын залуушуул болон оюутаддай дундаһаа онсо шалгаржа, дипломант, мүн Буряад-Монголой залуушуулай фестивалиин лауреат болоһон солотой.

БМАССР-эй соёлой министрэй захиралтаар оперо болон баледэй театрай труппада тэрэл амжалта соогуураа сэхэл абтанхан юм. 1959 ондо Москвада болоһон Бурядадэй искусство болон литературы II декадада эдэбхитэйгээр хабаадалсаа. Удангүй Гүнзэн-Норбо Гүнзынов Буряад Республикын Соёлой министрствын зууршалгаар Ташкентын хореографическа училишин оюутан болошобо, 1960 ондо хэн. Эндэ нурулсажа эхин эмхийн секретарьһаа, Ташкентын горком комсомолой гэшүүн болотороо ургаба.

Алишер Навоин нэрэмжэтэ оперо болон баледэй академическэ театрай дэргэдэ нурулсажа ябахандаа, эдир залуугайнь эдэбхи үлэмжэ хурсадажа, мүн олон оронуддай оюутаддай харилсаанууд үргэдэжэ, юрэдөөл, болонёор хэлэхэдэ, наһанайнгаа далижаха шата дээрэ батаар гараһан гээд ханахаар агша.

Тэндэ теннис наадалгын тамираар (спорторо) залуушуулай дунда Ташкент хото соогоо хэдэн удаа шаггай нуруинуудта гаража урмашаа. Олон студентүүдтэй уужам ехэ танхим (зал) хүнжинэжэ байхал даа, гоёл бэлэй даа!

Хатаршан болохо баледэй оюутадта теннис гэшэмнай алтан амисхаалын, галта шандаһаниин болохо, дотор нюусын сүлжэ хүлдэ мүн. Эдир залуугай эршэ эндэшье, тэндэшье, мүн хаанашье өөрынхье харуулжа үрдидэг хан! – гэмэ хабаатай ха юм. Энэл үедэ университетэй хамтын байрада түрэл оройногшошье, хари гүрэнүүдэйшье оюутадһаа ойро танилсажа, аха дүү мэтэ харилсажа ябанан юм.

Энэ саг тухай тэрэ иигэжэ дурсана: - Урда Вьетнамай дайнай газарһаа ерэнэн бүлэг басагад, хүбүүдээр эхэл тааралдахабди. Эдэшни сэхэ сэбэр зантай, хүгжэмдэ дуратай, питараар наададаг, нарин нягта журамтай байһандань, би аяржажа нүхэсэгшэ хэм. Зарим амаралтын үдэрнүүдэй үедэ гү, али ажалайшье үдэрнүүдэй эсэстэ биледэй мүнгэнэй аргын олоходоо, ямар нэгэ театрта эдэ нүхэдөө оруулхандаа, баярлаха золдо хүртэгшэ бэлэйб. Оюутан ябанан би өөрөө, мүнгэрэгэ ябана бэшэ ха юмбиб. Бэе бэедэ ханаагаа табижа, дундахи найн найхан нэшхэлнай манай жаргалан болгошо хэн.

Нэгэтэ эдэ нүхэдни олоороо ерээд намдаа хандаба: - Шимнай маанадтаа тон ехэ туһа хэдэг хүн болоод байнаш, илангаяа ород хэлэнэй талаар. Шамдаа талархал, баяраа мэдүүлнэбди. Ушар иимэһээ шамдаа вьетнам нэрэ

үгэхэ гэлсэбди, зүбшөөхө гүш? – гэжэ асуубад. «Зүбшөөнэб» гэжэ дохин ёһолбоб. Ямар нэрэ ханаабта? – гэжэ асуубаб. – Манай вьетнам арадай дунда ехэ хүндэтэй нэрэ бии юм. Тэрэмнай түүхэтэ оройнай Президентын нэрэ дуураһан солотой нэрэ – Хо Ши Зунг! – гэжэ хэлээд, альга ташалдаба. Бишье адлил альга ташалдажа, баяраа мэдүүлжэ байха үедэм, тэдэнэй дундаһаа нэгэ аман: - Иигээд лэ бидэшни саашадаашье үнэн сэдхэлээрэ үелжэ, түрэлһөө түрэл аша, эзэнэр мэтэ бэе бээе хүндэлжэ, ханажа ябаял даа! – гэжэ сонсоход, найн заяата нэрээе үргэжэ ябаарай! – гэжэ гарымни шанга гэгшээр адхаа хэн.

Битнай Ташкент хото соогоо эдэ нүхэдэйнгөө үгэнэн үлэйтэй үндэр нэрэтэй боложо, хи моримни улам дээшэе үргэдэжэ, олоной дунда ехэ солотой ябанан хүн гэшэб.

Хо Ши Зунг! Эдэ мүнүүдые бэшгшэ, бишни шамдаа иигэжэ захижа сэдхэл түрэнэб: - Энэ холбоогоо наһанайнгаа хирээр бодомжолхо бэшэ, үндэһыень гүнзэгүүрүлжэ, үрыень улам холбаруулха тухай холын бодол соо “баяжуулбал”, удхаяа найнаар харуулха байна. Буряад угсаатанай, вьетнам зоной нэгэ бүлэгхэн түрүү, найн хүнүүдэй сэдхэлэй талархал буса хүнүүдтэ эб түб ёһоор дулаахан элшөөе түхээг лэ. Юртэмсын алишье оройной ямаршье яһатанай дунда ниггэм ёһоной энэ холбоон ехэ дэмбэрэлтэй, найхан зүйл... Таанар, аха дүүнэр, олон ха юмта, иимэ бодолье бээлүүлжэ шадахат. Энэ талархалье тон зүбөөр яаралгүйгөөр эрхилбэл, ехэ ерээдүйн удха шанар энээн соо биил даа... Тиигээд хэтын хэтэдэ шиний нэрэтэй холбоотой байхадаа, ганса шамда бэшэ, буряад нэрэтэ нотагтамнай буянта үйлэ хэрэг ямар найханаар үлзырэн оршохо гэшэб!

Ташкентынгээ училишиие амжалтатай түгэсэжэ, өөрынгөө түрэл театрта бусажа, 1968 он болотор ажаллаһаар байтараа, хүлөө бэртижэ, түрэлжингөө бэлгые орхихо баатай болоо хэн. Ажабайдалай эхи захигүй урасхал эрьюулгэтэн ябажал байгаа. Хаанаһаан “дүрөө дүрөөлхэ” гэшэбиг гэжэ тон шөнээр бодомжолхо саг ерээ. Тиигээд лэ Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай дээдэ нургуулин түүхын факультетдэ заочноор оюутан болошобо. Өөрөө М.Н.Хангаловай музейн даргаар томилогдоо хэн. Энэ үе соогуураа хэдэн гүрэнүүдээр ажаһуудаг буряад угсаатанайнгаа аман үгэ суглуулжа (Буряад, Монгол, Хитад оронудад) харгыһан ба зарим ушарта мориной соло, бэлгилгэй дуунуудые гүйсэдхэхэшье ушарнууд болодог байгаа. Эдэ мэтэ абьяасын хэн хүнэй гараха түрэхын өөрын лэ бэлгил юм. Хэмэл юумэн бэшэ! Ургамал оюун гэшэ... Доторой бэлгилгүй хүндэ алтаншье түлжюур барюула, тэрээнһээ үрэ гарахагүй, үнөөхил одогүй, модон зандаа үлэхэ. Нүбэлгэн хүн – һоноржол, бэлгилгэ ябууд хурсадажа, хэнһээшье дутуугүй түгэд багажатай болошодог. Гүнзэн-Норбо Цыренович энэ шугамаараа олондо жэшээ харуулаа бшуу.

Эдэ хэлэгдэгшэ дээрээ хэды үгэ нэмэжэ, дурдалгаяа баталаа. Д.Банзаровай нэрэмжэтэ багшын дээдэ нургуули эрхимээр дүүргэжэ, түүхын мэргэжэлтэ багша болобо. Багшын диплом сахижа, нургуули гэр хоёрой дунда залуу наһанайнгаа замые хизаарлаха дурагүйдэжэ, заяанайнгаа эритгэ тээшэ зориг хүсэлөө залаһан юм. Иигээд лэ нийслэл хото Улаан-Үдэһөө эшэ татан, аймагууд тээшэ, хотонууд тээшэ аялга дуугараа, алтан түүхээрээ, уран хатарараа холонго татуулдаг болоо хэн. Алдарт арадайнгаа ёһо заншалые, үндэһэн соёлойнгөө соёрхолье, уран урлалайнгаа хүлдые, илангаяа тайзан дээгүүр жөгүүртүүлэн баяжуулдаг ба гэрэлтүүлэн хүтэлбэрилдэг онсо бэлгилэн боложо суурхаба.

Хүн боложо түрэлгэн – Хүнгэн хэрэг бэшэ. Хорбоо түбидэ ерэлгэн – Холын дамжуур гэшэ. Энэ наһанай хугасаада Эрхилээл хаа, буян, Угтан абаха заяандаа Хурдан ябадаг, баян...

Хүн бага наһанһаа эхилээд жагсаха тээшэе ошотороо, олон шатануудые дамжаха хубитай. Эндэ наһанай шата, эрдэмэй шата хоёр зэргэшэдэг. Наһанай шатанууд зогсолтогүй, өөрынхээрээ дабшадат. Эрдэмэй шатанууд – хүнэй хуби заяантай бүри урда түрэлһөө холбоотой хэн тула элдэб аргаар дабагдадаг, үгы гэбэл – мухардадаг. Нэмэжэ хэлэхэдэ, дүй дүршлэй, ухаани “сэнгэй” арга, онолнууд (шатанууд) гэжэ мэтэ би.

Манайш наһан – хугасаата сагайнгаа тэнсүүри барижа ядажа, тэмтэрһээр ябатараа үнгэршэдэг. Хэн хүн ямаршье мэргэжэлтэй, эрдэмтэншье бай, голложо бариха эрдэмтэй харгы – Буддизм. Эндэ олье һануулалтагүй, ганса Итигилэй хамба бүхы асуудалнуудтамнай хариусан айладажа һууна бшуу. Хамба багшын номнолоо хэдыхэн мүр эндэ табижа дуран хүрэнэ; “Номой удха шанарые бүри залуудаа ойлгожо шадаһан тэрэ хүндэ – тон ехэ аша туһатай нүхэсэл түхээдэг. Баян хүгжэлтэ сэдхэлээрээ туйлаһан хүн байһан оршондоо баяр баясалтан түхөөжэ шададаг. Иимэ буянта сагаан сэдхэлтэн бүхые найн тээшэнь хубилгаха шадалтай”. Энээхэн гурбан мэдүүлэл миний бэшэжэ эхилһэн бодолье аргагүй зохидоор урагшань дабуулан зохилдобо. Юрэдөөл, найн Хүн тухай бэшэхэ бодолой бурилдэхэтэй адли хүнэй сэдхэлдэ мүн лэ дэмбэрэлтэй найн юумын дүлгэ ушар.

... Буряад Республикын арадай артист, Россиин Федерациин ба Бурядадэй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ, Петровско Академийн эрдэм ухаанай, мүн уран-урлалай бодото гэшүүн, тиин Монгол оройной соёлой габыята ажалтан гэхэ зэргын алдар солын хэргэмтэн нүхэр Гүнзэн-Норбо Цыренович Гүнзынов өөрынгөө далан таба наһанай хяра дээрэ толорон гаража ерэбэ.

Энэ хярын оройһоо гэдэргээ эрьен шэртэхэдэмнай, аяр тэрэ доро Шэбэрэй гүүртын тала талмайран шарлана. Хэжэнгэ голый саагуур хүжэтэн нюргатажа, үндэр буурал хаданууд үлгэр домог түүрэнэ. Алтарганта, Таража, Байса, Дулаан-Хара – ямар уран гоё нэрэнүүд гэшэб?! Талын дунда арбаад бараан гэрнүүд, хоёр томо далнууд үндэр хушалтаараа дарайлдана. Үшөө хабтагар ута дал, хорой, хуһамагууд ирайлдана. Тээ баруугаарнь ута, зурууд ойтой “һүүлэй-Гээгэ”, шанга һалхинда шааяхань соностоно. Ойн хаяада багахан сөөрэм-нуур ялбайна. Үнгэрһэн зунай табяад гаран оюор эндэ галуунуудые үхэдэг хэн. Тиин байтараа, энээхэн нуурнай “Галуута-

Нуур” гэжэ нэршээ бэлэй. Али бүхы юумэн хубилха, үгы бии болохонь түргэн даа...

Хугасаата наһанай түргэндэ хурһалиг бодолгүйшүүл хубхай, хоолон зандаа гээгдэшэдэг. Ажана байдалай үхэрюулгэдэ ороходоо, зариман мүү һанаанда химэлгэдэдэг. Атаархалда абтадаг. Мүү һанаан, атаархал – манай дайсан... Сэдхэл сэбэр, нэшхэл үндэр хүнүүдэй бэе хүнгэн, ухаан һонор ябадаг. Харьт даа, Гүнзэн-Норбо Цыреновиче – дүшөөд наһанай хырын хүндэл габшагай, солбон зандаа ха юм. Дуугаралсахада, урин налгай. Энээн дээрэ нэмэжэ хэлэмээр зүйлүүдэй бишье һаань, олон уншагшадта хараадаа абахадаа, иигээд түгэсэхэ гэжэ шимдэбэб.

Агууехэ багша Багуулаа Рибүүшын нюдэн доро оролсон нурулсажа байха үедөө (Улаан-Батарай университетдэ) Гүнзэн-Норбо Цыренович мүргэлшэн боложо, Утай, Гумбум, Түбэд оронудад ябажа, арбан сагаан буян үйлэдэжэ, ехэ зальбарал тальбаһан байха юм. Утай – Манзашрин орон. Гумбум – Богдо Зонховын мүндэлһэн газар. Гумбум – бүм бэе гэгншүү үгэ. Богдо Зонховын түрэнэн энэ тоонтодо Зандан модон урһан. Наһша бүридэнь Богдо Зонховын түхэл тэрэ зандаа гарадаг байгаа. Урдань тишэ мүргэлөөр ошоһон хүнүүд Богдо Зонховын зурагтай наһа асардаг юм хэн. Мүнөө мэдэгдэнгүй гэжэ Шадраагын Жамба ламбагай намда хөөрөө бэлэй. Тухайламажаар хэлэхэдэ, 1993 он тухайда болоно... Тэрэ жэлдэ юу хэе ламбагайһаа бэйшэ абтан хүм.

Нэгэтэ Гүнзэн-Норбо Цыренович манайда орожо: - Мүнөө үдэшэ соёлой байшан соо уулзалга хэжэми, “уулзалгын үдэшэ” нээхые Тандаа даалгахамни, болохо гү? – гэжэ асууба. Би дуратайгаар зүбшөөбэб. Клуб соо зон дүүрэн. Би тайзан дээрэ гаража, ушарын тайлбарилжа, хэды үгэ хэлээд, эндэртэ Гүнзэн-Норбо Цыреновиче уриба.

Тэрэ бага энеэбхилэн, хүнгэн нургайгээр зуралзан ерэжэ: - Тоонто нютагайм томоотой үбгэд, хүлшэд, өөрын үетэн нүхэд болоод, хэрбээе бии һаань – айлшад, замшад, булт-ыетнай Агуу Илагтын гушан жэлэй гүйсэнтэй дашарамдуулан амаршална! Саанаш хэлэхэдэ, битнай тэмсэлшэ Вьетнамай оюутадар халуун хани холбоотой ябадаг гэшэб. Вьетнамай Москвадахи посольстводо уригдажа, тэндэ улас түрын зүблөөндэ хүндэтэй айлшан ёһоор хабаадаһан золтойб. Зүблөөнэй дүүржэ байха үеэр намайе тайзанда урижа, Вьетнам – Совет хани барисаанай талархал, гээд гурбан хубиһаа бүридэһэн киножурнал бэлгэлэб. Зон альга ташажа, халуун баяраар дэмжэжэ байгаал даа. Би гэжэн найхан омогорхолдо абтанһаа зоосоом уни бутаржа, үрөөһэн гараа һунгажа дохин ёһолбо.

Г.Н.Ц.Гүнзынов Вьетнамай тэмсэл тухай, өөрынгөө үнэн сэхэ нүхэд тухай хөөрөжэ байхадань, би саана, артистнарай прим хэдэг таһалгада оронхой, Гүнзэн-Норбо Цыреновичтэ зорюулан, шүлгэй эхи татажа һуугаа хэм. Гуша тухай минутын туршдаа үгээ хэлэжэ дүүргэбэ хэбэртэй, зоной альга ташалган соогуур би тэндэ гаража, мөнө һаяхан зуража үрдһэн шүлгөө уншахые дурадхабаб.

Юрьекэ эрьелдэһэн Юртамсын Юрөөлтэй сасэглэг найхан булан, Хүн болгоһон – Эхэ Хөөрхын Хүбүүдэйнь дундаһаа залаань болон, Хаана холын Вьетнамай Ханьин гэгдэжэ толорбо – Сэдхэл оюугаар гүн дамай

Нэшхэл үндэр Гүнзэн-Норбо! Наһанай бадарма ханан соо Нашандал һодолжо – тогнолоши. Найрамдал дэлдэһэн танхим соо Найдамтай айлшан болонолши! Зүрхэнэйм халуун сохидол соо Зүдхэлэйш эрмэлзэл харахадаа, Маанадай сэдхэл оболозоод, Мандал баярнай – халинал даа. Нүхэдэйш холбоон – Хо Ши Тхоанг, Као Ван Срыонг, Дам Куанг Занг, Хоанг Ван Тао – Гэрэл сасан балта, дүшын хан! – Гэжэ бууһандал шэрээдһэлжэ, галта! Үнэнхы, тайбан хэрэгүүдэйш Үлзы хүлдэ гийжэ байхал, - Хаана, алиш оронудадар Ханитай ябанаш, ямар найхам!

Гүнзэн-Норбо хүбүүхэнэй балшар наһанда тэрэниие Намжалма гэжэ һамган үргэжэ абтан юм. Би тэрэ һамгые гүүртэ дээрэ хараһан, яһала мэдэнэб. Гүүртын һаалишан һамгад дундаа хөөрөлдэхэ: - Энэ Намжалма үргэмэл хүбүүгээ ехэ хатуугаар байлгана. Энэ хөөрөлдөөн Гүнзэн-Норбын түрэнэн эхэ Сэжэбтэ дуулдаа һааб даа. Нэгэ үдэшлэн Сэжэб эхэнь хүбүүгээ гэдэргэнь бусажа абаа.

Гүнзэн-Норбын үшөө гараа, түрөөдүй байхада, манайда Сэжэб эхэнь орожо, миний нагаса эжытэй хөөрөлдэбэ. Үдэһын саг хэн. Би хүнжэлдөө оронхой, һэрюун хэбтэнэб. Би танда нэгэ зүүдээ тайлбарилуулжа гэжэ ерэбэб. Зүүн урда зүгтэ гаража байһан наһанһаа найман холонго бугагтан задаржа, ехэ гоёор гэрэлтэн мандажа байна гэжэ зүүдэлдэби. Энэ ямар зүүдэн гэшэб? – гээд хараад һууна.

- Юрэдөө, хэн мэдэбэ даа, түрэхэдөө болохошни бэшэ аа гү – гээд, ушаагай шэрэм дээрһээ аягатай сагһаа абаад һоросогобо.

- Наһатай болоһон аад, түрэхгүй хүн бэшэ гүб гэжэ һанабашье, Дондой Эжыдэ – Дугаржаб ламбагайн зарлархада, эжэлүүдгүй зүүдээ хэлэб. Тиихэдэмни түр зуура дуугай һууд гээд, иигэжэ хэлэбэ: - Түрэхэ бололши даа. Бараг юумын хүлдэ ерэжэ шэнгээл даа, – гээ хэн. Хүндэ юумэ хэлэдэг бэшэ хадатнай хэлэнэб даа, – гээб.

- Хэдытэй болобош даа? - Мүнөө дүшэн табатайб.

- Залууш даа, эндэшни табитайдань гараһан хүбүүндэ “Табита” – гэжэ нэрэ үгтөөд, Табита гэжэ алдартай хүн ябагша хэн гүб даа, - гээд, хөөрөлдөөниинь энээгээр дүүрээ хэн даа.

...Иихэдээ Гүнзэн-Норбомнай хэнэйшье мэдэхын аргагүй, оюун бэлгилын – далда, нюуса байна бшуу даа. Ерээдүйн ехэ “толон” уулын саанаһаа туяаран мандажа ябана гэ... Торгон сэнхир огторгойн тооно өөдөө толо улаан наран толорон мандажа, энэ түбийн энгэр дээгүүр элшэ дулаагаа элбэгээр эльгээнэ.

Дансаран ДОРЖОГУТАБАЙ. Хэжэнгэ.

ЗУРХАЙ

Декабриин 16, гарагай 2, монгол литын 14.

Улаан луу үдэр, уһанда һуудалтай, 6 сагаан мэнгэ-тэй.

Энэ үдэр шабиин ба хубарагай санда оруулхада, мал худалдахда, хото городто хэрэг эрхилхэдэ, харгыда гарахада хайн. Номнолой нургаал уншаха ба шагнажа болохогүй, үрэнэ тарихада муу.

Үһэ абабал, эд зөөри ба мал арьбадхагдаха. Нохой, Хонин жэлтэндэ хайн.

Декабриин 17, гарагай 3, монгол литын 15. Улаан могой, хада уулада һуудалтай, 5 шара мэнгэ-тэй.

“Хүшэр” хэрэгүүдые эрхилхэдэ, дайсанаа дарахада, элдэб муу хүсэнүүдые худхаруулхада, наймаа, андалдаа хэхэдэ хайн. Эм бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада муу.

Үһэ абабал, амгалан тэнюун байдал ушарха.

Могой, Морин, Гахай, Хулгана жэлтэндэ хайн, Бишэн, Тахья жэлтэндэ муу.

Декабриин 18, гарагай 4, монгол литын 16. Шара мориной, модондо һуудалтай, 4 шара мэнгэ-тэй.

Зөөлэн хэрэгүүдые эрхилхэдэ, хэлсэжэ нүхэд болоходо, эд зөөри, бараа худалдахда, газарта нүхэ малтахда, харгыда гарахада хайн. Дээдын засаг буляалдахда, сүүдэй зарга татахада муу.

Үһэ абабал, үбшэн дайралдаха.

Гахай, Хулгана, Үхэр, Луу жэлтэндэ хайн, Могой, Морин жэлтэндэ муу.

Декабриин 19, гарагай 5, монгол литын 17. Улаан хонин үдэр, хии агаарта һуудалтай, 3 хүхэ мэнгэ-тэй.

Энэ үдэр холын харгыда гарахада, худалдаа наймаа хэхэдэ, хото харгы барихада,

үзэгтэ һурахада, ном уншахада, эрэ хүнэй эрдэмдэ һурахада, номнол бүтээхэдэ ба шагнахада, эм бэлдэхэдэ хайн.

Үһэ абабал, шоур шарай муудаха.

Бар, Туулай, Бишэн, Тахья жэлтэндэ хайн, Үхэр, Нохой, Хонин, Луу жэлтэндэ урагшагүй.

Декабриин 20, гарагай 6, монгол литын 18. Сагаан бишэн, галда һуудалтай, 2 хара мэнгэ-тэй.

Энэ үдэр хайхан хэрэгүүдые бүтээхэдэ, тараг, айрагай хүрэнгэ табихада, холын харгыда гарахада, эм бүтээхэдэ хайн.

Үһэ абабал, шэг шарай муудаха.

Могой, Морин, Бишэн, Хонин жэлтэндэ хайн, Бар, Туулай жэлтэндэ муу.

Декабриин 21, гарагай 7, монгол литын 19. Сагаан тахья, газарта һуудалтай, 1 сагаан мэнгэ-тэй.

Энэ үдэр холын харгыда гарахада, “зөөлэн” хэрэгүүдые эрхилхэдэ, эд бараа, мал худалдан абахада, тарья тарихада ба гэрэй ажал хэхэдэ хайн. Мал худалдажа болохогүй.

Үһэ абабал, хайн нүхэр ушарха.

Бар, Туулай, Үхэр жэлтэндэ хайн, Гахай, Хулгана жэлтэндэ муу.

Декабриин 22, гарагай 1, монгол литын 20. Хара нохой, түмэртэ һуудалтай, 9 улаан мэнгэ-тэй.

Үргэнөөр тараһан, мэдээжэ хэрэгүүдые эрхилхэдэ дээрэ, холын харгыда гаралтагүй.

Үһэ абабал, ган гасуур, үлэн хооһон байдал дайралдажа магда.

Луу жэлтэндэ хайн.

“ГАНДАН” дуганда энэ зурхай бэлдэгдэбэ.

ЭСЭГЭ ЭХЫН АША ХАРЮУЛХА ЁНО ОРШОБО

Һүзэг хөшөөл түгэлдэр Рабжамба Гончиг Самдубаар эсэгэ эхын аша харюулха ёһон нэгэ хэрэгтэй гэнэндэ, юрэдөө, өөрөө асари арюун Ном бүтээхэдэ бэе тэжээһэн эсэгэ эхын аша харюулхын дээдэ, мүн баһа тэрэнэй дүрэ дурдаха тулада хийгээд нүгшэнэндэ маани уншаха тэригүүтэнэй сагта сэдхэл зараха энэ мэтэ нэгэн болоһондо туһатай гэжэ һанажа, Тойн Гончиг Дамби Донмигаар дарьда үгүүлэнэй бэшгүшэнь Аграмба Гончиг Гунга болой.

Эрхим бариамад ба нюуса тарниин хайн мүрөөр Эсэгэ эхэ зургаан зүйл хосоролгүй амитан бүгэдые Заха хизаар үлэ мэдэгдэхэ оршолоной далайн саада Ударидан үйлэдэгшэ буянай садануудта һүгэдэнэб! Хамаг тэбшэл онолой эсэстэ хүрэнэн Туулаһан Бурхан Харанхы мунхагы арилгагша зула Дээдэ Ном Эндүүрэлгүй мүрэй дээдэ нүхэр Бурсанг хубарагууд сэлтэ Хамаг амитанай Этигэл абарал болон үйлэдэгтүн! Эхи заха хизаар тулахагүй үни саһаа Энэ оршолонодо уһан тээрмын хүрдэ мэтэ эрьежэ, Эсэгэ эхэ эсэ болоһон амитан алиньше угы Тэрэ сагта өөрын аминһашые ехээр хайрлагша Туһа хэмжээлшгүй ашын ямар мэтэ харюулха Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор бусааха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Арбан нарын нюур хүрэтэр бээдэе хадагалһан, Арайхан нарайһанһаа үдэр һүни бэеын элшэдэ няалдууһан,

Али ирагуу хайханаар дуудан, энхэргэнээр мэшээжэ угтаһан, Арбан хурганай үзүүртэ наатуулжа, хүхэнэй һөөр тэжээһэн, Амидарха нойр, хоолоо таһалан сэдхэлшэлэн зэндэмэни мэтэ сахихан Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор бусааха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда,

Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Үбдэхэдэмни намһаа тэрэ өөртөө үбдэхые шэлэнэн Үхэхэ болобошые, намһаа тэрэ өөртөө үхэхые шэлэнэн, Үрэ зүрхэн хийгээд манлайн нюдэн мэтэ Үлэмжэ хайрлаһан хэмжээлшгүйе, хүлисэхын сүлөөгүйе Үхибүүд бээе тоохоһоо хайрлаһаниие хаанаһаа мэдэхэб? Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор харюулха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Далба хүсэгүй ядар хорхой мэтые хүмүүн болгожо,

Дээдэ Ном бүтээхын сүлөө ушаралтай хайн шүтөөниие үгэжэ,

Дээдэ бэлгэ түгэлдэр Ламын дэргэдэ хүргэжэ, Туһа амгаланай гарахын орон Шажанай үүдэндэ оруулжа,

Энэ хойтын амар жаргаланг бүхэнэй үндэнэниие байгууһан

Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор харюулха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо!

Хилэнсэ, зоболон бусадай муу үгэ тэригүүтэн Хайхаралгүй доромжолол ядархадамни, Хурьяһан эд зөөри, түгэс эдлэл бүгэдөө Хайрлан үлдөөлгүйгөөр намда үгэхэдөө, Хэтын хэрэгэ бүтээһэн мэтэ баясхаланг болоһон Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор харюулха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Бүтээһэн зөөри хогшолоо бидэндэ орхижо, Хурьяһан хилэнсэ уналье эсэгэ, эхэ өөрөө үргэжэ, Мүнөөдөө зургаан зүйл, загурдиин орон алинда Жаргаланг, зоболонг ямар мэтэ амсаһаниие хэн мэдэнэб? Эдээн, эд, хайн хубиие хойноһоон хүргэхэ ёһо угы Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор харюулха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Хамта сугларжа, наадан түгэс эдлэл дэлгэрэн, Ходо нүхэсэжэ туһаламжада найдахда, Хам гэнтэ Үхэлэй Эзэн Эрлигээр һалган хагасуулжа, Хари танигдахагүй загурдиин хабшалда гансаарые хүгтэлхэдэ,

Хайран тэрэндэ сагаан буянһаа бэшэ нүхэр үгы Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор харюулха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Алинай харюуда туһа хүргэхэ шадал хомор болобошые, Ашаан оршолонодо баһа баһа абыасаар тэнэнэн Алибаа шубуун, гүрөөһэн, мяхаша арьяатанһаа наашашые

Асархы сэдхэл өөрынгөө хүүгэдтэ зүндөө түрүүлдэг Ашын саглашагүй тэрэ ёһоор хэды дахин хүмүүжүүлэгдэнбди

Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор харюулха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда,

Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Алимид түрэхэ үхэхэ түрүүн эсэсгүй энэ оршолонодо, Амитан нэжээд нэжээдээр минии эхэ болоһон Алибаа хүхэнэй һү уһаниие хамталан хуряабал, Агууехэ далайн уһанһаа үлэмжэ ехэ болохо гэжэ Абарал Хамагые айладагша Шадагша үнэн үзэжэ

номлобо. Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор харюулха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Олдохо бэрхэ сүлөө уларалтай хүмүүнэй бэе олобошые, Бидэнэй туһада наһаа хилэнсээр барагдууһан, Эд таваар эдлэхын жаргаланиие үлэ амсаһан, Дээдэ Номые бүтээхын зай сүлөө эсэ олоһон, Одоо туһын харюулха ээлжээн намда тулаһан Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор харюулха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Бээе, зарлиг, сэдхэлэй шүтөөниие бодхоогоод тахил үргэжэ ба

Лама хубарагай аймагта үргэл хүндэлэлгые айладхаха, Зан үйлэ дабтаха, сударай аймагые уншаха хийгээд Мүргэл гороо, ами абарха, үгытэйшүүлдэ үгэллэг үгэхэ тэригүүтэн

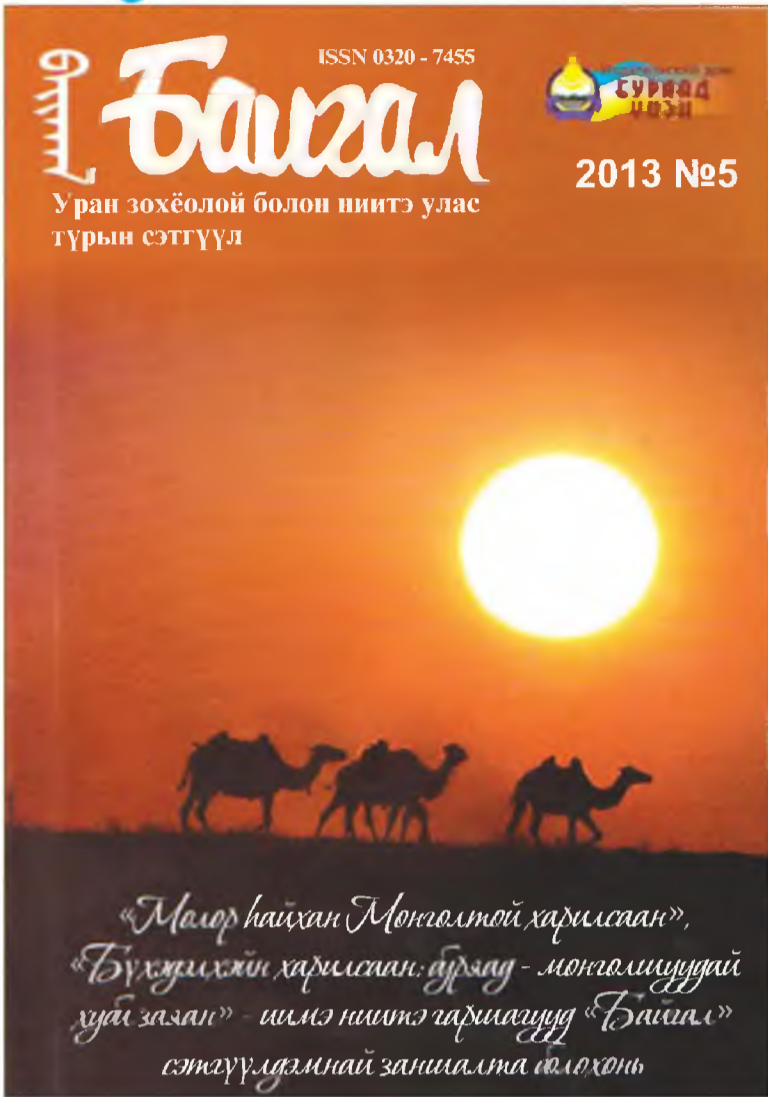
Буян али үйлэдэнһөө тэрэнэй туһада зорюулаб, Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор харюулха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда, Амарлиһан Нэрбаанын зорихон орондо татан соёрхо! Асари арюун шагшабад, олонто соносоһоной хайн таряаланда,

Хилэнсэгэй холисогүй бүхэли сэбэр хүрэнгын Алдар, нэрэ хүсэлгүй туһалха сэдхэлээр бүтээһэнэй Гурбан орондо хусэд арюудхалһан буянай үрэнүүдые Эсэгэ, эхэ, зургаан зүйл амитанай туһада зорюулаб, Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор бусааха болтогой!

Оршолоной гурбан орондо хотоло түгэс алиндашые Үнэндөө зүрхэгүй, зүүдэнэй баяр хурим мэтэ. Дээдэ гурбан Эрдэни! Нигүүлэхы үнэн ехэ хүсөөр Оршолоной муу заяандав түрэхэ үүдэниие хаан соёрхо! Тусхайта орон-гасалантай амитаниие нигүүлэхыгээр үзэгтүн!

Аяа, тэрэнэй ашын харюуе Номоор бусааха болтогой! Абаралай орон хуурмаггүй Лама Шухаг Дээдэ айлда, Тантарын дүрбэн аймагай Идам бурханай суглаан айлда, Абида бурхан хийгээд Этигэл Арьяабаала айлда!

 <p>Учредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия</p> <p>Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА</p>	<p>ТЕЛЕФОНЫ:</p> <p>21-54-54 - приемная 21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь 21-67-81 - выпускающий отдел 21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 - отдел социально-политических проблем 21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения</p>	<p>АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».</p> <p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г. www.burinen.ru e-mail: unen@mail.ru</p> <p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 11.12.2013 в 17.00 - по графику; 11.12.2013 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ № 2730. Тираж - 4000 экз.</p> <p>Цена свободная.</p>
<p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. * Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54</p>		

«АЛТАНХАН ЭРХИ БОЛОЖО ҮЛДЭНЭН АЯА, МИНИИ БУРЯАД!»

лигтэй хүн байгаа. Тэрэнэй үзэл бодол болон оюун сэдхэхэлые Цэдэнбалай түрэ засаг хабшан газашалжа, тэрэнэй амидаралые айхабтар хатуу шэрүүнээр хашалтада оруулһанайнь хойшолон - 1979 ондо залуу наһандаа наһа бараа бэлэй.

Ринчинэй Чойном монгол арадай хайрлан хүндэлдэг яруу найрагшадай нэгэн юм. Тэрэнэй үнэхөөр абьяас бэлигтэй (уран зурааша, дуушан), үнэн сэхэ абари зантай хүн байһан тулань, арад түмэн зохёохы ажалыень үндэрөөр сэгнэжэ, шүтэн нүгэдэдэг юм.

Яруу найрагша Ринчинэй Чойном амиды мэндэ ябахандаа, «Сүмтэй Бударын Чулуу», «Улаан дэбтэр», «Хүн», «Залуу нас» болон бусад шүлэгэй номуудые хэблүүлээн.

Наһа бараһанһаань хойшо арбаад гаран жэлэй үнгэрөөд байхада, 1990 ондо, тэрэнэй аша габыае Эхэ оронинь, засаг түрэнэ үндэр дээрэ үргэжэ, түрын шагналда хүртээһэн байна.

«Хайраншье буряад хэлэмнай» гэхэн номой автор, Монголд түрэн, үдэнэн буряад ахатан Сэдэнэй Намсарайн "Р.Чойномой "Буряад" найраглал тухайда" шэнжэлгэнэ, Монголой зохёолшодой Эблэлэй нэрэмжэтэ шагналтай яруу найрагша Ломбын Нямаагай дурсалгаһаа хэнэг үгтөө.

«Революци» гэжэ хэлэжэ шадахагүйдөө, Энэ маузераар ярижа бай, нархинсаг!» гэжэ

Монголоор хэлэхэдэ ойлгохогүй этэгээдүүдтэй Мориной хурдаар тэмсэжэ ябаһан буряад

Гаминдашье буудуулжа, барондошье буудуулжа, ламанарташье нюдүүлжэ,

Газар орониемнай сүлөөлсэжэ үгэһэн юм. Газар орониемнай сүлөөлһэн габыаадаа Гансал мориёо унаад, туугдажа ошоһон юм.

Инаг дуран тухайгаа зүрхэнэй шэмшэрмээр Р.Чойном иигэжэ уянгатуулна:

Ононой жаахан Сэмжүүхэй Онсо инагаар шэбэнэ бэлэй.

Хасар, нюураа зүрхэндэмни Халуу бусалтар няалдуулаа бэлэй.

Дуугайхан иигээд эрхэлжэ байхадань, Духань хамарһаа түмбэгэрхэн юм гү даа,

Олохогүй хүн хаб даа», - гэжэ Омгolon хүбүүн ама алдана...

Монголой эрдэмтэн Дугаржавын Дамдинжавай "Буряад, буряад-монголын нэрын тухайда", "Чингис хаан ба Монголой 37 ехэ хаанууд" гэхэн Н.Доржийн бэлдэһэн, Лопсон Тапхаевай буряадта оруулһан түүхэтэ шэнжэлхы статьянууд үгтэбэ.

ШҮЛЭГЭЙ ДАЛАЙ ГЭЖЭ ЮУН БЭ?

Энэ дугаар соомнай "Уран зохёолой урасхал хайшааб?" гэхэн ниитэ гаршаг нэргээн табигдаба. Гүрэнэй программатай зохилдуулан "Буряад шүлэгэй антологи" бүридхэн согсологдожо, хэблэлдэ хая тушагдаа. Энэ талаар зохёохы бүлэгые хүтэлгэжэ, Буряадай арадай уран зохёолшо Ардан Ангаржаев "Буряад шүлэгэй далай" гээд нэрлэгдэһэн антологин хэһэгүүдтэ литература шэнжэлгөлдэй хүдэлмэринүүдые хэрэглэн обзорно томо статья бэшээ юм. Энэнь мүнөө журнал соо толилогдоо.

Буряадай арадай поэт Дулгар Доржиевагай түрэнөөр 70 наһанай ойдо Галина Базаржапова-Дашеева "Түүхэ түгдэрхэгүй, уг удархагүй" гэхэн амаршалга-үгээ зориулба. "Эхэ хэлэн тухай эльгэн үгэнүүд" гэхэн бодомжоёо, "Түрэлхи

«БАЙГАЛ» сэтгүүлнай республикын аймагуудай литературна нэгэдэлнүүдые харуулжа байһанаа энэ дугаарһаа эхилээд урданайнгаа янзаар, бүгэдэ буряадай удхатайгаар ниитэлэгдэхэн.

2012 оной зун Буряадай Уран зохёолшодой холбооной үүсхэлээр монгол туургата уран зохёолшодой уласхоорондын эблэл байгуулагдаа бэлэй. Буряад хэлэ хүгжөөхэ, дэлгэрүүлжэ асуудалай улам орёо боложо байһан сагта монгол туургата бусад арадуудтайгаа харилсаагаа нягтаруулжа, дам саашаа хэлэнэй талаар түшэгтэй тулгатай байхын, оршуулгын хүсөөр хэлээ баяжуулхын тула иимэ эблэл байгуулагдаха хэрэгтэй байгаа бшуу.

РИНЧИНЭЙ ЧОЙНОМТОЙ ТАНИЛСЫТ

Манай "Байгал" сэтгүүл энэ дугаарһаа эхилээд "Молор найхан Монголтой харилсаан", "Бүхэдэлхэйн харилсаан: буряад-монголшуудай хуби заяан" гэхэн ниитэ гаршагуудые саг үргэлжын болгон, дугаарһаа дугаарта иимэ удхатай материалнуудые толилдог болохонь.

Урда үеын уран зохёолшод Цэдэн Галсановай, Чимит-Рыгшен Намжиловай, Гунга Чимитовэй, Цыденжап Жимбиевэй, Цырендулма Дондогойн, Лопсон Тапхаевай, Георгий Дашабыловай, Алексей Бадаевай, бусадшье монгол нүхэдэйнгөө бүтээлнүүдые оршуулдаг байһан заншалые үргэлжүүлэн, алтан харилсаа холбооной шэнэ утаһа шэнэ сагта татагдахал ёһотой гээд һанагдана. Мүнөө Буряадай уран зохёолшод сооһоо Чингис Гурьев, Доржи Султимов илангаяа эдэбхитэйгээр монголһоо буряад хэлэндэ оруулаха хүдэлмэри ябуулна.

Гэхэ зуура зарим богонихон монгол зохёолнуудые оршуулангүй, тэрэ зандань буряад уншагшадай һонорто табига байха заншал "Буряад үнэн"- "Дүхэриг" сониндо эхилээ бэлэйбди. Зомнай уншалгын дадалтай боложо байг гэхэн удхатай ха. Жэшээлбэл, мүнөөнэй зохёолшод Х.Чилаажав, А.Жа Баяраа, А.Эрдэнэ-Очирай, Б.Батхуу гэгшэдэй шүлэгүүд, суута зохёолшо Сэнгын Эрдэнин тобшоһон расказууд бага зэргэ буряадшалһан маягтайгаар үгтэхэдөө, яһалал ойлгохоор гээд уншагшаднай тобшолһон байна.

"Амин тоонто" дэлхэйн буряад-монголшуудые уряалан нэгэдүүлнэ" гэхэн статья Монголой буряадудтай эдэбхитэйгээр харилсаа байгуулһан манай сэтгүүлэй штат-

набшэшэ корреспондент Намжилма Бальжинимаева дурадхалһан байна. Монгол ороной алдар суута зохёолшон Ринчинэй Чойномой "Буряад" найраглалые Буряадай мэдээжэ поэт Чингис Гурьев уранаар, ульгамаар оршуулаа, оролто үгэ бэшээ юм.

Манай Буряад ороной олон түмэн уншагшад Ринчинэй Чойном тухай хүсэд һайнаар мэдэхгүй. 1911 онһоо 1930-аад оной һүүл үе хүрэтэр Монгол уласай хүжэлтын түлөө тэмсэжэ, Монголд амидаржа байһан буряадуд тухай найраглал бии гэжэ юрэл дуулаһан зон олон байдаг.

«Буряад» гэхэн найраглал зохёолһон алдар суута яруу найрагша Ринчинэй ЧОЙНОМ 1936 ондо Монгол улсасай Хэнтэй аймагай Дархан һомондо түрэжэ, буряад арад зоной дунда үндыһэн байна. Энэнь тэрэнэй хүн шанар болон оюун сэдхэлдэ аргагүй ехэ нүлөө үзүүлээ.

Хээрын гүрөөһэн шэнги наһанаймни Хээтэй хургы шэнги намтар дунда Арилшагүй мурөө үлдээһэн Аяа, минии буряад! Шүлэг бидэ хоёрой ханилһан Шүрэ субад шэнги жэлнүүдэй үлхөөдэ Алтанхан эрхи боложо үлдэһэн Аяа, минии буряад!

Ринчинэй Чойном үхибүүн ябаханаа хойшо уран шүлэгөөр һонирхожо, олон тоото удха түгэлдэр шүлэг, найраглал зохёо, эхэ оронойнгоо үнгэрһэн, мүнөөнэй саг, ерээдүй руу шэртэн хараха өөрын дабтагашагүй үзэл бодолоор толорһон талаан бэ-

Монгол ороной хүгжэлтэдэ буряад угсаатанай үүргэ тухай Р.Чойномой шүлэглэн найруулһые дурадхал:

Адуу малай бэлшээри дахажа, Амдо, Түбэдэй уншалга сээжэлдэһэн Арбан долоонһоо хоридохи зуунда Аняатай ерэхэн халха түмэндэ

Энэ дэлхэйн соёлһоо хэлтэлжэ, Энэл буряадуд үргэжэ ерэхэн юм. Оёдолоор тааруухан тансаран дэгэлдээ Орос хэлые үбэртэлжэ ерэхэн юм.

Бараан үнгэтэй булгайр гуталаараа Балар сагые зоригтойгоор үдхэлжэ, Тэргын түмэр шэрээдэг дүшэ дээрээ Тэмсэлэй һалмые дабтажа үгэһэн юм.

Хэтэржэ зориходоо, сагаан бароной Хэрэгтэ оролсоод, буруутан болоһон юм. «Зогсолто - үхэл мүн», - гэхэн Ленинэй үгые Зохидоор тайлбарилжа үгөөд, буудуулһан юм.

Ханилан, ханилан шэбэнэхыень шагнахада, Халхын басагадһаа ондоохон юм гү даа.

Аяа, хөөрхыхэн Сэмжүүхэй, Алтан Ононой Сэгсүүхэй, Ааша зангайшни хөөрхэндэ бишни Аргашьегүйгөөр абтаһан хүм даа.

Хайра дуранайнгаа элшэдэ Хайлахаһаа нааша шатажа байдаг Хушын борбоосгойдол жаахан басаган Хүндэтэй хүн байгаа бэлэйл.

Тулиһан сагта түшэг боложо, Туһа үзүүлмээр шиидэжэ шададаг Эрэлхүү зантай буряад басаган Эрхим лэ хүн байгаа бэлэйл.

Һайхан басаганай уралайнь хабдатар, һарын туяанһаа үрдихэнөө наагуур һайзгай наһанайнгаа амиды хундагаһаа нархад шэнгээр амсан тамшаажэ: «Оо, ёо, ёо! Шамдал адли басагые Онон, Хурхаар бэдэрээд, бэдэрээд,

хэлэнэймнай түгдэршгүй үзэгүүд" гэхэн найруулһаа Дулгар Доржиева олонитын һонорто дурадхаа.

"Уран үгын дали жэгүүр" гэхэн хэһэг соо Булад Жанчиповай "Наймаашан" расказ, Сэсэг Дамбаевагай "Шамдаа, Агамни" гэхэн баглаа шүлэгүүд толилогдоо. "Сагай суурян" гэхэн ниитэ гаршаг доро гуша гаран онуудта түрэнэн зохёолшодой бүтээлнүүд дурадхагдаа. Эдэнэй олонинь богони наһатай байшоо. Дайнай гашуун дари ажабайдалдань өөр янзаар нүлөөлһэн бшуу. Энэ удаа Ким Цыденовэй «Зургаадахи океан» гэхэн поэмэ, Зэгбэ Гомбожабайн "Хальмаг басаган", "Будаали" расказуудые уншагшаднай анхаралда дурадхабади.

"Дурасхаал" гэхэн ниитэ гаршаг доро хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор Виктор Гунгаровай хорин хатад тухай түүхын шэнжэлхы удхатай статья үгтөө.

Хүндэтэ манай уншагшад! Унинэй түүхэтэй сэтгүүлээ дам саашань һонирхолтой болгохын тула һанамжа, дурадхалнуудаа редакцидаа дуулгажа байгыт гээд уряалнабди.

Галина БАЗАРЖАПОВА-ДАШЕЕВА, "Байгал" сэтгүүлэй редактор, Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.